

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

Katedra mediálních studií

Diplomová práce

2013

Olga Lukešová

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky
Katedra mediálních studií

Olga Lukešová

**Meziválečná propaganda Československa
v zahraničí: Propagandistické akce
Ministerstva zahraničních věcí ve Vídni**

Diplomová práce

Praha 2013

Autor práce: **Olga Lukešová**

Vedoucí práce: **Doc. PhDr. Barbara Köpplová, CSc.**

Rok obhajoby: 2013

Bibliografický záznam

LUKEŠOVÁ, Olga. *Meziválečná propaganda Československa v zahraničí: Propagandistické akce Ministerstva zahraničních věcí ve Vídni*. Praha, 2013. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky. Katedra mediálních studií. Vedoucí diplomové práce Doc. PhDr. Barbara Köpplová, CSc.

Abstrakt

Diplomová práce zkoumá propagandistické praktiky Ministerstva zahraničních věcí ve Vídni uplatňované zejména v tamějším tisku meziválečného období. Studium archivních pramenů, metodou historické analýzy, byl učiněn pokus odůvodnit tyto kroky československé vlády a zrekonstruovat události okolo subvencování tiskového podniku *Vernay*. Součástí zkoumání je analýza listů zde tištěných (*Der Tag, Die Stunde, Die Börse, Die Bühne, Die Sphinx* a hospodářské adresáře *Compass*) – tzn. jejich historie, politické orientace, rubrik, redakčního obsazení, celkového charakteru, apod., přičemž je zvláštní důraz kladen na změny, které přineslo československé působení. Práce sleduje chování redakce těchto novin i ostatního rakouského tisku v klíčových momentech dějin rakousko-československých vztahů (např. za uzavření rakousko-německé celní unie v r. 1931) a na základě toho vyslovuje závěry ohledně efektivity celé propagandistické akce. Za problematiku považuje hlavně nestoprocentní loajálnost některých redaktorů, široké povědomí o prováděné propagandě v rakouském i československém prostředí a výběr listů určených k propagandě.

Abstract

This diploma thesis investigates propaganda practices of the Czechoslovakian Ministry of Foreign Affairs applied especially to the local press of Vienna during the interwar period. The aim of the thesis is to explain the reasons that made the Czechoslovakian authorities take these steps and to reconstruct the events surrounding the subsidizing of the Vernay publishing house. A part of the investigation is an analysis of the press published under this house (*Der Tag, Die Stunde, Die Börse, Die Bühne, Die Sphinx* and business books of *Compass*) – its history, political orientation, columns, journalists, characteristics, etc. The emphasis is placed on changes brought by the Czechoslovakian

influence. The thesis studies activities of the journalists (not only in Vernay's newspapers) during the crucial moments of the history of the Austrian - Czechoslovakian relations (e.g. the Austro-German Customs Union of 1931) and then draws conclusions on the effectiveness the propaganda. In this regard, the aspects seen as the most problematic are especially the non-loyalty of some of the journalists, a wide awareness of the propaganda in both countries, and a choice of newspapers intended for the purpose of propaganda.

Klíčová slova

Tisková propaganda, Ministerstvo zahraničních věcí Československa, meziválečná diplomacie Československa, vídeňský tisk 1919-1939, Jan Hájek, Emil Oplatka, Josef Šrom, Ferdinand Marek.

Keywords

Press Propaganda, Czechoslovakian Ministry of Foreign Affairs, Czechoslovakian diplomacy during the Interwar Period, Interwar Press of Vienna, Jan Hajek, Emil Oplatka, Josef Srom, Ferdinand Marek.

Rozsah práce: 191 206 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 23. 5. 2013

Olga Lukešová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala zejména své vedoucí práce Doc. PhDr. Barbaře Köpplové, CSc. za její vstřícnost, podporu a cenné rady. Můj dík patří i Univ. – Prof. Dr. Wolfgangu Duchkowitschovi z Universität Wien a dále pak programu „AKTION Česká republika – Rakousko“, který mi udělením stipendia umožnil téma zpracovat.

Institut komunikačních studií a žurnalistiky FSV UK Teze MAGISTERSKÉ diplomové práce									
TUTO ČÁST VYPLŇUJE STUDENT/KA:									
Příjmení a jméno diplomantky/diplomanta: LUKEŠOVÁ Olga	Razítko podatelny: <table border="1" style="margin-left: auto; margin-right: auto;"> <tr> <td colspan="2" style="text-align: center;">Univerzita Karlova v Praze Fakulta sociálních věd</td> </tr> <tr> <td>Došlo dne:</td> <td style="text-align: center;">29-06-2012 -1-</td> </tr> <tr> <td>Čj:</td> <td>MSV</td> </tr> <tr> <td>Přiloženo:</td> <td>Skartováno heslo:</td> </tr> </table>	Univerzita Karlova v Praze Fakulta sociálních věd		Došlo dne:	29-06-2012 -1-	Čj:	MSV	Přiloženo:	Skartováno heslo:
Univerzita Karlova v Praze Fakulta sociálních věd									
Došlo dne:		29-06-2012 -1-							
Čj:		MSV							
Přiloženo:	Skartováno heslo:								
Imatrikuláční ročník diplomantky/diplomanta: 2006/07 (FHS UK)									
E-mail diplomantky/diplomanta: Olca.Lukesova@seznam.cz									
Studijní obor/forma studia: Mediaální studia/prezenční									
Předpokládaný název práce v češtině: Československo a Rakousko mezi válkami: Listy vydávané v Rakousku československým MZV									
Předpokládaný název práce v angličtině: Newspapers Published in Austria in the years 1918-1939 by Czechoslovakian Ministry of Foreign Affairs									
Předpokládaný termín dokončení (semestr, akademický rok – vzor: ZS 2012/2013) (diplomovou práci je možné odevzdat <u>nejdříve</u> po dvou semestrech od schválení tezi) LS 2012/2013									
Charakteristika tématu a jeho dosavadní zpracování (max. 1800 znaků): V meziválečném období bylo československé Ministerstvo zahraničních věcí rozděleno na šest tzv. sekcí – prezidium, dále pak politická sekce, zpravodajská, národohospodářská, administrativní a právní sekce (organizační statut MZV, květen 1921). Třetí sekce, zpravodajská, měla na starosti vše, co souviselo s tiskovými záležitostmi (akreditace zahraničních novinářů, vysílání československých novinářů do zahraničí, propagační tisky apod.). Kromě toho také MZV zajišťovalo propagaci Československa v zahraničí, kterou uskutečňovalo prostřednictvím listů vydávaných hlavně v Rakousku, ve Francii a jinde. Analýza listů vydávaných v Rakousku je hlavní náplní diplomové práce.									
Předpokládaný cíl práce, případně formulace problému, výzkumné otázky nebo hypotézy (max. 1800 znaků): Diplomová práce by měla být příspěvkem k porozumění vztahu Československa a Rakouska v meziválečném období a obohacením analýz československé zahraniční politiky. Studium těchto listů je doplněním poznatků o historii médií. Vzhledem k tomu, že se jedná o ukázkou propagandistického materiálu, nabízí se otázka role médií jako takových. <u>Některé z výzkumných otázek:</u> Jakou roli měly listy? Na co se propaganda zaměřuje a jak byla prováděna?									
Předpokládaná struktura práce (rozdělení do jednotlivých kapitol a podkapitol se stručnou charakteristikou jejich obsahu): Historické pozadí (1918-1939) <ul style="list-style-type: none"> • Československo • Rakousko • Československo-rakouské vztahy Československá zahraniční politika Ministerstvo zahraničních věcí Listy - analýza Ohlas v Rakousku									
Vymezení podkladového materiálu (např. titul periodika a analyzované období): Fond zpravodajské sekce MZV 1918-1939 Österreichisches Staatsarchiv, Wien									

Národní archiv, Praha 4 - Chodovec

Metody (techniky) zpracování materiálu:

Historická analýza

Základní literatura (nejméně 5 nejdůležitějších titulů k tématu a metodě jeho zpracování; u všech titulů je nutné uvést stručnou anotaci na 2-5 řádků):

URBAN, Rudolf. Tajné fondy III. sekce: z archivů ministerstva zahraničí republiky Československé. Praha : Orbis, 1943. 240 stran.

Urbanova kniha odhaluje archivní dokumenty československého Ministerstva zahraničí. Zaměřena je na archiválii fondu III. sekce, tzv. zpravodajské. Urban se věnuje především tiskovému a propagačnímu fondu („Hájkovu“) a dokumentům, které dokládají subvencování zahraničního tisku MZV.

KÁRNÍK, Zdeněk. České země v éře První republiky (1918-1938): Díl 1. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929). Praha : Libri, 2000. 571 stran. ISBN 80-7277-027-6.

Komplexní analýza prvorepublikového Československa Zdeňka Kárníka shrnuje události vnitropolitické i zahraniční, sleduje České země v kontextu mezinárodní politiky a podává obraz tehdejší společnosti a kultury. Věnuje se taktéž oblasti hospodářské. První díl se zaměřuje na rané období, 1918-29, tedy od založení státu až po třetí parlamentní volby na podzim roku 1929. Součástí výkladu je také kapitola o tehdejších médiích.

KÁRNÍK, Zdeněk. České země v éře První republiky (1918-1938): Díl 2. Československo a České země v krizi a v ohrožení (1930-1935). Praha : Libri, 2002. 577 stran. ISBN 80-7277-031-4.

Druhý díl publikace navazuje třicátým rokem a končí 1935, kdy byl zvolen druhý prezident republiky, Edvard Beneš. Kniha řeší především téma hospodářské krize a jejích dopadů, ale zkoumá i opětovné oživení ekonomiky. Mapuje také situaci v zahraničí a československou zahraniční politiku, čtvrté parlamentní volby a přicházející hrozbu nacismu a fašismu.

KÁRNÍK, Zdeněk. České země v éře První republiky (1918-1938): Díl 3. O přežití a o život (1936-1938). Praha : Libri, 2003. 803 stran. ISBN 80-7277-119-1.

Třetím dílem Zdeněk Kárník navazuje na období hospodářské krize, pokračuje situací ve vědě, hospodářství, společnosti, umění a samozřejmě v oblasti politiky. Rozebírá zahraniční dění a diplomatické vztahy. Svoji knihu uzavírá textem o konci První republiky, tedy o Mnichovské dohodě a zamýšlí se nad významem republiky a demokracie.

KLÍMEK, Antonín. Československá zahraniční politika 1918-1938: Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů. Praha : Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1995. 115 stran. ISBN 80-85241-88-9.

Kniha je vzhledem do československé zahraniční politiky utvářené v meziválečném období. Reflektuje složitost situace v Evropě a věnuje se problémům, jimž českoslovenští představitelé museli tehdy čelit.

LILL, Matthias Franz. Die Tschechoslowakei in der österreichischen Aussenpolitik der Zwischenkriegszeit (1918-1938): politische und wirtschaftliche Beziehungen. München : Sudetendeutsches Archiv, 2006. 471 stran. ISBN 3-933161-05-3.

Rozsáhlá publikace je pramenem pro porozumění cílům rakouské politiky vůči Československu mezi válkami. Sleduje především hospodářskou a politickou sféru.

PAUPIÉ, Kurt. Handbuch der österreichischen Pressegeschichte 1848-1959. Die Zentralen pressepolitischen Einrichtungen des Staates. Wien : Wilhelm Braumüller, 1960. 200 stran.

Druhý svazek historie rakouského tisku je mediálně-politickou analýzou let 1848 až 1959. Sledován je hlavně vídeňský tisk.

Zeitungswissenschaft. Monatsschrift für internationale Zeitungsforschung mit Archiv für Presserecht. Berlin : Duncker & Humblot, 1926- .

Měsíčník, který vycházel od roku 1926, je zdrojem mediálních analýz v oblasti tisku.

URZIDIL, Johannes. Die Lage des Deutschen Schrifttums in der Tschechoslowakei. Der Schriftsteller. 1930, Jg. 18, Heft 3.

Diplomové a disertační práce k tématu (seznam bakalářských, magisterských a doktorských prací, které byly k tématu obhájeny na UK, případně dalších oborově blízkých fakultách či vysokých školách za posledních pět let)

ROUBALOVÁ, Ivana. *Tiskový odbor Ministerstva zahraničních věcí 1918-1938: osobnosti, koncepce a řízení*. Praha, 2006. Vedoucí práce Barbara Köpplová.

ČIŽINSKÝ, Jan. *Československo-rakouské vztahy po první světové válce 1918-1925*. Praha, 2006.

Vedoucí práce Dagmar Moravcová.

MOTLOVÁ, Kateřina. *Československo-rakouské vztahy v letech 1919-1932*. Brno, 2010. Vedoucí práce Vladimír Černý.

POPELÁŘOVÁ, Marta. *Role Československa v mezinárodních vztazích střední Evropy v letech 1933-1938*. Brno, 2006. Vedoucí práce Vít Hloušek.

NĚMCOVÁ, Tereza. *Mezinárodní postavení Československa v období tzv. 1. republiky*. Praha 2009.

Vedoucí práce Zdeněk Veselý.

ZEMANOVÁ, Michaela. *Srovnání státoprávní situace v Československu a Rakousku v roce 1918/1919*. Olomouc, 2011. Vedoucí práce Ondřej Horák.

ZÁPOTOCKÝ, Jan. *Lidové noviny jako nástroj politické komunikace Národní strany práce v letech 1925-1930*. Praha, 2009. Vedoucí práce Martin Sekera.

Datum / Podpis studenta/ky

29.6.2012 *Luksa*.....

TUTO ČÁST VYPLŇUJE PEDAGOG/PEDAGOŽKA:

Doporučení k tématu, struktuře a technice zpracování materiálu:

Případné doporučení dalších titulů literatury předepsané ke zpracování tématu:

Potvrzuji, že výše uvedené teze jsem s jejich autorem/kou konzultoval(a) a že téma odpovídá mému oborovému zaměření a oblasti odborné práce, kterou na FSV UK vykonávám.

Souhlasím s tím, že budu vedoucí(m) této práce.

Doc PhDr. Barbara Köpplová, Csc.

Příjmení a jméno pedagožky/pedagoga

Barbara Köpplová

Datum / Podpis pedagožky/pedagoga

TEZE JE NUTNO ODEVZDAT VYTIŠTĚNÉ, PODEPSANÉ A VE DVOU VYHOTOVENÍCH DO TERMÍNU UVEDENÉHO V HARMONOGRAMU PŘÍSLUŠNÉHO AKADEMICKÉHO ROKU, A TO PROSTŘEDNICTVÍM PODATELNY FSV UK. PŘIJATÉ TEZE JE NUTNÉ SI VYZVEDNOUT V SEKRETARIÁTU PŘÍSLUŠNÉ KATEDRY A NECHAT VEVÁZAT DO OBOU VÝTISKŮ DIPLOMOVÉ PRÁCE.

TEZE NA IKSŽ SCHVALUJE VEDOUcí PŘÍSLUŠNÉ KATEDRY.

Obsah

ÚVOD.....	2
1 VZNIK A ORGANIZACE MINISTERSTVA ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ V ČESKOSLOVENSKU.....	3
1.1 Zpravodajská sekce.....	5
1.1.1 Jan Hájek.....	6
1.1.2 Zpravodajská a propagační zahraniční služba	9
1.2 Vyslanectví ve Vídni.....	10
2 VZNIK A ORGANIZACE MZV V RAKOUSKU	13
3 VÍDEŇSKÉ TISKOVÉ PODNIKY A MZV.....	15
3.1 <i>Poválečná situace a rakouský tisk</i>	15
3.2 <i>Důvody propagandy</i>	16
3.2.1 Antihabsburská propaganda.....	16
3.2.2 V sevření maďarské a německé propagandy	17
3.2.3 Tiskové podniky jako součást boje proti anšlusu	21
3.2.4 Zahraniční korespondenti	24
3.2.5 Propagace Československa.....	26
3.3 <i>První smlouvy (1924-1926)</i>	26
3.3.1 Rané pokusy o spolupráci.....	26
3.3.2 Smlouva s <i>Der Tag</i>	29
3.3.3 Smlouva s tiskárnou Vernay	32
3.4 <i>Propagandistická účast v tiskárně Vernay</i>	33
3.4.1 Kronos.....	34
3.4.1.1 Emmerich Bekéssy	34
3.4.1.2 Kronos a Vernay.....	35
3.4.1.3 Die Stunde	36
3.4.1.4 Die Börse.....	39
3.4.1.5 Die Bühne a Die Sphinx.....	42
3.4.2 Der Tag	45
3.4.3 Compass.....	46
3.5 <i>Další možnosti propagandy</i>	47
3.5.1 Konexe s významnými osobnostmi	47
3.5.2 <i>L'Europe Centrale</i> a ostatní tisky nakladatelství Orbis	48
3.5.3 Zpravodajské agentury.....	49
3.6 <i>Zlatá éra Vernay (1927)</i>	53
3.7 <i>Nástup krize 30. let. Financování podniku.</i>	55
3.8 <i>Celní Unie (1931)</i>	59
3.9 <i>Krise podniku. Úvahy o ukončení subvencování (1933-34)</i>	63
3.9.1 Nabídky v nouzi (1934)	66
3.10 <i>Silná, ale odtajněná propaganda (1934)</i>	67
3.11 <i>Konec podniku (1938)</i>	69
ZÁVĚR.....	72
SUMMARY.....	73
POUŽITÁ LITERATURA	74
SEZNAM PŘÍLOH.....	83
PŘÍLOHY	84

ÚVOD

Problematika propagandy ve vídeňském tisku, vedená československým Ministerstvem zahraničních věcí v meziválečném období, představuje zajímavou, ač poměrně neprozkoumanou oblast historie médií. Doposud se tímto tématem zabýval podrobněji, v jedné kapitole své knihy¹, pouze Rudolf Urban. Jeho studie vydaná v r. 1943 je sice výchozím bodem pro tuto práci, nicméně vzhledem k jejímu nenávisťně laděnému tónu vůči prvorepublikové vládě a antisemitskému zaměření (práce byla zřejmě vytvořena pro potřeby německé propagandy), vyžadovalo téma nutné revize a další zkoumání. Detailním studiem zejména archivních materiálů jsem se ho proto snažila rozšířit. Za tímto účelem jsem využívala fondy Archivu Ministerstva zahraničních věcí, Národního archivu a vídeňského Österreichisches Staatsarchiv. Některé archivní dokumenty zmíněné v Urbanově knize se sice nepodařilo objevit (v práci jsem proto byla nucena některé z nich také zohlednit), ale namísto toho se vynořily nové (Urban nezpracovává fondy Rakouského státního archivu a Národního archivu). Komplementárním studijním materiálem mi byla také inkriminovaná periodika – subvencované listy *Der Tag*, *Die Stunde*, *Die Börse*, *Die Bühne* a *Die Sphinx*.

¹ URBAN, Rudolf. Tajné fondy III. sekce: z archivů ministerstva zahraničí republiky Česko-slovenské. Praha: Orbis, 1943.

1 VZNIK A ORGANIZACE MINISTERSTVA ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ V ČESKOSLOVENSKU

Tomáš G. Masaryk začal budovat Ministerstvo zahraničních věcí² prakticky ihned po tom, co se vrátil na konci roku 1918 do Československa, avšak oficiální podobu získalo ministerstvo až statutem z května 1921.

Status potvrzoval rozdělení ministerstva na šest sekcí – prezidium, které se do jisté míry vyčleňovalo z této struktury, dále politická, zpravodajská, národohospodářská, administrativní a právní sekce. Kromě těchto sekcí bylo součástí ministerstva zvláštní oddělení finanční a samozřejmě samotný kabinet ministra.

I. sekce, **Prezidium**, spojovalo ministra s ostatními sekcemi a bylo nástrojem pro efektivní vedení úřadu. Mělo na starosti veškeré záležitosti týkající se řízení a organizace ministerstva, spravovalo též personální agendu (evidence zaměstnanců doma i v zahraničí, úprava zaměstnaneckých vztahů, delegování do funkce, dovolené apod.). Důležitým úkolem prezidia byla též péče o některé záležitosti zahraničních úřadů – konzulátů a vyslanectví. Patřil k němu i archiv a knihovna, kartografická a také speciální šifrová kancelář.

Tato struktura byla drobně reorganizována v dubnu roku 1925, kdy se v rámci prezidia vyčlenilo ještě zvláštní „oddělení budgetní“ (rozpočtové) a hospodářské. K organizačnímu oddělení bylo také přidruženo navíc oddělení „inspekční“, jehož součástí byl parlamentní referát.

II. sekce, **politická**, měla významné postavení už jenom z toho důvodu, jak rozsáhlou agendu zastřešovala. Vzhledem k těsné provázanosti politiky s jinými oblastmi, se do této sekce zahrnovaly i např. záležitosti hospodářské, obchodní či kulturní (tiskové nevyjímaje), které měly i jistý politický dopad. V původním organizačním plánu měly zvláštní postavení především kategorie tvořené agendou politických smluv a dohod, církve, Společnosti národů a konzulárních záležitostí.

² Informace ohledně výstavby a organizace MZV čerpány z: Inventáře archivního fondu jednotlivých sekcí Archivu Ministerstva zahraničních věcí České republiky, I-VI. sekce MZV.

DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa*. Sv. I. Praha 2012, s. 26-37.

MINISTERSTVO ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ. Organigram Ministerstva zahraničních věcí mezi válkami. *Mzv.cz* [online]. [cit. 2013-05-23]. Dostupné z: http://www.mzv.cz/public/ec/a6/df/484808_373171_sekce_schema.jpg

MINISTERSTVO ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ. Fondy meziválečných sekcí MZV 1918-1939. *Mzv.cz* [online]. [cit. 2013-05-23]. Dostupné z: http://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/organizacni_struktura/utvary_mzv/specializovany_archiv_mzv/fondy_archivu/index_6.html

Veškerá právní problematika, týkající se především smluv, tedy původně do této sekce patřila. Situace se však postupně stávala neudržitelnou z hlediska nabývajících materiálů, a proto v dubnu roku 1936 vznikl samostatný odbor právní. Sekce byla rozdělena na čtyři oddělení: první dvě byla určena politické problematice nejružnějšího charakteru, tříděné na základě teritoria, k němuž daný problém patřil; třetí mělo na starost komunikaci s parlamentem a poslední, čtvrté, bylo oddělení vizové.

Následující sekce, III., tj. **zpravodajská**, je vzhledem k tématu sekcí zásadní – její činnost bude rozebrána podrobněji v následující kapitole.

Do působnosti IV. sekce, **národohospodářské**, bylo zahrnuto „odborné posuzování otázek obchodních a celních, evidence zákonodárství o obchodních a celních věcech, obchodní statistika a kontrola obchodních styků mezi státy“³. Zaměstnanci této sekce se věnovali i problematice finanční, výrobní, dopravní a také zpracovávali podávané zprávy vyslanců týkající se obchodu („obchodní zpravodajství“).

Stejně jako sekce I., i tato prošla organizační změnou ustanovenou v dubnu 1925. Tehdy vznikla celkem čtyři oddělení – všeobecné, teritoriální (rozdělené na další čtyři pododdělení dle jednotlivých oblastí), dále finanční a dopravní. Nebyla to však změna konečná, organizaci sekce bylo nutno přizpůsobovat aktuálním potřebám a vývoji situace. Tak v roce 1936 došlo k další reorganizaci a segmentaci. Změny se dotkly především teritoriálního oddělení, kde došlo k rozdělení narůstající agendy středo a severoevropského regionu.

Administrativní, V. sekce, byla určena, alespoň v počátcích své existence, převážně diplomatickému sboru v zahraničí. Starala se o jeho těžkosti, vyřizovala potřebnou administrativu a zaštiťovala ho v případě nutnosti právní ochranou. Postupem času se agenda této sekce rozšířila i na nekonzulární občany Československa, jimž v zahraničí pomáhala obdobným způsobem. Náplň této sekce však nebylo pouze pomáhat, jednalo se spíše o monitoring života a různých druhů aktivit Čechoslováků v zahraničí (např. i trestné činnosti apod.)

Náplň poslední sekce, **právní**, je vcelku zřejmá – řešení právních záležitostí, právní ošetření všech oblastí, které spadaly do působnosti MZV.

Takto nastíněná organizace MZV vydržela v zásadě až do 15. března 1939, kdy došlo ke zrušení úřadu.

³ Inventář archivního fondu Archivu Ministerstva zahraničních věcí České republiky, IV. sekce – Národohospodářská 1918-1939 (1941), s. III.

1.1 Zpravodajská sekce

Třetí sekce, zpravodajská⁴, se starala o veškerou problematiku tiskovou. Zajišťovala oboustranný tok informací – jak ze zahraničí do republiky, tak i z Československa ven do světa („*informování ciziny o životě československém*“⁵). Byla rozdělena na čtyři oddělení: propagační, literární, redakční a tiskový archiv.

Naprosto zásadním krokem k naplňování cílů politiky MZV se ukázalo být založení nakladatelství *Orbis* v r. 1921. Kromě odborných periodik, jako byla např. *Zahraniční politika*, koncentrovalo *Orbis* postupně svoji činnost v cizojazyčných listech - v německém *Prager Presse*⁶ a *Prager Rundschau*, anglickém *The Central European Observer*, francouzském *Gazette de Prague* (posléze *L'Europe Centrale*), ruském *Centralnaja Jevropa*.

Propagandistickou základnu MZV, kromě periodik vydávaných *Orbis*, rozšiřovala ještě agentura *Centropress* (založená Věnceslavem Švihovským) s její zpravodajskou službou *Central European Radio*, která měla svoji pobočku i ve Vídni.

Takto vytvořenou síť měly dále podpořit pokusy o propagandistické působení zajištěné poskytnutými subvencemi zahraničních listů, do nichž se následně infiltrovali delegovaní redaktoři a spřízněné osoby s MZV, což je případ i meziválečné Vídně.

⁴ Pokud není uvedeno jinak, informace o Zahraniční sekci MZV byly získány z:

KÖPPOVÁ, Barbara a Jitka KRYŠPÍNOVÁ. Vydavatelská činnost společnosti Orbis v kontextu zahraniční politiky meziválečného Československa v letech 1921-1931. In: Sborník Národního muzea v Praze, řada C. Praha: Národní muzeum, 2010, s. 9-14. ISSN 0036-5351.

DEJMEK, ref. 2, s. 36-37.

STEJSKAL, ref. 164, s. 201.

MINISTERSTVO ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ. Fondy meziválečných sekcí MZV 1918-1939. *Mzv.cz* [online]. [cit. 2013-05-23]. Dostupné z: http://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/organizacni_struktura/utvary_mzv/specializovany_archiv_mzv/fondy_archivu/index_6.html

⁵ MINISTERSTVO ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ. Fondy meziválečných sekcí MZV 1918-1939. *Mzv.cz* [online]. [cit. 2013-05-23]. Dostupné z: http://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/organizacni_struktura/utvary_mzv/specializovany_archiv_mzv/fondy_archivu/index_6.html

⁶ Účast MZV na listu *Prager Presse* byla zprvu považována za skandální. Kauza vyvrcholila v českém tisku v první polovině dubna 1921. Případem se zabývají např. listy *Prager Tagblatt*, 28. říjen, *Národní listy*. Viz Österreichisches Staatsarchiv, Archiv der Republik, Bundeskanzleramt, Bundespressedienst, Erste Republik 1918-1938, Zeitungsausschnitte Österreich-Pressen, 31 Presse 1921, kart. 72, Výstřížkový materiál ke kauze „Prager Tagblatt“. (Dále OESTA, AdR,..)

1.1.1 Jan Hájek

Řízením zpravodajské sekce byl hned od jejího vzniku pověřen Jan Hájek⁷, důvěrník Edvarda Beneše, který značnou měrou přispěl k organizaci nově vznikajícího úřadu MZV.

Jan Hájek se narodil 22. 7. 1883 v Přepychách (okr. Rychnov nad Kněžnou). Studoval nejprve průmyslovou školu v nedalekých Pardubicích, poté se začal věnovat žurnalistice. Jako osmnáctiletý novinář se rozhodl vycestovat do zahraničí, konkrétně do Francie, kde pobýval nejprve v letech 1901-1904, poté 1907-1909; navštěvoval zde politická studia. Z hlediska budoucí životní dráhy sehrál pobyt v Paříži pro Hájka klíčovou roli – podobně jako pro E. Beneše, s nímž se zde potkal. Získal zde rozhled a zřejmě se i více vyprofiloval politicky.

Hájek byl na začátku své kariéry orientován spíše levicově, což se promítlo samozřejmě i do dráhy novinářské. Psal pro *Právo lidu*, deník sociální demokracie (dříve listem východočeské větve sociálních demokratů), příspěvky posílal i do *Akademie*. Toto socialistické periodikum (šéfr. František Modráček) se věnovalo politickým problémům z teoretického hlediska – poskytovalo hlubší analýzy. Jeho profil však nebyl natolik úzký a přísně názorově vymezený, aby nedovoloval spolupráci s ostatními politickými uskupeními. Prostor pro diskusi a ideologická rozmanitost do jisté míry k tomuto listu patřily a umožňovaly např. České straně pokrokové (s nimiž Hájek později sympatizoval), aby *Akademii* dodávala svoje články. Kromě novinářské činnosti Hájek zúročil svoji znalost cizího jazyka – pracoval též jako překladatel.⁸

Jak jsem již předznamenala výše, Hájek se brzy přidal k podporovatelům České strany pokrokové, která vznikla sjednocením tábora východočeských radikálů (vydávali noviny *Osvěta lidu*, kam Hájek též psal, České strany lidové a periodika *Moravský kraj* (vydávaný v Brně). Nově vzniklá strana našla svoje útočiště v týdeníku *Jiskra*, vycházejícím od r. 1903 v Táboře. *Jiskra*, v čele s šéfredaktorem Janem Hájkem, byla

⁷ Níže zmíněné informace o Hájkově životě jsou získány z těchto zdrojů:

Archiv MZV, Osobní fondy, Personální spisy 1918-1945, Jan Hájek.

DEJMEK, Jindřich. Pražské ministerstvo zahraničí a sebe prezentace Československa mezi světovými válkami. In: *Věře Olivové ad honorem: sborník příspěvků k novodobým československým dějinám*. Praha: Společnost přátel Edvarda Beneše v Ústavu T. G. Masaryka, 2006, s. 82-103. ISBN 80-86142-24-8. URBAN, ref. 1, s. 5-11.

TOMEŠ, Josef a Alena LÉBLOVÁ et al. Československý biografický slovník. Praha: Encyklopedický institut ČSAV Academia, 1992. ISBN 80-200-0443-2, s. 182.

⁸ K jeho překladům patří např. *Formy a podstata socialismu* od J. Merlina. Jako překladatel vystupoval pod pseudonymem Ivan Tryzna. *Masarykův slovník naučný: lidová encyklopedie všeobecných vědomostí*. Díl III H-Kn. Praha: Československý Kompas, 1927, s. 31.

známá otevřeným proklamováním osvobození Československa a po začátku války (v roce 1914) byla tedy ze zřejmých důvodů zastavena. Hájek se tehdy rozhodl přejít do *Času*, listu, který politicky patřil realistům.⁹

Vzhledem k Hájkovým aktivitám, ať už v zahraničí nebo na domácí scéně, nepřekvapí, že se již v raných fázích válečného konfliktu aktivně účastnil československého odboje – v rámci aktivit *Maffie (Maffei)* komunikoval s exilovou skupinou, která se formovala především na Západě.

Do vojenské služby nastoupil v srpnu 1915. Bohužel však jeho motiv – působit dále proti monarchii v exilu (podobně jako E. Beneš) – se mu již nepodařil naplnit. Hned v říjnu 1915 byl na základě účasti v revolučním hnutí a tzv. „knoflíkové aféry“ v Rakousku zatčen. V posádkovém vězení ve Vídni strávil téměř dva roky, až do července 1917, kdy císař Karel I. vydal amnestii pro politické vězně.

Mezitím, co byl Hájek ve vídeňském vězení, slavila československá exilová diplomacie několik úspěchů a krok za krokem připravovala cestu k budoucímu vzniku Československa. Přelomovým byl především konec roku 1916, kdy se Edvardu Benešovi na základě diplomatických styků s francouzskými státníky podařilo prosadit, aby státy Dohody do svých oficiálně prohlášených cílů zahrnuly i osvobození národů monarchie, mezi nimi i Čechoslováků. Tento dílčí úspěch následoval pak na konci roku ještě daleko závažnější, a to zřízení československé armády potvrzený 16. prosince dekretem R. Poincarého. Významné bylo i to, že do čela nově vznikající armády delegoval tento dokument již politicky sebevědomé uskupení – *Národní radu*.¹⁰

Po vysvobození z vídeňského žaláře, než došlo k vyhlášení samostatného Československa 28. 10. 1918, strávil Hájek nějakou dobu v Rusku na frontě. Odtud se pak vrátil zpět, aby mohl vykonávat práci v *Národním výboru*. Následné řízení archivu ministerského presidia znamenalo pro Hájka pouze drobnou profesní epizodu, předvoj něčeho důležitějšího. To něco přišlo záhy, když byl jako vedoucí tiskové kanceláře československé mírové delegace povolán do Paříže (leden – září 1919). Už tam se projeví jeho kvality, zejména v oblasti propagace: „Velmi dobrý pracovník propagační, který svými schopnostmi

⁹ Informace ohledně jednotlivých periodik byly čerpány z: BEDNAŘÍK, P., J. JIRÁK a B. KÖPPLOVÁ. *Dějiny českých médií*. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-3028-8, s. 143-144.

¹⁰ DEJMEK, ref. 2, s. 22.

přispíval v Paříži k rozšíření dobrého jména českého“¹¹, shrnuje jedinou větou jeho tamní činnost osobní spis uložený na Ministerstvu zahraničních věcí (dále jen MZV).

Jeho zásluhy o propagaci samostatného státu a budování jeho jména v zahraničí byly natolik průkazné, že o svěřením vedení utvářející se zpravodajské sekce MZV nemohlo být pochyb. Jako přednosta sekce, šéf tiskového odboru, žurnalista s patnáctiletou praxí, řídil a vykonával nespočet akcí - od (spolu)založení československého vydavatelství *Orbis* a novin *Prager Presse*, přes vytvoření rozhlasové společnosti *Radio de l'Europe Centrale* až po rozsáhlou práci propagační. V zahraničí s pomocí svých kolegů – především pracovníků vyslanectví – pronikal do zákulisí nejenom oblasti zpravodajské, ale často i politické. Zákulisní manévry pak měly Hájkovi umožnit prosazovat demokracii, reagovat např. včas na habsburskou propagandu, dementovat nepřátelská prohlášení vůči Československu a podporovat politická stanoviska československé vlády. To vše se často nedělo pouze „za dobré slovo“, Hájek musel investovat ve prospěch naplnění záměrů MZV značné obnosy peněz. O jednom z takových zákulisních manévru – subvencování vídeňských listů – je ostatně tato práce.

Ve funkci přednosta odboru setrval Hájek až do začátku druhé světové války. Tehdy se dostal do situace velice podobné té, v níž se octl na počátku války první. E. Beneš se v říjnu roku 1938 vypravil do exilu s plánem přesunout zahraniční sekci MZV spolu s Hájkem a dalšími do Francie. Události se však vyvinuly natolik rychle a dramaticky, že se cesta již nemohla provést. Stejně jako před první světovou válkou se tedy dveře do exilu Hájkovi neúprosně zavřely. Z úřadu byl poslán „na odpočinek“ (březen 1939), v němž však nesetřval dlouho. O málo později se totiž trestem jeho před- i poobkupáční činnosti stalo opět věznění¹², tentokrát v koncentračním táboře Buchenwald, odkud se nedostal dřív, než skončila válka.

Po válce byl krátkou dobu činný jako předseda správní rady pojišťovny Slavia. Do úřední funkce se Hájek už nevrátil, bohužel do žaláře – tentokrát komunistického – ano, a to v letech 1956-1960. Osm let nato v Praze zemřel.

¹¹ Archiv MZV, Osobní fondy, Personální spisy 1918-1945, Jan Hájek.

¹² J. Hájek byl spolu s dalšími elitními osobami Československa zatčen na začátku války při „preventivní akci“, která se nevyhnula ani několika jeho kolegům z MZV. DEJMEK, ref. 2, s. 77.

Jan Hájek patří k zajímavým osobnostem prvorepublikové doby, který vynikal zejména svými diplomatickými schopnostmi (nabytými především ve Francii)¹³ a citem pro rozvoj efektivní propagační činnosti. Výjimečný je mimo jiné i tím, s jakou urputností se badatelé snaží osvětlit jeho politickou obratnost a prozřetelnost jednání. I když rozsah Hájkových kompetencí byl značný, dochovaných informací o něm a jeho práci není mnoho, o soukromém životě ani nemluvě.¹⁴ Existuje tedy velký nepoměr mezi dosahem jeho působení a velikostí stopy, kterou po sobě zanechal (úřední dokumenty, zprávy, osobní písemnosti, apod.).¹⁵ V jistém ohledu se lze tedy o Hájkovi vyjádřit jako o šedé eminenci MZV, a především pak zpravodajské sekce, jíž byl přednostou.

1.1.2 Zpravodajská a propagační zahraniční služba

Jak již bylo zmíněno výše, páteří organizace zpravodajské sekce byla vybudovaná síť zastupitelských úřadů v zahraničí, jejichž pracovníci se pravidelně hlásili domácímu vedení a informovali ho o své činnosti a aktuálním dění v zemi. V prvopočátcích svoji existence bylo nutné toto zpravodajství nějakým způsobem organizačně ošetřit a nastavit, jelikož s podobnou činností neměly československé úřady dosud zkušenost. Ve světle tohoto faktu byly vytvářeny „stanovy“ udávající pokyny tiskovým a propagačním pracovníkům, jak přistupovat k podávání zpráv. Jedním z těchto dokumentů je i dochovaný Hájkův oběžník z 25. května 1921¹⁶, který tuto problematiku řeší následujícím způsobem: *„Zprávy o vlastní činnosti podávají samostatně zpravodajské kanceláře, tiskové referáty a ojedinele přidělení zpravodajští úředníci přímo zpravodajskému odboru ministerstva zahraničních věcí a současně v opisu šéfovi příslušného zastupitelského úřadu. (...) Zpravodajskému odboru předkládají se zprávy o vlastní činnosti dvojmo, pravidelně jednou měsíčně (...) Pokud se týče obsahu, tvořte zprávy (...) o všech složkách zpravodajské a propagační činnosti.*

¹³ Z osobního spisu Jana Hájka (Archiv MZV, Osobní fondy, Personální spisy 1918-1945, Jan Hájek.) se můžeme dozvědět, že byl v r. 1925 oceněn titulem komandéra II. stupně královského dánského řádu *Danebrog*.

¹⁴ Záznamy o osobním životě se omezují pouze na informaci, že se oženil s ženou jménem Pavlína Krouská. Ještě před válkou, v r. 1913, se jím narodil syn Ivan.

¹⁵ Zřejmě i z těchto důvodů se J. Dejmek o Hájkovi vyjadřuje jako o „téměř zapomenuté osobě“, DEJMEK, ref. 7, s. 86.

¹⁶ Archiv MZV, III. sekce – zpravodajská, kart. 703, Podávání zpráv tiskových činitelů v cizině o vlastní činnosti.

*Na jejich podkladě budou sestavovány celoroční přehledné zprávy pro knihy politické (...)*¹⁷

Obsah zpráv tvořily aktuality z dané země a rozborů nejrůznějšího charakteru – dle Hájka mělo vyslanectví informovat o veřejném životě, ale i o osobních setkáních, sledovat jak domácí, tak zahraniční propagační akce a samozřejmě se zajímat také o život československé menšiny. Vyslanectví mělo též spolupracovat na různých aktivitách přátelských sdružení, samostatnou kategorií pak tvořil monitoring nepřátelské propagandy – její „činnosti, vliv a úspěchy“ stály v centru pozornosti propagačního oddělení.¹⁸

Hájek se tedy snažil nabádat k řádu jak v rámci pracovní náplně (čeho si pracovníci zpravodajské a propagační sekce měli všímat), tak formy sdělení (jakým způsobem informace zpracovávat). Byl si vědom obrovského významu propagace a také věděl, jak těžké to zpočátku on a jeho kolegové budou mít: *„Zpravodajská a propagační služba zahraniční je pro největší část československé veřejnosti úplně novum, takže je nutno pro její význam a podporu získávat teprve sympathie jak činitelů rozhodujících, tak i širší veřejnosti.“*¹⁹ Hájek své kolegy vybízel, aby ho pravidelně informovali o problémech (nejenom organizačních), jimž musí v zahraničí čelit a snažil se tyto záležitosti řešit s efektivitou mu vlastní.

1.2 Vyslanectví ve Vídni

Vyslanci přidělení na jednotlivé zahraniční úřady byli výborní pozorovatelé – jejich optikou dnes můžeme vnímat spletnost tehdejších událostí a proniknout tak hlouběji do problému. Analýzy, které vytvářeli, byly tehdy pro domácí politickou scénu klíčové. I dnes jsou cenným zdrojem informací a pomáhají osvětlit některá politická jednání a rozhodnutí.

Svoji významnou úlohu potvrdily i v rámci zkoumání propagandy ve Vídni. Ostatně, jak píše Rudolf Urban, vyslanectví bylo hlavním důvěrníkem ve věci tiskových podniků a obchodů s nimi.²⁰ V případě Vídně byly zprávy odesílány do Prahy nejčastěji

¹⁷ *Ibid.* Zprávy sloužily také jako podklad pro parlamentní jednání ohledně rozpočtu pro zpravodajskou a propagační službu.

¹⁸ Archiv MZV, III. sekce zpravodajská, kart. 703, Přehledná zpráva o stavu propagační činnosti v roce 1920.

¹⁹ Archiv MZV, III. sekce zpravodajská, kart. 703, Podávání zpráv tiskových činitelů v cizině o vlastní činnosti.

²⁰ URBAN, ref. 1, s. 131.

kurýrem, využívalo se též telefonogramů a pro sdělení kratších informací spíše praktického rázu pak sloužil telegram. Krajně choulostivé záležitosti, k nimž často patřily i některé detaily ohledně subvencování podniků, bylo přece jen třeba řešit ústně při osobním setkání.

Z řady vyslanců, kteří během meziválečných let ve Vídni působili, bych zmínila zejména tři z nich: Kamila Kroftu, Huga Vavrečku a Zdeňka Fierlingera. Období jejich „titulářství“ je nejvýrazněji spojeno s financováním vídeňských listů; s jejich zprávami jsem se v souvislosti s ním setkávala nejčastěji. První smlouvy s tiskovými podniky byly provedeny za úřadování Kamila Krofty, který je veden jako titulář od 13. 1. 1921. V březnu 1925 Rakousko opustil, aby mohl nastoupit na zastupitelský úřad v Berlíně. Vystřídal ho Hugo Vavrečka²¹, dosavadní vyslanec v Budapešti, který vedl úřad až do r. 1932. Po něm pak převzal vídeňské vyslanectví Zdeněk Fierlinger²². Řídil ho do r. 1936 a poté následně přestoupil do Moskvy (pověření ze dne 1. 10. 1937). Dne 30. 4. 1945 byl úřadu zbaven vzhledem k nabyté funkci předsedy vlády.²³

Kromě těchto vyslanců je třeba v rámci personálního obsazení zmínit i Josefa Šroma²⁴, vedoucího tiskové kanceláře na vídeňském zastupitelství. Toho ministerstvo nejprve v r. 1921 delegovalo na post zpravodajského referenta československého zastupitelství v Moskvě, kde byl až do r. 1929. Do Vídně se Šrom přesunul následující rok a setrval zde až do začátku války. Na úřadě vykonával výjimečně kvalitní službu,

²¹ Hugo Vavrečka se narodil 22. 2. 1880 ve Slezské Ostravě. Vystudoval techniku v Brně. Působil v redakcích několika novin, např. od r. 1905 v *Lidových novinách*, kde měl na starost rubriku hospodářství. Pracoval také v redakci *Času* a jako válečný zpravodaj v Bulharsku. Vzhledem k jeho zkušenostem (především v oblasti hospodářství) absolvoval Mírovou konferenci v Paříži. Ministerstvo ho posléze (r. 1920) vyslalo jako generálního konsula do Hamburku, kde spravoval i československé přístavní oblasti (Hamburk, Štětín). V roce 1922 pak nastoupil na vyslanectví v Budapešti a v r. 1926 do Vídně, kde zůstal až do r. 1932. Poté byl zaměstnán v Baťovských závodech.

Viz Tschechoslowakei: Ing. Hugo Wawretschka. *Zeitungswissenschaft: Monatschrift für internationale Zeitungsforschung*. 1939, Heft 1, s. 43.

Archiv MZV, Personální spisy 1918-1945, Hugo Vavrečka.

²² Zdeněk Fierlinger se narodil 11. 7. 1891 v Olomouci. Po studiu na gymnáziu absolvoval německou obchodní akademii a poté studoval hospodářské nauky v zahraničí – v Anglii a Rusku. Před válkou byl v Rusku zaměstnán jako zástupce společnosti *International Harvester Co.* Po vypuknutí války se v srpnu r. 1914 přihlásil jako dobrovolník do „České Družiny“ a propracoval se k získání hodnosti plukovníka. Na podzim 1918 vedl vojenskou kancelář v Paříži a také byl Benešovým poradcem v oblasti obchodu. Do 30. 4. 1921 pracoval v ústředí MZV, poté přestoupil jako šéf vyslanectví do Haagu. Následovala série vyslanectvích postů (od 1. 10. 1924 v Bukurešti, od 1. 10. 1925 ve Washingtoně, od 1. 11. 1928 v Bernu), až v r. 1932 dostává i do Vídně. Viz Archiv MZV, Personální spisy 1945-92, kart. 174, Zdeněk Fierlinger.

²³ Výše zmíněná data o obsazení a přestupech vyslanců viz:

DEJMEK, ref. 2, s. 287

DEJMEK, „Obrazová příloha – Zdeněk Fierlinger“.

Archiv MZV, Personální spisy 1945-92, kart. 174, Zdeněk Fierlinger.

²⁴ Josef Šrom se narodil 28. 2. 1888. Veškeré následující informace ohledně jeho osoby viz Archiv MZV, Personální spisy 1918-1945, Josef Šrom.

čehož důkazem je i hodnocení jeho činnosti v osobním spisu²⁵: „*vynikající schopnosti a vlohy duševní, bystrost a čilost duševní; velmi pilný, svědomitý a spolehlivý; výborná znalost češtiny, němčiny, ruštiny, dobrá znalost francouzštiny, polštiny, srbštiny, angličtiny.*“²⁶ I Hugo Vavrečka si Šroma velice vážil: „*zná velmi dobře všechno, co se týká zpravodajství politického, veliké praktické zkušenosti, mimořádně nadaný...*“²⁷ Šrom měl navíc vysoce odborné znalosti ohledně Ruska, a proto byl z Vídně povoláván do Prahy, aby o něm mohl přednášet (jednalo se o Svobodnou školu politických nauk v Praze, r. 1930).

Kromě vídeňského vyslanectví mělo MZV ještě konzulární úřady v Linci a Štýrském Hradci.

²⁵ *Ibid.*

²⁶ *Ibid.*

²⁷ *Ibid.*

2 VZNIK A ORGANIZACE MZV V RAKOUSKU

Po rozpadu Rakouska-Uherska se prvním rakouským nástupnickým útvarem stala republika Německé Rakousko („Deutsch-Österreich“), která byla vyhlášena 12. listopadu 1918. Až s odstupem téměř jednoho roku, 10. září 1919, pak podepsala rakouská strana v čele s Karlem Rennerem saintgermainský mír, jímž vešla v platnost Rakouská republika. V prosinci téhož roku byl zvolen její první prezident, Michael Hainisch. Dosavadní Ministerstvo zahraničí bylo v roce 1920 zrušeno a agenda tímto přešla na Bundeskanzleramt, kde jí náležela dvě oddělení.²⁸

Hlavním tiskovým úřadem při „Bundeskanzleramt“ se nakonec stala „Bundespressediens“²⁹. Vznikla 18. 8. 1921 sloučením původních „Pressestelle in der Staatskanzlei“ a „Pressdepartement im Staatsamt für Äusseres“. Do jejího čela nastoupil Eduard Ludwig, zaměstnanec bývalé „Literarischen Bureau“ – tiskové kanceláře císaře v Rakousku-Uhersku. Ludwig byl v podobné pozici jako Jan Hájek. Musel se totiž, stejně jako on, postavit novým výzvám úřadu a organizačním těžkostem s ním spojeným. Svému poslání nakonec dostal tak, že se místo vybudování jedné uzavřené organizace rozhodl pověřit jednotlivé tiskové pracovníky k výkonu služby přímo na konkrétních ministerstvech.³⁰

Ludwig založil také už v r. 1921 dlouholetou tradici „Bundespressediens“ – vydávání ročníkové publikace *Österreichisches Jahrbuch*, sestavené na základě úředních podkladů ministerstev. Jednalo se o souhrnné přehledy z různorodých odvětví, velkou část však zaujímal především oblast hospodářství a politiky. Tisky hrály významnou propagační roli.

²⁸ Výše zmíněné informace získány z:

VEBER, VÁCLAV et al. *Dějiny Rakouska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010. ISBN 978-80-7422-105-7.

KONRÁD, Ota. *Nevyvážené vztahy: Československo a Rakousko 1918-1933*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2012. ISBN 978-80-86495-89-7, s. 243-260.

BUNDESKANZLERAMT ÖSTERREICH. Die Erste Republik. *Bka.gv.at* [online]. ©2004-2013 [cit. 2013-05-23]. Dostupné z: <http://www.bka.gv.at/site/7183/default.aspx>

²⁹ Informace o Bundespressediens a její činnosti získány z:

PAUPIÉ, ref. 29, s. 132-140.

OESTA, AdR, Auswärtige Angelegenheiten, Neues Politisches Archiv 1918-1938 Teilbestand, Liasse Österreich 6 – Presse, kart. 227. (Dále OESTA, AdR, AA,...)

³⁰ Ze zápisu z tiskové porady na československém vyslanectví v Rakousku je možné vyzorovat jistou dávku nedůvěry k Ludwigovi; o harmonické spolupráci mezi ním a československými představiteli se nedá moc hovořit. Podle pracovníků MZV je Ludwig „Velkoněmec, nacionálně vyhraněný, nám všestranně nepřátelský, ač dává najevo účast a mluví o přátelské současnosti.“ Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 23, Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 23, Zpráva z tiskové porady na vyslanectví z 12. 10. 1932, s. 4.

Bundespressdienst měla také svoji úřední zpravodajskou službu („*Amtliche Nachrichtenstelle*“).

Stejně jako pražské MZV, i zahraniční oddělení Bundeskanzleramt ve Vídni postupně zřídilo svoji páteřní organizaci zastupitelských úřadů v zahraničí.³¹ V případě Československa se jednalo o velvyslanectví v Praze v Jungmannově ulici a konzulát na Václavském náměstí; a o čtyři další konzuláty umístěné po republice (Brno, Moravská Ostrava, Olomouc a Bratislava). Zatímco se ve Vídni na československém vyslanectví vystřídalo za meziválečné období celá řada diplomatů, rakouské vyslanectví v Praze mělo za celou tuto dobu vyslance jediného, a tím byl Ferdinand Marek³², dosavadní vedoucí tajemník Obchodní a živnostenské komory v Brně.³³

Ferdinand Marek nastoupil svoji vyslaneckou službu 28. 11. 1918 a z původně dočasného zastoupení se stala dlouhodobá stáž, která byla ukončena až anšlusem v březnu 1938. O to, aby po zkušební době Marek na vyslanectví zůstal, se zasadil např. Karl Renner. Kromě jeho nesporných kvalit při jednáních zdůraznil tehdejšímu kancléři Schobrovi schopnost získat si a udržet sympatie české vlády, stejně tak i německých stran. Dobré vztahy s Němci nediskretovaly v Československu jeho pověst. „*Das ist auf dem Prager Boden wirklich ein Kunststück*“³⁴, píše Renner.

A tak došlo k tomu, že byl na jaře 1922 již oficiálně jmenován vyslancem a zplnomocněným ministra. Marek měl blízký vztah nejenom s prezidentem Masarykem, vážil si současných vládních činitelů a stejně jako oni pracoval pro rozvoj demokracie. Důkazem toho je i udělení řád Bílého lva I. třídy Tomášem G. Masarykem v r. 1926.

³¹ Následné údaje o zastupitelských úřadech získány z OESTA, AdR, AA, Neues Politisches Archiv 1918-1938 Teilbestand, Liasse Österreich 6 – Presse, kart. 227.

³² Ferdinand Marek se narodil 25. 1. 1881 na pražském Karlově. Navštěvoval německou základní školu zde na Karlově a později v Terezíně. Gymnaziální studia absolvoval v Litoměřicích a Kolíně. Poté nastoupil na právnická studia, a to nejdříve do Prahy, později i do Vídně; v r. 1904 zde získal doktorát. Současně docházel i do obchodního kursu na Exportakademie. Do r. 1906 pracoval jako úředník na oblastním finančním ředitelství ve Vídni, ve stejný rok přestoupil pak do brněnské Obchodní komory. Viz OESTA, AdR, AA, Neue Adm. Reg., F4, Personalakte, Mar, kart. 105, Ferdinand Marek.

³³ Pokud není uvedeno jinak, veškeré informace o Ferdinandu Markovi získány z těchto zdrojů:

OESTA, AdR, AA, Neue Adm. Reg., F4, Personalakte, Mar, kart. 105, Ferdinand Marek.

STEINER, Herbert. První rakouský vyslanec v Praze Ferdinand Marek: jeho osudy v letech 1938 – 1947. Der erste österreichische Gesandte in Prag Ferdinand Marek: sein Schicksal in den Jahren 1938 – 1947. Praha: Archiv Akademie věd České republiky, 1995. ISSN 1211 – 1813.

³⁴ „*To je na pražské půdě skutečně umění.*“ OESTA, AdR, AA, Neues Politisches Archiv 1918-1938 Teilbestand, Politisches Präsidium, kart. 30, Ferdinand Marek, Dopis K. Rennera kancléři H. Schobrovi ohledně Markovy diplomatické služby, 26. 9. 1921.

3 VÍDEŇSKÉ TISKOVÉ PODNIKY A MZV

3.1 Poválečná situace a rakouský tisk

Poválečná situace měla v Rakousku dopad na všechny oblasti lidské činnosti. Výjimkou nebyl ani tisk, který se z otřesu vzpamatovával poměrně dlouhou dobu a musel se vyrovnávat s celou řadou těžkostí.³⁵

Vídeňský tisk zásadně ovlivnily tři události. První z nich byl fakt, že Rakousko ztratilo velice významnou část svého původního území – a se ztrátou území zmizelo i široké pole distribučních možností. Za druhé, noviny svazovalo velké omezení v oblasti inzerce. A poslední, velice závažný problém, byl dán čistě ekonomickou situací v oblasti hospodářských surovin. V rakouském tiskovém průmyslu se projevoval dopad vysoké ceny papíru. Papír byl drahým artiklem, tudíž náklady na produkci novin astronomicky stouply a počet odběratelů se naopak snížil.

Spolupůsobením všech třech faktorů pak finanční prameny většiny deníků naprosto vyschly. Patovou situaci vídeňského tisku navíc podpořil tzv. Austerlitzský zákon, který potenciálním zájemcům tiskové podniky sanovat nařizoval nejprve zaplatit obrovské sumy za účelem odškodnění a zaopatření novinářů. Šanci udržet se na nohou měly v této době buď noviny se stabilním zahraničním odběrem a těch nebylo mnoho³⁶, anebo partajní tisk – např. *Arbeiterzeitung* a *Reichspost*.

Bylo nutné zoufalou situaci tisku řešit už jenom z toho důvodu, aby nedošlo k velkému propouštění a dalšímu vzestupu nezaměstnanosti.³⁷ Tohoto úkolu se ujalo hlavně sdružení „Die Vereinigung der österreichischen Tageszeitungen“. Hájilo zájmy novin a prostřednictvím zvolené politické reprezentace (komitétu) lobovalo u rakouské vlády za schválení dotací.

V poválečné Vídni se střetávaly zájmy různých států a politických skupin (viz dále) a to, že tisk byl platformou pro uplatňování těchto zájmů, bylo do velké míry

³⁵ Stav vídeňského tisku po válce se sumarizací hlavních problémů zpracován na základě zdrojů:

Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Zeitungsinteressen in Wien, s. 1.

NA Praha-Chodovec, MZV-VA I, inv.č. 379, kart. 971, Die Notlage der österreichischen Presse. *Neues Wiener Tagblatt*, 13. 12. 1921.

Stejný článek se nachází v *Arbeiter Zeitung*, 13. 12. 1921, přístupný z:

ANNO – AustriaN Newspapers Online. ANNO: *historische österreichische Zeitungen und Zeitschriften* [online]. Österreichische Nationalbibliothek, ©2011 [cit. 2013-23-05]. Dostupné z: <http://anno.onb.ac.at>

³⁶ Na tomto místě zmiňuje zpráva pouze *Neues Wiener Journal* a *Kronenzeitung*, oboje bez významného politického vlivu. Viz Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Zeitungsinteressen in Wien, s. 1.

³⁷ V oblasti tisku bylo údajně ohroženo ztrátou místa až 20 000 lidí. Viz NA Praha-Chodovec, MZV-VA I, inv.č. 379, kart. 971, Die Notlage der österreichischen Presse. *Neues Wiener Tagblatt*, 13. 12. 1921.

umožněno právě tehdejší zoufalou finanční situací většiny vídeňských, potažmo rakouských listů.³⁸ Bídne finanční a hospodářské poměry v tisku byly obecně faktorem, který propagandu hojně umožňoval. Tento fenomén lze pozorovat i v komunikaci mezi vyslanectvím a MZV. Když se dostal nějaký list do finančních potíží, vyslanectví zachytilo tyto zprávy a referovalo pak MZV ohledně případné možnosti list subvencovat/odkoupit.³⁹

3.2 Důvody propagandy

Pro zpravodajskou sekci MZV bylo obzvláště důležité, propagandisticky se zmocnit vídeňského tisku.⁴⁰ Otázku po tom, jaký důvod mělo MZV investovat do vídeňských tiskových podniků, však nelze odbýt pouze obecným tvrzením ohledně získání politického vlivu nad tiskárnou a zajištění tiskové propagace Československa v Rakousku⁴¹. Je jasné, že tato odpověď neobstojí. Problematika motivací investic je komplexní a je nutné zkoumat ji podrobněji – a hlavně v souvislostech tehdejších historicko-politických událostí. Jedině na základě jejich analýzy je pak možné, alespoň do jisté míry, této problematice porozumět.

3.2.1 Antihabsburská propaganda

Primárním důvodem subvencování vídeňského tisku bylo střežení těžce vydobytych poměrů - samostatnosti Československa a mocenské rovnováhy ve střední Evropě. Působit ve Vídni takříkajíc „zevnitř“ bylo žádoucí vzhledem k ochraně nově vzniklého Rakouska, a to i před Rakouskem samotným. Intervence v tisku chtělo MZV vykonávat s myšlenkou bránit principy nového státu před habsburskými,

³⁸ O Vídni jako „politickém bojišti“ a o vyměňování politických zájmů za peníze, jež vlastníci novin potřebovali viz URBAN, ref. 1, s. 131.

³⁹ Např. viz Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 23, Zpráva J. Šroma o stavu *Neue Freie Presse* a možné sanaci adresovaná ministru Benešovi na vyslanectví do Paříže, 14. 10. 1932.

⁴⁰ „(...) tiskové oddělení československého zahraničního úřadu klade důraz na to, aby získalo vliv na vídeňskou žurnalistiku, dokonce i na významné listy objevující se ve Vídni (...)“ (překl. autora) OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandsch.-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandschaft Prag, kart. 19, Zpráva vyslance Marka I. Seiplovi ohledně československé zahraniční propagandy, 20. 12. 1927, s. 1.

⁴¹ Takto stručně shrnuje motivaci investic do podniků:

Archiv MZV, III. sekce – zpravodajská, kart. 703, Účast ministerstva zahraničních věcí na vídeňských tiskových podnicích, sdružených okolo tiskárny Vernayovy, a její vývoj. Tento dokument Rudolf Urban označuje ve své knize jako „Memorandum parlamentní a úsporné vyšetřovací komise z r. 1938“. Viz URBAN, ref. 1, s. 145, 150.

revizionistickými, popř. jinak demokracii ohrožujícími tendencemi některých rakouských mocenských kruhů.⁴² Zásahy však měly odpovídat stejnému duchu, za jehož účelem byly vykonávány. Demokratické smýšlení vedení Československa považovalo Rakousko za svébytný autonomní stát, a proto se nehodlalo zprvu ani podílet přímo na ovlivňování vnitřní rakouské politiky⁴³. Koupí podílu ve vídeňském tiskovém podniku sledovalo MZV spíše možnost přispívat do fóra názorů, propagovat alternativy – zkrátka uvádět dostatek stanovisek, která by podporovala nadále demokratickou linii obou států.

Činnost monarchistických kruhů anebo radikálních skupin sledovalo MZV velice pozorně, a to především kvůli jejich anšlusovým tendencím (viz dále) a nepřátelským útokům vůči Československu. Trnem v oku byl pro Československo vídeňský tisk monarchistů – listy *Staatswehr*, *Der Tschechenspiegel*, *Die Monarchie*. Jak je možné vyčíst z bouřlivých reakcí⁴⁴ československého tisku, tyto listy musely poměrně často publikovat články zaměřené proti československé vládě. Finančně podporovat vídeňské tiskové podniky bylo proto velice výhodné, právě kvůli možnosti reagovat na tyto útoky a uvádět věci na pravou míru.⁴⁵

3.2.2 V sevření maďarské a německé propagandy

Získání vlivu nad některými vídeňskými tiskovými podniky však bylo záležitostí diplomatických kalkulací zasahujících i za sféru rakousko-československých vztahů.

⁴² Antihabsburská propaganda jako politický program vídeňských intervencí je patrná z celé řady zdrojů, např.:

Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Zpráva E. Oplatky ohledně „situace vídeňských listů v dubnu 1934“, s. 8, 10.

Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 24, Protihabsburská akce a náš vídeňský tisk, 9. 4. 1934. URBAN, ref. 1, s. 133.

⁴³ O záměru nezasahovat do vnitřní politiky Rakouska prostřednictvím vídeňských listů J. Šrom:

Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 23, Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 23, Zpráva z tiskové porady na vyslanectví z 12. 10. 1932.

⁴⁴ Problémem bylo např. uveřejňování karikatur prezidenta Masaryka, zesměšňování a útoky proti ostatním členům vlády, apod. Viz např. články:

NA Praha-Chodovec, MZV-VA I, inv.č. 384, 1923, kart. 987, Už nás nepotřebují? *Národní demokracie*, 16. 2. 1923.

NA Praha-Chodovec, MZV-VA I, inv.č. 384, 1923, kart. 987, »Der Tschechenspiegel« a »Die Monarchie«. *Večer*, 17. 2. 1923.

NA Praha-Chodovec, MZV-VA I, inv.č. 384, 1923, kart. 987, Ze státu, v kterém slušnost zmírá –. *Večerník N. L.*, 8. 6. 1923.

NA Praha-Chodovec, MZV-VA I, inv.č. 384, 1923, kart. 987, Úžasná sprostota vídeňských uličníků. Máme i nadále litovati Rakousko? *Večer*, 9. 6. 1923.

NA Praha-Chodovec, MZV-VA I, inv.č. 379, kart. 971, Vídeňské uličnictví. *Venkov*, 25. 6. 1924.

⁴⁵ K tomu Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Zpráva Josefa Šroma ohledně stavu a případné likvidaci tiskových podniků ve Vídni z 18. 4. 1934, s. 3.

Československá diplomacie si byla vědoma toho, jak důležitou strategickou pozici poválečná Vídeň pro nově vzniklý stát představuje. K Vídni se tehdy obracela pozornost celého světa – vysokých diplomatických špiček, politiků, vládních činitelů, novinářů, ale i těch ostatních, kteří se zájmem sledovali, co se s Rakouskem a okolními státy v nadcházejícím čase bude dít. Mnoho z nich zaujalo aktivní přístup k věci a snažilo se vydobýt si v ochromeném státě svoji pozici. Boj jednotlivých politických sfér o prosazení svých zájmů se pak projevil na poli médií jako boj propagandistický – média se tedy stala „zrcadlem“ odrážejícím tuto politickou bouři.

Pro Vídeň to byla doba s intenzivními pokusy o propagandistické působení ze stran celé řady států. Pro československou vládu se jevily nebezpečně především propagandistické akce ze stran Maďarska a Německa. Jak naznačují dobová periodika, vůle navázat spolupráci s vídeňským tiskem, vycházející z těchto mocenských táborů, byla více než patrná. V jednom z článků promlouvajících o existenci maďarských subvencí a celkové zkorumpovanosti poválečného vídeňského tisku se doslova píše: *„Obwohl (...) klar hervorgeht, daß die ungarische Regierung in Wien und Deutschösterreich eine ganze Reihe von Zeitungen kaufte und mit Zeitungen und Journalisten anderer Länder auch ganz merkwürdige Verbindungen anknüpfte, hat sich die bürgerliche Presse der ganzen Welt verschworen, die schmutzige Angelegenheit tot zu schweigen und auf diese Weise die internationale Solidarität der Käuflichen in der ganze Welt recht drastisch vorzuführen.“*⁴⁶ Podle tohoto článku z r. 1920, který údajně čerpá ze zveřejněných akt maďarského vyslanectví ve Vídni, mělo docházet k hojnému podsouvání finančních obnosů ze strany maďarské vlády v čele s Horthym několika vídeňským, i nevídeňským⁴⁷ periodikům.

V československém tisku se o potenciálních maďarských tiskových obchodech psalo taktéž. Maďaři obecně zde byli prezentováni v dosti nelichotivém (řečeno eufemisticky) světle a kritika se na ně snažela i kvůli jejich aktivní propagační činnosti ve Vídni. Můžeme citovat např. až nenávistně a bojovně laděný článek z *Lidových novin* ze dne 7. 2. 1923: *„Celé hejno agentů je ve Vídni zaměstnáno reklamou a agitací pro Pešť. Nešetří se ani penězi, ani vlídností, aby se získaly vídeňské noviny pro Maďary a*

⁴⁶ „Ačkoli jasně vychází najevo, že maďarské zastupitelství ve Vídni a celém Rakouském Německu kupovalo celou řadu novin a navazovalo také i s novinami a žurnalisty jiných zemí dost podivné vztahy, měšťácký tisk celého světa se spiknul o této špinavé záležitosti mlčet a tímto dost drasticky předvést mezinárodní solidaritu kupujících celého světa.“ NA Praha-Chodovec, MZV-VA I, inv.č. 379, kart. 971, Prostitution der Presse. *Freiheit*, 22. 10. 1920.

⁴⁷ Na seznamu je např. i italský *Popolo d'Italia*, v němž působil jako redaktor B. Mussolini. *Ibid.*

*proti jejich odpůrcům. Všude sedí a píší, běhají a řeční maďarští důvěrníci.*⁴⁸ Nad maďarskou propagandou se dále rozčilovali i redaktoři *Venkova*. Ve stejné době (tedy na začátku roku 1923) totiž *Venkov* uveřejnil informaci, že je do budoucna plánováno společné vyzbrojování pro státy Malé Dohody. Tato zpráva se okamžitě v několika vídeňských denících (dle *Venkova* těch pod maďarskou propagandou) proměnila v našťavané, místy uražené, místy také paniku vyvolávající výkřiky. Autor článku⁴⁹ uvádí konkrétní příklady „překrucování“ v *D. Ö. Tageszeitung, Neues 8-Uhr Blatt, Zukunft, Reichspost, N. W. Tagblatt*. Podle *Venkova* některé vídeňské deníky informaci zneužily „k tomu, že omývají Maďarsko a hanobí Československo.“⁵⁰ A pokračuje dále: „Přítomné poměry nemůže charakterizovat nic lépe nežli pokřik za Maďary se stavícího vídeňského tisku.“⁵¹ V takto křehce uspořádaném diplomatickém prostředí se situace stávala, jak je vidět, často vyhrocenou. Příspěvky ke sporným citlivým problémům jedna nebo druhá strana dokázala okamžitě zneužít jako munici pro svoje argumenty. A takovou municí, jako byl např. plánovaný výzbroj Malé dohody, nemohla maďarská propaganda nevyužít.

Vedle Maďarska se důležitým poválečným hráčem v oblasti středoevropské politiky stalo Německo. Jeho záměry byly pod drobnohledem MZV hlavně kvůli obávanému propojení s Rakouskem (hospodářskému, celnímu, aj.). A podobně jako v případě Maďarska, se i Německo prostřednictvím tisku propagandisticky zmocňovalo citlivých témat. Takové téma, jehož mohla například německá propaganda proti Československu využít, a také tak podle článku⁵² *Práva lidu* činila, byl problém Porúří. *Právo lidu* upozorňovalo na „německo-nacionální štvání v Innsbrucku“⁵³ a na to, že listy vydávané v Innsbrucku (tedy v tyrolské části Rakouska) jsou v područí německého velkopřemyslníka a politika Stinnesa, který byl od r. 1920 poslancem za Německou lidovou stranu.⁵⁴ Záminkou pro rozpoutání německé propagandistické akce proti Československu v těchto novinách byl dovoz pracovní síly a surovin z Československa do Francie právě přes Tyrolsko. Stinnesovy listy zřejmě prohlašovaly, že pracovní síla i

⁴⁸ NA Praha-Chodovec, MZV-VA I, inv.č. 384, 1923, kart. 987, Boj o Vídeň. Významná změna ve smýšlení Vídeňanů. *Lidové Noviny*, 7. 2. 1923.

⁴⁹ NA Praha-Chodovec, MZV-VA I, inv.č. 384, 1923, kart. 987, Strach z Malé dohody ve Vídni. Ohlasy zprávy »*Venkova*« o společné výzbroji Malé dohody. *Venkov*, 4. 2. 1923.

⁵⁰ *Ibid.*

⁵¹ *Ibid.*

⁵² NA Praha-Chodovec, MZV-VA I, inv.č. 384, 1923, kart. 987, Tyrolský tisk ve službách Stinnesa. *Právo Lidu*, 27. 2. 1923.

⁵³ *Ibid.*

⁵⁴ *Masarykův slovník naučný*: lidová encyklopedie všeobecných vědomostí. Díl VI R-S. Praha: Československý Kompas, 1932, s. 970-971.

suroviny jsou určeny pro Porúří (*Právo lidu* uvádí, že byly pro Paříž), že Československo takto zrazuje Německo a že je třeba dodávky zastavit, k čemuž vybízely místní úřady. Vzhledem k tématu práce je irrelevantní snažit se pátrat dál po podrobnostech. Jediné, co je v tuto chvíli důležité, je registrovat na tomto příkladu samotnou přítomnost německé propagandy v Rakousku.⁵⁵

I když jsou materiály tohoto typu nespolehlivé a nemusí být cele založeny na pravdě, docela dobře ilustrují vídeňskou poválečnou situaci, tedy diplomatickou rivalitu především mezi Maďary, Němci a Italy na jedné straně a Malou Dohodou společně s Francií na straně druhé. Názorně nám také ukazují, jak se bojištěm těchto táborů stal právě tisk.

Co je však zásadní a nezpochybnitelné a k čemu existuje celá řada důkazů, je samotná obava ministerstva z maďarských a jiných, pro Československo nepříznivě orientovaných, propagandistických akcí. Výše citované články jsem zde uvedla částečně z toho důvodu, abych předvedla, že obavy ministerstva byly skutečně opodstatněné. Bylo potřeba se k věci postavit činně a bránit zájmy jak Československa, tak celého středoevropského regionu. Brzy totiž vyplynulo, že nemá velký smysl pokračovat pouze v hašteření se v rámci národních deníků a obhajovat politická stanoviska Československa pouze v Československu, popř. ve státech mu spřízněných (viz zmíněný článek o zbrojení Malé Dohody v listu *Venkov*).⁵⁶ Ministerstvo si rychle uvědomilo, že kýženého efektu může dosáhnout pouze v případě, že nezůstane v propagandistickém boji pozadu, a nenechá Rakousko napospas různým vlivům.

Subvencovat některý z vídeňských deníků znamenalo tedy vytvořit si určitou „pojistku“ pro ochranu nově vzniklého československého státu před případnými revizionistickými silami a nepřátelskou propagandou. Explicitně se o tomto vyjadřuje Josef Šrom v záznamu z tiskové porady konané 12. října 1932 na československém vyslanectví ve Vídni: „Došlo k němu (k „československému engagementu ve Vídni“, pozn. autora) v přesvědčení, že není možno ponechati Vídeň volným rejdištěm tiskové propagandy nám nepříznivé, Němcům, Italům, Maďarům. (...) Tiskové podniky vídeňské měly sloužiti za tribunu, s níž by byla paralyzována přímá nepřátelská propaganda,

⁵⁵ Další doklady propagandy poskytuje např. již citovaná zpráva z r. 1927, kde se píše o subvencích *Wiener Neuesten Nachrichten*. K tomuto roku měly noviny z německých zdrojů obdržet částku celkem dva miliony marek. Viz Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Zeitungsinteressen in Wien, s. 1.

⁵⁶ O účinnosti propagandy přímo z Vídně, z města mimo Malou Dohodu viz dokument částečně uveřejněný R. Urbanem. URBAN, ref. 1, s. 133.

měly býti případnou oporou zejména proti Maďarsku a měly býti v otázce anšlusové přinejmenším neutrální.“⁵⁷

3.2.3 Tiskové podniky jako součást boje proti anšlusu

Může se zdát, že obavy z anšlusu mohly být v první polovině dvacátých let poněkud paranoidní, nicméně postupem času získávaly bohužel punc prozřetelnosti. MZV se snažilo, a to velice usilovně, diplomaticky působit proti anšlusovému hnutí a veškerým jeho projevům (tedy např. hospodářským uniím mezi Rakouskem a Německem, apod.) po celé meziválečné období. A jedním z prostředků, jenž k tomu hodlalo využít, byly právě vídeňské listy.

Bojovat proti anšlusu chtěl Beneš ve Vídni propagací unií a takových plánů hospodářské spolupráce, které by byly alternativou k rakousko-německému spojení.⁵⁸ Cenné informace o těchto projektech přinášejí zprávy Ferdinanda Marka, rakouského vyslance v Praze. Marek udržoval s Benešem časté kontakty – byl prostředníkem mezi československým a rakouským ministerstvem. Jak je ze zpráv vidět, Marek tlumočil záměry československého ministra do míst nejvyšších (Bundeskanzleramt), i ohledně těchto Benešových projektů.

Na začátku roku 1925 (tedy prakticky synchronně s prvními investicemi do vídeňského tisku) zachvátila Rakousko silná vlna anšlusového a revizionistického hnutí (projekty „Donauföderation“). Německo snovalo možné plány sblížení s Rakouskem prostřednictvím garančních paktů, což nutilo Beneše aktivně reagovat. Dne 6. 3. Marek píše:

„In Anschluss an unser Gespräch (rozhovor Marka s Benešem, pozn. autora) über das deutsche Garantieangebot (...) in dem er wiederum die momentane internationale Unmöglichkeit eines Anschlusses Österreichs an Deutschland berührte, meinte Herr Beneš, dass die Gelegenheit eines engeren wirtschaftlichen Zusammenarbeitens der Mittelstaaten immer näher rücke. Seiner Ansicht nach wäre zu allererst auf eine möglichst enge wirtschaftliche Annäherung zwischen Österreich, der Čechoslowakei und Jugoslawien hinzuarbeiten. Ungarn müsste man wegen der dort herrschenden speziellen Verhältnisse vorläufig wohl beiseite lassen. (...) Wien könnte dadurch nach

⁵⁷ Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 23, Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 23, Zpráva z tiskové porady na vyslanectví z 12. 10. 1932.

⁵⁸ O zamýšlené propagaci hospodářské spolupráce (s vyloučením Německa) ve vídeňských listech hovoří i URBAN, ref. 1, s. 132-134.

*Ansicht Dr. Beneš's nur profitieren, der Druck der Grossmächte müsste aufhören. (...)*⁵⁹

Jak se ve zprávě dále praví, spolupráce by probíhala v několika etapách (nejdříve by mohly být uzavřeny smlouvy mezi Rakouskem a Československem, později by došlo k včlenění dalších států). Všechny zúčastněné strany by si v unii samozřejmě udržely svoji autonomii a profitovaly by z ní především hospodářsky, např. na základě celních dohod.

Tyto úmysly však tehdy neměly charakter konkrétního návrhu a Beneš kladl Markovi na srdce, aby se nedostaly na veřejnost. Věděl, že československá společnost ještě není připravena, vzhledem k nedávné minulosti, na paktování se s Rakouskem a pokud by se tohoto citlivého tématu zmocnil tisk, upozorňoval Beneš, že by všechno popřel.

Anšlusová propaganda vycházela z řady politických skupin a organizací. Hned po válce byla propagačně činná např. „Die deutschösterreichische Mittelstelle“⁶⁰. Tato tisková organizace se sídlem v Berlíně vydávala materiály (letáky, noviny, mapy) silně propagující německé zájmy a hodnoty. Kladla si za cíl prosazovat veškeré druhy rakousko-německého spojení, rozšiřovat a hlavně naplňovat velkoněmeckou myšlenku („Die großdeutsche Gedanken“, jejím stoupcům se říkalo „Velkoněmci“) a neúnavně propagačně pracovat pro anšlus Rakouska. K tomuto účelu jí sloužily troje noviny: *Die Deutschösterreichischen Stimmen*, *Die Deutsche Arbeit* a *Die Mitteilungen für die Presse*, přičemž posledně zmíněné vydávala společně s jiným, patrně také velkoněmeckým spolkem. Agentura sloužila i jako tiskové oddělení „Großdeutschen-Arbeits-Gemeinschaft“; poskytovala též zprávy novinám doma v Berlíně, ale i v zahraničí, a co je zásadní, i pro Vídeň. Zájem u MZV mohla taktéž vzbuzovat kvůli

⁵⁹ „V souvislosti s naším rozhovorem o německé nabídce garančního paktu, (...) v němž dokola opakoval, jak nemožné, je za momentální mezinárodní situace spojení Rakouska a Německa, se pan Beneš domnívá, že roste příležitost k nějaké užší hospodářské spolupráci střeoevropských států. Podle jeho názoru by bylo třeba usilovat o co možná nejužší hospodářské sblížení mezi Rakouskem, Československem a Jugoslávií. Maďarsko by se muselo kvůli zdejšímu panujícím zvláštním poměrům ovšem prozatím nechat stranou. (...) Vídeň by mohla z toho jenom profitovat, útlak velmocí by musel přestat (...)“ OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandtschaft-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandtschaft Prag, kart. 15, Zpráva vyslance Marka adresovaná Rudolfovi Ramkovi, Bundeskanzleramt, Auswärtige Angelegenheiten, 6. 3. 1925.

⁶⁰ Pokud není uvedeno jinak, informace o „Deutschösterreichischen Mittelstelle“ byly získány z těchto zdrojů:

Österreichisches Staatsarchiv, Archiv der Republik, Auswärtige Angelegenheiten, Neues Politisches Archiv 1918-1938 Teilbestand, Liasse Österreich 6 – Presse, kart. 227, Ziele und Aufgaben der Deutschösterreichischen Mittelstelle. (Dále OESTA, AdR, AA,...)

OESTA, AdR, AA, Neues Politisches Archiv 1918-1938 Teilbestand, Liasse Österreich 6 – Presse, kart. 227, Die deutschen Parteien über den Anschluß Deutschösterreichs.

nepřátelskému postoji vůči Československu⁶¹. Organizace se navíc činila ve věci problematického území Tyrolska (o zdejší německé propagandě bylo již pojednáno) a snažila se prosazovat připojení dnešního severního Slovinska k Německu.⁶²

Podobným spolkem byl „Österreichs Zukunft“.⁶³ I ten měl ve svých cílech zahrnuto mimo jiné „obranu německé kultury“⁶⁴ – zastával monarchistické principy. Spolek vznikl v roce 1923 a založil ho Josef Traun. Vydával dvoje noviny: *Konservative Korrespondenz* a *Österreichischen Nachrichten*.

Mezi další aktivní tvůrce anšlusové propagandy lze zařadit tiskový orgán *Der Bund*, v čele s Juliem Beneschem. Benesch formuloval program svých novin v duchu anšlusové politiky, avšak se zdůrazněním, že je třeba vítězným mocnostem vysvětlit, že anšlus je záležitostí kulturní a národní a nemá co dočinění s hospodářskou nutností.⁶⁵

Tato Beneschova poznámka skutečně byla dost důležitá pro strategii anšlusové propagandy, poněvadž účinně rozbíjela argument o jakékoli unii založené na racionálně-pragmatických důvodech (hospodářská pomoc, apod.). Alternativní unie k anšlusu, které projektoval československý ministr zahraničních věcí, vždy chránily myšlenku svébytnosti a samostatnosti jednotlivých zemí a nemohly proto plně neutralizovat výboje anšlusových tendencí. Hospodářské spojení nelákalo tolik jako to, vybudované na kulturní a národní spřízněnosti.

V souvislosti s anšlusem některé dokumenty používají termín „anšlusové hnutí“⁶⁶. Tento jev naznačuje, že anšlusové tendence byly latentně přítomné v rakouské společnosti během celého meziválečného období a působením různých faktorů (sociálních, politických,..) docházelo ke střídání jejich inhibičních a aktivních fází.

⁶¹ Na jednom z jejích letáků se píše: „*Proletářskou revolucí v Německu, Rakousku a Bulharsku dosáhli Češi své svobody. (...) v čase, kdy všichni, dokonce i nejmenší státy, dosáhly nezávislosti svého národa, má být tak kulturně rozvinutý národ jako jsou čeští Němci ohýbán pod jhem cizího hrubiána. Je nebezpečím pro celou Evropu, jestliže se „Deutschböhmen“ dostane pod vládu Čechů, neboť německý národ si nikdy nenechá líbit, aby byl takto utlačován.*“ (překl. autora) OESTA, AdR, AA, Neues Politisches Archiv 1918-1938 Teilbestand, Liasse Österreich 6 – Presse, kart. 227, Staatsbürgliche Freiheit im tschechoslowakischen Staat.

⁶² Důkazní materiál k tomuto:

OESTA, AdR, AA, Neues Politisches Archiv 1918-1938 Teilbestand, Liasse Österreich 6 – Presse, kart. 227, Zpráva Pflügla z 2. 3. 1919 adresovaná na „Staatsamt für Äußeres“ ve Vídni. Tato zpráva ostatně také dokumentuje kontakt mezi organizací a rakouským „Staatsamt für Äußeres“.

⁶³ Informace o „Österreichs Zukunft“:

OESTA, AdR, AA, Neues Politisches Archiv 1918-1938 Teilbestand, Liasse Österreich 6 – Presse, kart. 227, Notiz.

⁶⁴ *Ibid.*

⁶⁵ OESTA, AdR, AA, Neues Politisches Archiv 1918-1938 Teilbestand, Liasse Österreich 6 – Presse, kart. 227, Zpráva Ludwiga s příloženým memorandem J. Benesche, 20. 4. 1928.

⁶⁶ Termín „anšlusové hnutí“ použil ve zprávě např. J. Šrom: Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Zpráva Josefa Šroma ohledně stavu a případné likvidaci tiskových podniků ve Vídni z 18. 4. 1934, s. 2.

I proto zřejmě ministerstvo považovalo anti-anšlusovou propagandu za nejzávažnější důvod k investici do vídeňských listů⁶⁷ – bylo třeba se jí věnovat kontinuálně.

3.2.4 Zahraniční korespondenti

Dalším motivem ke koupi/subvencování některého z vídeňských deníků byl fakt, že mnoho zahraničních periodik vyslalo své korespondenty do rakouského „centra dění“, aby získalo spolehlivý přísun aktuálního zpravodajství a novinek. MZV v této situaci vycítilo obrovský potenciál. Obhajovat totiž svoji vydobytou pozici v nově uspořádaném poválečném prostoru a šířit dál věhlas Československa s použitím takového nástroje, který by k těmto korespondentům promlouval, byla příležitost, která nemohla zůstat nevyužita. Pro Československo bylo důležité, aby jeho jméno ve světě rezonovalo – a to nejenom v souvislosti s politickými událostmi, ale např. i kulturními akcemi, hospodářstvím, apod. Význam zahraničních dopisovatelů pro ČSR dokládá již citovaný dokument: „*Vídeň, jako velké středisko cizích korespondentů, hraje velkou roli v informaci o ČSR. Je třeba býti ve stálém osobním kontaktu s cizími korespondenty – stojí to čas i peníze –, posílají je pokud možno nejčastěji k nám (na vyslanectví, pozn. autora) za účelem přímé informace. Současně hleděti si všech význačných cizinců Vídeň navštěvujících a dirigovati je pokud možno do ČSR, aspoň k transitní návštěvě.*“⁶⁸ Právě pro případy, kdy si zahraniční korespondenti neobstarávali informace z přímého zdroje, tedy z vyslanectví, jak píše ve zprávě Josef Šrom (a těch byla zřejmě většina), měly sloužit vídeňské deníky pod československým dohledem jako další zdroj informací očištěný od nepřátelské propagandy.

Vyslanectví věnovalo vztahům se zahraničními korespondenty skutečně velkou péči celé meziválečné období. Sledovalo jejich činnost, tedy jak a co píší hlavně o politické situaci ve střední Evropě. V případě, že zahraniční novináři vykreslovali politické události⁶⁹ ve světle nelichotivém nebo nevhodném pro československou politiku, tamní úřady (tedy úřady v místě publikování článku) toto okamžitě

⁶⁷ O zabránění anšlusu jako „nejnaléhavějšímu úkolu“ vídeňských listů pod československým vlivem viz URBAN, ref. 1, s. 132, 133.

⁶⁸ Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 23, Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 23, Zpráva z tiskové porady na vyslanectví z 12. 10. 1932.

⁶⁹ Některé konkrétní politické jevy budou probírány postupně v rámci analýzy vídeňských listů. Šlo o velice široké spektrum problémů – od revizionistických akcí, přes italsko-francouzský mocenský boj v prostoru nově vzniklých států, až po anšlusové tendence a uzavření Celní unie v roce 1931. Částečně se o těchto klíčových tématech zmiňuje např. zpráva MZV z roku 1932: Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 4, Japonský tiskový ohlas o událostech ve Střední Evropě.

registrovaly a daly impuls příslušnému vyslanectví situaci řešit. To se pak, pokud to bylo možné, snažilo naklonit autory článků na svoji stranu. Tento postup samozřejmě vyžadoval úzkou spolupráci mezi vyslanectvími a tiskovými kancelářemi jednotlivých zemí a hezky je vidět např. ve zprávě MZV ze 27. ledna 1932⁷⁰, která upozorňuje na nepříznivě laděné dopisy z Vídně a Budapešti posílané pro japonský tisk.

Taktika československého MZV – zaměřit se na zahraniční korespondenty – však nebyla ve Vídni taktikou zcela originální. V propagandistické hře ji zřejmě využívali i Maďaři. Existuje dokument⁷¹, který tomuto tvrzení nasvědčuje. Konkrétně se jedná o zprávu rakouského vyslance v Praze, Ferdinanda Marka. V dopise adresovaném kancléři píše o maďarském vlivu na vídeňskou organizaci „*Union der Vertreter der Ausländischen Presse*“ („*Unie zástupců zahraničního tisku*“). Ředitelem této organizace byl jistý pan Mandl a ten zcela bez zábrán vyjadřoval své sympatie vůči Maďarsku a údajně také dostával občasné dotace od zástupce oficiálních maďarských listů ve Vídni, pana Szaba.⁷² Tato organizace, jak poznamenává Marek, nebyla ve Vídni zcela bez vlivu, poněvadž každý novinář vykonávající svoji činnost zde musel být akreditován. Na druhou stranu však dodává: „*Dieser ungarische Einfluss verleihet der genannten Union einen höchst unsoliden und hochstaplerischen Eindruck, der den unbefangenen ausländischen Beobachter sehr merkwürdig berührt.*“⁷³ Po těchto slovech je na místě připomenout si jednu důležitou věc: Samotná přítomnost propagandy nemusí ještě zaručovat její účinnost. Zahraniční korespondenti, stejně jako čtenáři tisku, nebyli pouze slepými příjemci.

⁷⁰ Ve zprávě se doslova píše: „*Dopisy tyto patrně pod vlivem prostředí, ve kterém korespondenti žijí (jedná se především o Vídeň, pozn. autora), jsou psány v duchu nám nepříznivém. Aby vliv prostředí na tyto korespondenty byl poněkud paralyzován, doporučuje ministerstvo zahraničních věcí, aby tamní úřad (vyslanectví ČSR ve Vídni, pozn. autora) a speciálně tiskový referent navázal s místními korespondenty japonských listů bližší kontakt a občasným informováním jich o poměrech v ČSR a středoevropských plánech československé zahraniční politiky působil na změnu jich názoru na středoevropské otázky.*“ Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 4, Japonský tiskový ohlas o událostech ve Střední Evropě.

⁷¹ OESTA, AdR, AA, Neues Politisches Archiv 1918-1938 Teilbestand, Liasse Österreich 6 – Presse, kart. 227, Die ungarische Propaganda und die Zustände innerhalb der „Union der Vertreter der ausländischen Presse“ in Wien, 8. 3. 1928.

⁷² Udržování dobrých vztahů s korespondenty leželo na srdci i tiskovému šéfu Ludwigovi. O spolupráci mezi ním a Dietzem (zástupce *New York Herald*), který předsedal Unii v pozdějších letech, píše ve zprávě z tiskové porady v r. 1932 Josef Šrom. Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 23, Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 23, Zpráva z tiskové porady na vyslanectví z 12. 10. 1932, s. 4.

⁷³ „*Tento maďarský vliv propůjčuje jmenované unii vysoce nesolidní a hochštaplerský dojem, jenž považuje nezávislý zahraniční pozorovatel za velice podivný.*“ OESTA, AdR, AA, Neues Politisches Archiv 1918-1938 Teilbestand, Liasse Österreich 6 – Presse, kart. 227, Die ungarische Propaganda und die Zustände innerhalb der „Union der Vertreter der ausländischen Presse“ in Wien, 8. 3. 1928.

3.2.5 Propagace Československa

Kromě politických důvodů se MZV zajímalo o vídeňský tisk samozřejmě i kvůli propagaci Československa v zahraničí. Vídeň se v tomto ohledu jevila ministerstvu jako ideální místo, kde jeho vĕhlas rozšiřovat, ponĕvadĵ i po válce Vídeň platila za významné středisko kulturního ĵivota.

Mezi cíle vídeňských podniků zahrnovalo MZV tedy i následující: „*Využitkovati k sblížení a spolupráci povĕsti Vídnĕ jako kulturního centra v stř. Evropĕ, pouĵítí tribuny vídeňské jako resonanční desky pro naše vynikající lidi, korporace umĕlecké a kulturní a to nejen v prostředí menšinovém, nýbrĵ právě německém.*“⁷⁴

Lze prohlásit, že důvody, které vedly ěkoslovenskou vládu k pokusům o získání vídeňských listů, byly dosti závaĵné. Na prvním místě měly noviny slouĵit k střežení demokracie a mocenské rovnováhy v Evropĕ, tedy k zabránĕní vychýlení moci, popř. její akumulaci dohodami mezi Německem a Rakouskem. Obavy z anšlusu pak chtělo MZV přetransformovat do propagace jiného hospodářského spojení v rámci Evropy, k ěmuĵ hodlalo vyuĵít především zahraniční korespondenty. Faktem totiĵ bylo, že vídeňské noviny, alespoň v ěase sjednávání prvních dohod, měly značný „mezinárodnĕ-politický vliv“. ⁷⁵ Pracovat proti revizionistické, popř. velkonĕmecké propagandĕ a bránit se jejím výpadům, mělo být pak samozřĕjmu souěástí tohoto zámĕru.

3.3 První smlouvy (1924-1926)

3.3.1 Rané pokusy o spolupráci

Neĵ přijde na první pokusy infiltrovat se do vídeňského tiskového prostředí, je nutné zastavit se ještĕ u otázky, kdo byl vlastně autorem celého projektu. Je těžké dnes s jistotou prohlásit jedno jmĕno, ponĕvadĵ myšlenka se patrnĕ vyvíjela v ěase a na základĕ společných diskuzí. Ze studia archivních materiálů vyvstává však celkem šest

⁷⁴ Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 23, Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 23, Zpráva z tiskové porady na vyslanectví z 12. 10. 1932, s. 4.

⁷⁵ Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Zpráva Josefa Šroma ohledně stavu a případné likvidaci tiskových podniků ve Vídni z 18. 4. 1934, s. 3.

osob, jimž by bylo možno autorství potenciálně přisoudit: Tomáš. G. Masaryk, Edvard Beneš, Jan Hájek, Kamil Krofta, Emil Oplatka a Arne Laurin.

Potřebu obhajovat a propagovat nově vzniklý stát ve Vídni vycítil Masaryk zřejmě ihned po vzniku Československa.⁷⁶ Tento politický plán pak musel nutně diskutovat s J. Hájkem, přednostou zpravodajské sekce MZV, vůdčí osobností propagace, který měl v této oblasti četné zkušenosti; a E. Benešem, ministrem zahraničních věcí. I když tato otázka spadala hlavně do působnosti J. Hájka, E. Beneše jako důležitého hráče na poli evropských mezinárodních vztahů hájícího neúnavně československé zájmy, nelze na počátku vzniku rakousko-československého tiskového spojení nezmínit.

Masarykův záměr tedy postupně začal při konzultacích s E. Benešem a J. Hájkem nabývat ostřejších rysů, projekt však téměř jistě získal konkrétní podobu až u Kamila Kroft⁷⁷ a Emila Oplatky. Krofta, jako vyslanec ve Vídni v období, kdy došlo k prvním finančním vkladům (na přelomu roku 1924 a 1925), byl věrně obeznámený se zdejšími poměry a situací. Dokázal si zde vybudovat úctyhodné postavení, navázat čilé kontakty s významnými osobnostmi a celkově se ve zdejším prostředí dobře etablovat.⁷⁸ Jedině na základě jeho referencí, rozborů a pečlivých zkoumání bylo možno učinit konečné rozhodnutí, které vyšlo z řídicích míst zpravodajské sekce, tedy od Jana Hájka.⁷⁹ Jan Hájek byl též oficiálním vykonavatelem úmluv a transakcí (ve smlouvách s vídeňskými podniky zastupuje společnost Orbis).

Na úplném konci tohoto řetězce⁸⁰ stáli pak Arne Laurin⁸¹, šéfredaktor *Prager Presse* a Emil Oplatka⁸², novinář, redaktor *Prager Presse* a šéf agentury *Centropress*.

⁷⁶ O Masarykových úmyslech uplatňovat vliv ve Vídni prostřednictvím tisku viz URBAN, ref. 1, s. 131.

⁷⁷ Josef Šrom rekapituluje situaci podniků následovně: „*Toto přesvědčení (že nelze Vídeň nechat napospas pro Československo nepříznivým vlivům, pozn. autora) vykrytalizovalo již dávno u presidenta republiky, konkrétně pak v r. 1925 u vysl. dra. Krofty.*“ Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 23, Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 23, Zpráva z tiskové porady na vyslanectví z 12. 10. 1932, s. 1.

⁷⁸ V únoru r. 1925, těsně předtím než Krofta opustil vyslanectví, se mu ve Vídni dokonce vdala nevlastní dcera Dagmar. O svatbě s inženýrem O. Göschlem, ředitelem společnosti Gefia, píše Stunde z 14. 2. 1925. Die Hochzeit der Tochter des Gesandten Krofta. *Die Stunde*. 1925, č. 581, s. 3.

⁷⁹ České, respektive československé archivní prameny v souvislosti s Hájkem poněkud „mlží“; nicméně i z toho mála, co je k dispozici, je zřejmé, že zákulisní projektant veškeré propagační činnosti (nejenom vídeňské) byl právě on, avšak s poznámkou, že podklady pro jeho rozhodování, třeba i s nápady na různé akce mu dodávali vyslanci, jejichž role v tomto ohledu byla obrovská.

⁸⁰ Karikaturu tohoto řetězce, tak jak ho viděl Arne Laurin, zprostředkovává F. Kubka (strávil v redakci *Prager Presse* deset let): „*Docela nahoře sedí „unser Leser“ – T. G. Masaryk, který všechno moudře vede. Pak je tu zahraniční ministr Beneš, nejchytřejší ze všech možných ministrů, a nadto nejvyšší šéf „Prager Presse“.* Za ním jde v pevné posloupnosti náčelník zpravodajské sekce zahraničního ministerstva, který sice není tak vtipný jako šéfredaktor – spíš naopak – ale vyzná se v personálních a velmi vydatně dobré odměňuje a zlé tresce (J. Hájek, pozn. autora). Hned pod ním je pan šéfredaktor (Arne Laurin, pozn. autora). Pod ním? Nikoli. Vedle něho a snad i nad ním, jako třetí muž

Oba dva se orientovali velice dobře v oblasti vídeňského tisku a na projektu se podíleli velkou měrou. Zřejmě to byli oni, kdo vyhledávali ve Vídni potenciální možnosti k realizaci propagandistického plánu; ostatně právě Oplatka pak přišel s první nabídkou listu *Tag* (byl jeho pražským dopisovatelem).⁸³ Oplatkova klíčová role ve sjednávání dohod místy také vyvěrá na povrch v některých rakouských archivních dokumentech.⁸⁴

Ministerstvo zahraničních věcí zjišťovalo tedy prostřednictvím svých dvou exponentů, s jakými novinami/tiskovým podnikem by mohlo k obchodu ve Vídni dojít. Ještě předtím, než MZV podepsalo první smlouvy s deníkem *Tag*, pokoušel se Arne Laurin získat (mimo jiné) list *Neue Freie Presse*.⁸⁵ *Neue Freie Presse* si vybuodovalo pověst nezávislého periodika orientovaného na Západ, bránící principy liberalismu (koncept „liberale Bürgertum“⁸⁶) - svobody, individualismu, parlamentární demokracie. Četly ho zejména vysoké politické kruhy, intelektuálové a významné osobnosti z oblastí obchodu a hospodářství; i v zahraničí měl značný politický vliv⁸⁷. To by znamenalo naprosto ideální kombinaci pro propagandistické úmysly MZV. Šéfredaktor Ernst Benedikt byl však zcela neoblomný a list nemínil zaprodat žádným politicky aktivním skupinám (nebo alespoň ne v první polovině dvacátých let). A tak ministerstvo muselo shánět dál.

v republice.“ KUBKA, František. Na vlastní oči: pravdivé povídky o mých současnicích. Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 99.

⁸¹ Arne Laurin, narozen 24. 11. 1889 v Hrnčívích u Prahy. Než se stal v r. 1920 šéfredaktorem *Prager Presse*, působil od r. 1919 v listu *Tribuna*. *Masarykův slovník naučný*: lidová encyklopedie všeobecných vědomostí. Díl IV Ko-M. Praha: Československý Kompas, 1929, s. 350.

⁸² Emil Oplatka se narodil 13. 2. 1885 v Praze na Smíchově. Vystudoval gymnázium. Jako jeho bydliště je uváděn Dřínov. Ve Vídni však začal působit od r. 1910, kde pracoval v několika vídeňských redakcích. V tom samém roce se i oženil, manželka se jmenovala Antonie, roz. Wrbová. Měli dvě děti: Jana Arnošta a Františka.

OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandsch.-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandtschaft Prag, kart. 26, Tschechoslowakische Einflüsse in der Wiener Presse, 31. 1. 1931, s. 2.

Archiv MZV, Londýnský archiv – důvěrný 1939-1945, kart. 228, dotazník Emila Oplatky, 10. 5. 1944.

⁸³ Viz URBAN, ref. 1, s. 136, 137.

⁸⁴ „(...) zdá se, že tato akce nákupu vídeňského tiskového vydavatelství skrze Orbis pochází od známého redaktora *Prager Presse* E. Oplatky a že československé ministerstvo ji podpořilo.“ (překl. autora) OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandsch.-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandtschaft Prag, kart. 16, Ankauf von Wiener Verlagsdruckereien durch den Prager Verlag „Orbis“, 22. 10. 1925.

⁸⁵ URBAN, ref. 1, s. 134 – 136.

⁸⁶ O charakteru *NFP* a jeho čtenářích viz PEKAREK, Johanna Maria. *Der Zeitungsroman in der Wiener Tagespresse 1918 – 1938: unter Berücksichtigung der Entwicklung seit 1945*. Wien, 1953. Dissertation. Universität Wien, Philosophische Fakultät, s. 122.

⁸⁷ Náklad *Neue Freie Presse* se stabilně držel na velice vysokých hodnotách: V roce 1920 72 000, r. 1925 55 700, r. 1930 57 400 a r. 1933 51 400. Viz MELISCHEK, Gabriele a Josef SEETHALER. *Auflagenzahlen der Wiener Tageszeitungen 1895-1933 in quellenkritischen Bearbeitung* [online]. 2001 [cit. 2013-05-21]. Dostupné z: <http://www.oeaw.ac.at/cmc/data/Arbeitsbericht%20Nr%201.pdf>

3.3.2 Smlouva s *Der Tag*

První smlouvu uzavřelo MZV až v prosinci 1924 s listem *Der Tag* a jak již bylo několikrát zmíněno, obchod zprostředkoval Emil Oplatka.

*Der Tag*⁸⁸ vlastnila (i vydávala) společnost „Tag Zeitungs-Ges. m. b. H.“. V této společnosti figurovali především dva lidé: Šéfredaktor M. Schreier, majitel/spolumajitel dalších vídeňských listů (*Morgen, Montag-morgen a Götz von Berlichingen*) a Sigmund Bosel, zámožný finančník, svého času ředitel „Unionbanky“. Bosel uvedl prakticky svým počátečním vkladem list v chod. Založením časopisu Bosel sledoval příležitost získat nové klienty pro svůj podnik („Zutreiberdienste“) a list proto i vydatně subvencoval (údajně šly částky až do milionů rakouských korun za měsíc).⁸⁹ Když však přišla krize, finanční tok od Bosela slábl a poněvadž noviny samy si nebyly schopny na sebe vydělat, dluhy narůstaly.⁹⁰ Příležitost pro MZV byla tedy na světě.

Předběžná dohoda⁹¹, mezi společnostmi „Der Tag, Zeitungs Ges.m.b. H.“ zastoupenou M. Schreierem a W. Davidem (zplnomocněnec Boselova bankovního domu) na jedné straně a společností Orbis (Jan Hájek) na druhé straně, byla ujednána 12. 12. 1924. Předmětem této dohody bylo převedení poloviny společnosti „Der Tag“ na nakladatelství Orbis za kupní cenu 2 miliardy rakouských korun (KÖ). Jednou z podmínek Orbisu však bylo, že tuto částku použije společnost Tag výhradně ke koupi podílu v nové tiskárně - 1,5 miliardy si měl Tag rezervovat pro tiskárnu, 500 milionů mohl použít na vyrovnání schodku za rok 1924. Obě strany se ohledně budoucí investice do tiskárny domluvily, že s vklady půjdou napůl. A pokud by snad vklad měl převýšit 1,5 miliardy od každé strany, vyhrazoval si Orbis právo těchto 500 milionů od Tagu zužítkovat na koupi tiskárny.

Z dohody vyplývaly dále pravidla ohledně měsíčního vyrovnávání případného schodku dvou následujících let (od 1. 1. 1925 do 31. 12. 1926) – deficit do 200 milionů KÖ měl platit Orbis, nad 200 (do 400) mil. pak „Tag“. Součástí dohody byl i příslib Tagu, že ze společnosti (s.r.o.) udělá co nejdříve akciovou společnost a vyrovná svůj

⁸⁸ Pokud není uvedeno jinak, informace o deníku jsou čerpány z: PAUPIÉ, ref. 29, s. 180-188.

URBAN, ref. 1, s. 136-145.

⁸⁹ OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandsch.-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandtschaft Prag, kart. 16, Ankauf von Wiener Verlagsdruckereien durch den Prager Verlag „Orbis“, 26. 10. 1925, s.1. Obsahem zprávy je článek přepsaný F. Markem z *Rumburger Zeitung*, 24. 10. 1925.

⁹⁰ F. Marek ve zprávě říká, že odjakživa byl list pasivní a žil pouze z Boselových dávek. *Ibid.*

⁹¹ Originál dohody bohužel nebylo možné dohledat, kopii tohoto „předběžného ujednání“ („Vorvertrag“) však ve své knize zveřejnil R. Urban. URBAN, ref. 1, s. 138 – 141.

dosavadní deficit, k čemuž mu měla pomoci další částka 675 milionů KÖ od Orbisu (deficit posledních tří měsíců).

Orbis měl tedy v celkovém součtu zaplatit 2 miliardy 675 milionů KÖ (z čehož 1,5 mld. měl *Tag* použít na tiskárnu a 1 miliardu 175 milionů na vyrovnání dosavadního schodku). Mimo to se Orbis do budoucnosti zavázal ještě financovat poloviční investici ke koupi podílu v tiskárně a měsíční schodky do 200 milionů. Kontrolu plnění těchto závazků a finančního stavu měly provádět obě dvě strany; Orbis si měl k dosavadnímu kontrolorovi společnosti *Tag* zvolit svého důvěrníka („Verwaltungsfachmann“, „Vertrauensmann“). Měl se jím stát (v případě, že tato osoba bude akceptovaná) někdo ze společnosti Prokura.⁹²

Stran finančních závazků se obě skupiny dohodly na vedení listu v dosavadní politické linii, tj. zastávat východiska Společnosti národů a úzce spolupracovat s ostatními středoevropskými státy (jak tuto linii představil Schreier) a list politicky neovlivňovat.

Pod touto dohodou jsou podepsány všechny zúčastněné strany: Maxmilian Schreier, Jan Hájek a Wolfgang David.

Je patrné, že *Tag* na tom finančně byl opravdu špatně a dotaci nutně ke svému dalšímu chodu potřeboval. V blízké budoucnosti se však mělo ukázat, že peníze, které vložilo MZV do tohoto podniku, se zpočátku poněkud minuly svým účinkem.

Následující události (od ledna do října 1925) jsou poněkud chaotické a kusé. Podle Urbana⁹³ došlo k rozvázání smlouvy kvůli finančním zpronevěrám Felixe Schulzeho – šéfa *Tagu*. Na jeho podvodné konání přišel revizní pracovník MZV p. Uher, pravděpodobně při jedné z pravidelných účetních kontrol. I když byl Schulz na základě těchto zjištění propuštěn, kontakt se Schreierem nepřerušil. Schreier mu dokonce nadále platil, údajně pod hrozbou, že Schulz spojení s MZV vyradí. (Ve výsledku toto chování nemělo žádný efekt, poněvadž Schulz tak stejně údajně konal.)

Zpronevěry však nebyly zřejmě jediným důvodem roztržky mezi pražským MZV a listem *Tag*. Urban se již ve svém textu nezmiňuje o předpokladu, že i sám Schreier začal o celém podniku zřejmě pochybovat. Nejspíš to byl on, kdo vypověděl

⁹² K této službě byl vybrán pan Uher. Prováděl „periodickou účetní a obchodní kontrolu“. Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 23, Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 23, Zpráva z tiskové porady na vyslanectví z 12. 10. 1932, s. 3.

⁹³ URBAN, ref. 1, s. 143, 145.

smlouvu. A že se to stalo v souvislosti s anšlusovým hnutím, existuje i důkazní materiál.⁹⁴

Jak je možné vypořádat z tisku a archivních dokumentů, toto anšlusové hnutí kulminovalo na začátku února 1925. Není však jisté, zda už v tuto dobu bylo MZV bez možnosti využít svého tiskového spojení ve Vídni. V každém případě tu byl ještě německy psaný tisk v Československu – např. *Prager Tagblatt*, *Prager Presse*, *Bohemia*, *Soz. Demokrat*. A o první dva zmíněné listy se pražské MZV mohlo opřít.

V rámci protianšlusové politiky se v *Prager Presse* činil v této době Emil Oplatka. Svě eseje psal jistě s dobrým úmyslem, nicméně občas s poněkud nediplomatickou vervou. Zejména jeho článek „Die österreichische Sorge“⁹⁵ vzbudil nechtěný poprask (reagoval na něj okamžitě list *Neue Freie Presse*⁹⁶, který ho považoval za útok a „nepřátelství z Prahy“) a vztahy s Rakouskem zrovna nezlepšil. Oplatka tento článek publikoval v nepřítomnosti šéfredaktora Laurina a zřejmě i bez vědomí E. Beneše (ten mu článek údajně vyčetl jako první). Když se pak Laurin spojil s vyslancem Markem, aby se mu za Oplatkův článek omluvil, neodpustil si Oplatku přitom také trochu pomluvit: „*Bei dieser Gelegenheit sprach er (Laurin, pozn. autora) sich über Herrn Oplatka in nicht sehr schmeichelhafter Weise aus indem er sagte, Herr Oplatka glaubte durch diesen Artikel in besonderer Loyalität gegenüber dem zs. sl. Staate zu arbeiten, genau so wie er morgen in Loyalität für Oesterreich arbeiten würde, wenn er dafür bezahlt wäre. (Ich bitte diese Aeuserung vertraulich zu behandeln.)*“⁹⁷

Jak je vidět, situace byla napjatá a ministerstvo muselo nanovo rozběhnout svoje plány, protože ať už vlivem finančních zpronevěr nebo anšlusového hnutí, popř. obojího,

⁹⁴ „(...) šéfredaktor Schreier byl v otázce anšlusu nespolehlivý. Poprvé se to projevilo na počátku našeho spojení, kdy Schreier za nenadálého anšlusového hnutí roztrhl s námi první smlouvu, (...)“ Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Zpráva E. Oplatky ohledně „situace vídeňských listů v dubnu 1934“, s. 1, 2.

⁹⁵ O nepřijemnostech vyvolané tímto článkem se dozvídáme z Markovy zprávy.

OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandsch.-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandschaft Prag, kart. 15, Ein unfreundlicher Artikel der Prager Presse über Oesterreich, 14. 2. 1925.

Součástí zprávy jsou i přiložené články z *Prager Presse* (Die österreichische Sorge, 6. 2. 1925), *Prager Tagblatt* (Die Utopie der Donauföderation, 5. 2. 1925), *Bohemia* (Österreich hält am Völkerbund fest: Debatte im Wiener Nationalrat, 4. 2. 1925), *Soz. Demokrat*. (Wirtschaftsunion zwischen Österreich und Ungarn?, 4. 2. 1925), *Neue Freie Presse* (Wichtige englische Stimmen über Oesterreich: eine Unfreundlichkeit aus Prag, 7. 2. 1925).

⁹⁶ Viz ref. 76.

⁹⁷ „Při této příležitosti se nevyjádřil (Laurin, pozn. autora) o panu Oplatkovi zrovna lichotivě, když řekl, že pan Oplatka myslel, že tímto článkem pracuje obzvláště loajálně vůči československému státu, stejně jako by zítra loajálně pracoval pro Rakousko, kdyby za to byl zaplacen. (Prosím o důvěrné zacházení s tímto vyjádřením.)“ Viz ref. 76.

výsledek byl stejný. První zatěžkávací zkoušku dohoda nevydržela. Ale s *Tagem* se MZV, jak ještě bude vidět, nadobro nerozloučilo.

3.3.3 Smlouva s tiskárnou Vernay

Radost z první vídeňské tiskové trofeje tedy nezůstala MZV dlouho. Ministerstvo přišlo o značnou sumu peněz⁹⁸, bylo ale bohatší alespoň o zkušenost a nikterak nezhálelo s vyhlížením nových možností. Jak je zřejmé již z prosincové dohody s *Tag*, Hájkův záměr se soustřeďoval – spíše než na jednotlivé listy – k získání podílu v některé z vídeňských tiskáren. K tomuto záměru se tedy naplno MZV nyní obrátilo a výsledkem bylo odkoupení poměrně významného podílu v tiskárně *Johann N. Vernay*.

Transakce⁹⁹ proběhla v říjnu 1925 opět prostřednictvím vydavatelství Orbis. A i tentokrát sehrál v ujednání klíčovou roli Emil Oplatka. Orbis vyjednal syndikátní dohodu s největším podílníkem tiskárny, což byla tehdy skupina velkoakcionářů v čele s R. Hanelem (40-45% akcií). V rámci dohody získal Orbis významné procento akcií tiskárny (25%) výměnou za 6 miliard KÖ. Součástí sjednané dohody byla také záruka, že ředitelem tiskárny se stane jeden ze správních radů společnosti, Josef Eis. O této osobě toho bohužel není mnoho známo, pouze to, že předtím řídil Beaufortovu tiskárnu. V dokumentech vystupuje jako „důvěrník Prahy“ a MZV mu muselo skutečně stoprocentně věřit, protože později skládalo subvence na účet vedený jeho jménem.

Stejně jako první dohoda s *Tag* i tato s sebou nese mnoho otázek. Nejproblematičtější pasáž představuje rekonstrukce událostí ohledně opětovného napojení M. Schreiera na MZV, protože faktem je, že *Tag* od jisté doby (neznámo kdy) začala tisknout právě tiskárna Vernay. Na základě zkoumání problému lze vyslovit dvě teorie:

⁹⁸ URBAN, ref. 1, s. 145.

⁹⁹ Informace ohledně této transakce byly získány ze zdrojů:

OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandsch.-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandtschaft Prag, kart. 16, Ankauf von Wiener Verlagsdruckereien durch den Prager Verlag „Orbis“, 22. 10. 1925.

Archiv MZV, III. sekce – zpravodajská, kart. 703, Účast ministerstva zahraničních věcí na vídeňských tiskových podnicích, sdružených okolo tiskárny Vernayovy, a její vývoj. Část tohoto dokumentu uveřejnil R. Urban ve své knize. URBAN, ref. 1, s. 150.

- 1) Hájek koupil podíl v tiskárně Vernay už v době, kdy vlastnila *Tag*; tedy obchod mohl být předem domluven s *Tag* (Schreierem) ještě před uzavřením smlouvy s Vernay.
- 2) Vernay provedla odkoupení *Tagu* nezávisle na říjnové transakci, až o rok později a po tom, co Schreier tiskárně list nabízel.

Obě teorie lze doložit prameny a je proto těžké s jistotou prohlásit, jak se přesně věci udály. K podpoře prvního tvrzení existují dvě zprávy F. Marka, v nichž se praví, že nákup tiskárny má být proveden v říjnu 1925, *společně* s „Wiener Tag“. ¹⁰⁰ Druhou teorii rozvíjí v rámci svého výkladu R. Urban. Píše, že Schreier, opět finančně vyčerpaný kvůli zastavení přísunu peněz od MZV, kontaktoval v roce 1926 tiskárnu Vernay s nabídkou na odkoupení jeho listu. Tiskárna Vernay nabídku přijala a od tehdy již akciové společnosti *Tag* převzala dvě třetiny akcií. V rámci smlouvy měl být také dojednán redakční program, kde se Schreier znovu zavázal podporovat stanoviska Společnosti národů a neangažovat list v anšlusovém hnutí. ¹⁰¹

Z Markových zpráv vyplývá však ještě jedna důležitá skutečnost, a to, že rakouský „Bundeskanzleramt“ o transakci věděl hned v říjnu 1925, tedy „začerstva“. A i když Hájek obchod navenek popíral, v důvěrných rozhovorech (nikoli však s Markem) měl údajně spojení přiznat dokonce s poznámkou, že tiskárna je již dlouhou dobu k dispozici. ¹⁰²

3.4 Propagandistická účast v tiskárně Vernay

Vernay ¹⁰³ sídlila v ulici Canisiusgasse 8-10. Se svým vybavením (3 novinové rotačky, 35 rychlolisů, 21 sázecích strojů, hlubotisková rotačka, vlastní výroba písem a zinkografií), počtem zaměstnanců (v průběhu meziválečného období 370-500) a objemem vyprodukovaného materiálu, se řadila k největším tiskárnám své doby –

¹⁰⁰ OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandsch.-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandschaft Prag, kart. 16, Ankauf von Wiener Verlagsdruckereien durch den Prager Verlag „Orbis“, 22. 10. 1925.

OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandsch.-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandschaft Prag, kart. 16, Ankauf von Wiener Verlagsdruckereien durch den Prager Verlag „Orbis“, 26. 10. 1925. V této zprávě Marek přepisuje i příkládá článek otisklý v *Rumburger Zeitung*, 24. 10. 1925.

¹⁰¹ URBAN, ref. 1, s. 150-151.

¹⁰² OESTA, ref. 99.

¹⁰³ Informace o tiskárně, včetně statistických údajů, byly získány z:

Archiv MZV, III. sekce – zpravodajská, kart. 703, Účast ministerstva zahraničních věcí na vídeňských tiskových podnicích, sdružených okolo tiskárny Vernayovy, a její vývoj, s.3.

údajně ji předčila pouze *Staatsdruckerei* a koncern *Steyrermühl*. Pro MZV byla tiskárna přitažlivá tím, že se zde tiskly jednak poměrně oblíbené listy nakladatelství *Kronos Verlag* založené Emmerichem Bekéssym (*Die Stunde, Die Börse, Die Bühne, Die Sphinx*) a také hospodářské adresáře nakladatelství *Compass*. Tiskárna vlastnila i list *Der Tag*, jehož specifický případ byl popsán výše. Novinová/časopisecká produkce představovala asi 60% celkového objemu všech tisků, 40% tvořily externí zakázky.

3.4.1 Kronos

3.4.1.1 Emmerich Bekéssy

Podstatná část listů tištěných ve Vernay, vycházela z nakladatelství *Kronos Verlags A.G.* Toto nakladatelství sdružovalo listy maďarského žurnalisty a obchodníka Emmericha Bekéssyho, jehož životní příběh je nejenom zajímavý, nýbrž je i pevně svázaný s charakterem těchto listů – je součástí jejich historie. Vzhledem k budoucímu vývoji je proto nutné ho nastínit.¹⁰⁴

Bekéssy pocházel z Budapešti, kde se věnoval jak obchodní činnosti (ředitel společnosti *Commercis*), tak i žurnalistické praxi. V obou oblastech si však získal dost špatnou pověst – figuroval v mnoha případech pomluv, vydírání, podvodů a krádeží, nikdy však nebyl za nic doopravdy obžalován anebo potrestán. Přesto však stačilo, aby mu pouhá účast v těchto případech zajistila naprosto nedůvěryhodné postavení. Ke špatné pověsti (i jako novináře¹⁰⁵) se pak přidaly i problémy politické¹⁰⁶, a proto se zdálo pro Bekéssyho nepřijatelné, aby v Maďarsku nadále pobýval.

Ve Vídni se octl hned po válce, v roce 1920 (ve třiatřiceti letech). Toto město si nevybral zcela náhodně - pro obchodníka jako byl on, byla Vídeň vzhledem k obrovské inflaci výzvou. Navíc pro něj nepředstavovala takový krok do neznáma, neboť zde pravděpodobně strávil i několik dětských let (jeho matka mluvila německy).

Subvence na rozběhnutí svých tiskových podniků získal poměrně brzy. Podobně jako v případě *Tagu*, kde Schreierovi poskytl peníze bankéř Bosel, Bekéssymu

¹⁰⁴ Informace o Bekéssyho životě jsou čerpány z:

KUTSCHERA, Anton. " *Die Stunde* " unter der Leitung ihres Herausgebers Emmerich Bekessy: Ein Beitrag zum Studium der Inflationspresse in Österreich. Wien, 1952. Dissertation. Universität Wien, Philosophische Fakultät, s. 26-51.

¹⁰⁵ Jako novinářovi mu uškodilo např. to, že publikoval cizí článek pod svým jménem (jednalo se o list *Nemzet*) *Ibid.*, s. 28.

¹⁰⁶ Kutschera píše, že byl levicovým emigrantem podobně jako Béla Kun. *Ibid.*, s. 32.

vypomohl vídeňský finančník Castiglioni. Už v roce 1920¹⁰⁷ se tak mohl objevit, jako první, list *Die Börse* zaměřený na zpravodajství z oblasti burzy, hospodářství, financí. Následovaly ho ihned listy další: V roce 1923 deník *Die Stunde*, jako třetí pak kulturní revue *Die Bühne* (1924). V roce 1925 vznikly křížovky *Die Sphinx*. Kromě těchto listů vycházel v nakladatelství Kronos *Mein Film*, o němž bohužel není známo, kdy se přesně k ostatním připojil, ani jestli ho založil ještě Bekéssy.

Bekéssyho noviny přinesly do vídeňského žurnalismu zcela nový prvek – senzaci. Skandálním obsahem si sice na jedné straně získával čtenáře, na druhé straně si ale znepřátelnil své kolegy ze seriózních novin, kteří později proti Bekéssymu veřejně vystupovali (např. Ernest Benedikt z *Neue Freie Presse*, Karl Kraus v listu *Fackel* anebo *Österreichischer Volkswirt*, konkurenční list *Die Börse*). Bekéssy nebyl po chuti údajně ani úředním kruhům (Ludwig a spol.), ačkoli ty zpočátku nijak zvlášť okolo jeho osoby neintervenovaly. Situace vyvrcholila až v roce 1926, kdy už tak dosti amorální kredit Bekéssyho utrpěl naprosto zdrcující rány – byl obviněn z podplácení, vydírání, z braní úplatků. A tyto záležitosti už s sebou nesly i právní postih.

Bekéssy vyřešil svoji situaci opět útekem. V létě stejného roku se vrátil zpět do Budapešti; stejně tak Castiglioni se musel na dobu odstěhovat, poněvadž i jeho pověst byla v troskách. Do Vídně už Bekéssy v budoucnosti nemohl, byl na něj vydán totiž zatykač. A tak se v Budapešti opět, i když nerad, usídlil a založil zde hospodářsky zaměřený list *Ost*. Závěr jeho života je dosti nejasný, lze ho shrnout pouze do dvou vět: Nějaký čas Bekéssy údajně pobýval ve Spojených státech. Svůj život ukončil společně se svojí manželkou sebevraždou.

3.4.1.2 Kronos a Vernay

Po tom, co Bekéssy utekl ze země, převzalo většinu akcií *Kronos Verlags* konsorcium tvořené tiskárnou *Johann N. Vernay* (kde mělo svoje akcie *Orbis*) a společnostmi *M. Dukes Nachf. Max Augenfeld und Emmerich Lessner A.G.* a *Haasenstein & Vogler A.G.* Tiskárna *Johann N. Vernay* nakoupila zhruba polovinu akcií (k čemuž měl Hájek na základě svého podílu poskytnout příspěvek) a druhou polovinu získaly zmíněné dvě inzertní společnosti. Záhy vyšlo ale najevo, že nynější

¹⁰⁷ Rok vzniku *Die Börse*, *Die Bühne* a *Die Sphinx* je čerpán z: ÖSTERREICHISCHE NATIONALBIBLIOTHEK. *Österreichische Nationalbibliothek* [online]. Österreichische Nationalbibliothek, ©2007 [cit. 2013-23-05]. Dostupné z: <http://onb.ac.at/>

majitelé nejsou schopni výdaje listů *Kronos* finančně zvládnout, a tak požádali Hájka, zda nechce do podniku oficiálně vstoupit jako třetí podílník. Hájek souhlasil a k dosavadnímu příspěvku (200 000 šilinků) ještě přidal další obnos (100 000 šilinků).¹⁰⁸ Akcie byly rozděleny rovným dílem, každý z podílníků – inzertní společnosti, Vernay a Orbis – nabyl třetinu akcií. Svým útekem Bekéssy uvolnil Hájkovi manévrovací prostor k tomu, aby mohl dále rozšiřovat prostřednictvím tiskárny své pole působnosti. Elegantně, bez nutnosti dalšího vyjednávání skrze třetí osoby – jak si asi Hájek původně představoval.¹⁰⁹

Bekéssyho listy však zatěžovala minulost. Nové konsorcium, včetně MZV, se muselo vyrovnat s finančními skandály a podvody jejich bývalého vlastníka. A reputaci bylo třeba napravovat nejenom u čtenářů, ale i mezi ostatními novináři.

Z bývalých Bekéssyho listů se pro propagandistické účely jevil zásadní především deník *Die Stunde*; *Die Börse* také nebyla zcela bez významu. Ostatní listy Kronosu, jako kulturní revue *Die Bühne* nebo křížovky *Die Sphinx*, přece jenom neposkytovaly tolik prostoru po politickou propagandu.

3.4.1.3 Die Stunde

*Die Stunde*¹¹⁰, s nákladem zhruba 30 000 výtisků¹¹¹, patřila k poměrně oblíbeným vídeňským deníkům. Pro MZV byla *Stunde* – společně ještě s druhým deníkem *Der Tag* – nejdůležitějším objektem zájmu; i pro vydavatelský dům na Canisiusgasse představovala zcela zásadní příjem.

¹⁰⁸ Zde se prameny opět poněkud rozcházejí: Urban hovoří o tom, že původní úvěr 200 000 šilinků byl odepsán a poskytnut nový na 300 000; archivní dokument z r. 1927 zase deklaruje, že třetina akcií byla získána za 200 000 šilinků.

Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Zeitungsinteressen in Wien, s. 2, 3. URBAN, ref. 1, s. 152

¹⁰⁹ K této dohodě:

Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Zeitungsinteressen in Wien, s. 2, 3.

Békessys Revolver. Wien: Ernst Spitz (Druck von Julius Wittenberg), 1927, č. 2, s. 7. Zde zveřejněn článek ohledně dohody z deníku *Die Stunde*, 21. 7. 1926.

URBAN, ref. 1, s. 151, 152.

¹¹⁰ Pokud není uvedeno jinak, informace k tomuto deníku byly zpracovány z těchto zdrojů:

Die Stunde. Wien: Kronos Verlag, 1.1. – 31.3. 1925.

Die Stunde. Wien: Kronos Verlag, 1.1. – 31.3. 1927.

ÖSTERREICHISCHE NATIONALBIBLIOTHEK. *Die Stunde*. *Onb.ac.at* [online]. © 2007 [cit. 2013-05-23]. Dostupné z: <http://data.onb.ac.at/rec/AC02716366>

ANNO – AustriaN Newspapers Online. *ANNO: historische österreichische Zeitungen und Zeitschriften* [online]. Österreichische Nationalbibliothek, ©2011 [cit. 2013-23-05]. Dostupné z: <http://anno.onb.ac.at>

¹¹¹ Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Zeitungsinteressen in Wien, s. 2.

Die Stunde byla k dostání každý den (mimo pondělí), ve dvě hodiny odpoledne (později o něco dříve, jako tzv. „poledník“). Období její existence lze vymezit přesně: první číslo vyšlo 2. 3. 1923, poslední pak 13. 3. 1938. V průběhu těchto patnácti let prošla *Stunde* mnoha změnami – jak po formální, tak i obsahové stránce. Změny byly dány především tím, kdo zrovna noviny vlastnil a kdo byl jejich šéfredaktorem.

Změny ve vlastnických poměrech a personální obměny redakce se podepsaly samozřejmě i na tom, jak se deník v průběhu celé doby profiloval politicky. I v této oblasti proběhly ve *Stunde* poměrně dramatické přechody. Zpočátku byl list spíše levicový, i když Bekéssy ho dohromady s Karlem Tschuppikem¹¹² (šéfredaktor listu do 13. 7. 1926) prezentoval jako přísně neutrální. Podle nich *Stunde* nemá „sloužit žádné straně, partaji, zájmové skupině, živnostníkům nebo finančníkům, nýbrž jenom a pouze rozumu a lidskosti.“¹¹³ Tato populistická hesla vzhledem k budoucím Bekéssyho skandálům vyznívají naprosto prázdně, ne-li přímo směšně.

Během krátkého úřadování šéfredaktora Alexandra Weisse (červenec až listopad 1926) se list radikalizoval – zastával komunistickou politiku.¹¹⁴ Ani tento novinář neměl však úplně čistý štít, co se týče různých podvodných machinací. Jako šéfredaktor levicového listu *Abend* byl obviněn z úplatkářství; navíc svoji novinářskou kariéru poškodil zcela nekonzistentními politickými názory. Z extrémní levice přešel naprosto plynule do extrémní pravice (šéfredaktorem listu *Freiheit*) a v obou táborech se odvažoval hájit myšlenky a bojovat proti opozici se stejným nasazením (ve *Freiheit* snad ještě o něco intenzivněji).¹¹⁵

Když akcie Kronos převzalo konsorcium, a tedy i pražské MZV, bylo třeba okamžitě napravit deníku reputaci. Zajistit ji měl především nový seriózní šéfredaktor, který by byl zároveň politicky „výhodný“ pro propagandistické záměry MZV, tj. odporovat anšlusu. Takový postoj našlo MZV v osobnosti Josefa Wirtha, dosavadního šéfa „*Amtliche Nachrichtenstelle*“, jehož do šéfredaktorského křesla v listopadu roku 1926 i dosadilo.

Politická směrnice listu se poté dosti zásadně otočila. *Die Stunde* tehdy definitivně opustila levicovou politiku a stala se deníkem pro společnost „měšťáckou“,

¹¹² Karl Tschuppik, také jako Čuppik, narozen 1877 v Mělníku. Žurnalista a spisovatel. Psal populárně naučná historická díla. Z jeho publikací lze uvést např. *Von Franz Joseph zu Adolf Hitler* nebo *Ein Sohn aus gutem Hause*. Zemřel ve Vídni r. 1937. Viz Katalog der Deutschen National Bibliothek. Karl Tschuppik. *Portal.dnb.de* [online]. [cit. 2013-05-21]. Dostupné z <http://d-nb.info/gnd/11928636X>

¹¹³ Die „Stunde“ in vergrößerter Ausgabe. *Die Stunde*. 1925, č. 582, s. 7.

¹¹⁴ URBAN, ref. 1, s. 152.

¹¹⁵ PAUPIÉ, ref. 29, s. 188, 189.

jak ostatně dokládá i následující dokument: „*Die Stunde ist das einzige bürgerlich Nachmittagsblatt (...) und ganz besonders in den sogenannten Intelligenzkreisen Wiens alltäglich zwischen 1 und 3 Uhr nachmittags die einzige und gern gekaufte Lektüre.*“¹¹⁶

O charakteru změny ve vývoji politických preferencí v souvislosti s nově ustaveným šéfredaktorem – Josefem Wirthem – hovoří ostatně i Emil Oplatka ve svém memorandu z dubna 1934: „(...), *Stunde*“ od dosazení šéfredaktora Dr. Wirtha při převzetí listu do našich rukou sledovala nikoli sociálně demokratickou, nýbrž spíše občansky-demokratickou linii, usilujíc po mnohá léta, aby umožnila spolupráci mezi křesťanskými sociály a sociálními demokraty v parlamentě a na vídeňské radnici a aby podporovala všechny politiky obou táborů, kteří zastávali stejnou směrnicí.“¹¹⁷ Z těchto Oplatkových slov lze jasně vyčíst záměry československého MZV; jsou pro nás jedním z cenných zdrojů informací o směřování pražských intervencí ve vídeňském tisku.

Na počátku roku 1925, tedy během Bekéssyho držení, měly noviny zhruba šest až osm listů (rozsah záležel na konkrétním dni) a stály 1500 rakouských korun. Cena to v poměru k ostatním tiskovinám byla o něco málo vyšší, uvážíme-li např., že list *Neue Freie Presse* stál ve stejný rok kolem 3000 K. (rozsah však až trojnásobný) nebo podobně obsáhlý *Tagblatt* 1400 K. (nedělní 2000 K.). Vyšší cena mohla být dána mimo jiné tím, že list obsahoval poměrně dost fotografií, které jiné deníky neotiskovaly tak často.

Kromě ceny a samozřejmé tiráže se tehdy na titulce *Die Stunde* objevovaly články s aktuální tematikou; dále pak kreslený vtip sarkasticky komentující dění zpravidla z oblasti domácí politiky a vše uzavíral inzerát/reklama některé z vídeňských firem.

Takto koncipovanou titulní stranu vystřídal fotografie. Zaplnily i zadní stranu novin každého vydání – *Stunde* byla jimi doslova obalena. Na titulce nahradily zcela karikatury i články (kromě tiráže zůstal pouze titulek hlavního článku a inzerát), poslední strana věnovaná burze jim taktéž musela ustoupit.¹¹⁸ Pomocí fotografií čtenáři měli být informováni o aktuálním dění; na fotografiích byly „*portréty známých a zajímavých lidí, obrázky ze všech zemí a ze všech oblastí života, z politiky, společnosti,*

¹¹⁶ „*Die Stunde je jedinečným „odpoledníkem“ pro měšťáky (...) a tzv. intelektuální kruhy ve Vídni si ho rádi mezi 1. a 3. hodinou odpoledne kupují – je pro ně jedinečnou četbou.*“ Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Zeitungsinteressen in Wien, s. 2. O „měšťáckém“ směru *Die Stunde* se zmiňuje např. i Rudolf Urban. URBAN, ref. 1, s. 152.

¹¹⁷ Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Zpráva E. Oplatky ohledně „*Situace vídeňských listů v dubnu 1934*“, s. 1.

¹¹⁸ Burzovní informace ovšem nezmizely úplně, pouze se přesunuly v novinách na jiné místo.

umění, divadla, vědy.“¹¹⁹ Oficiálně redakce *Stunde* prohlašovala, že chce list postoupit současným technologickým trendům a posunout deník na mezinárodní úroveň. Vídeňský čtenář roku 1925 dle ní potřeboval fotografie k tomu, aby získal patřičný rozhled, poněvadž jako „doplněk k textu“¹²⁰ mu umožňovaly „o světě nejenom slyšet, nýbrž ho i vidět“¹²¹. Není však pochyb o tom, že Bekéssy se svým obchodním duchem moc dobře věděl, že fotografie jsou prostředkem především k rychlému zaujetí čtenáře, klíčem k pobavení a i za cenu zvýšení bulvarizace (s čímž asi neměl žádný problém) cestou k vyššímu výdělku.

Stunde se tematicky zajímala především o různé vraždy, sebevraždy, aféry, skandály, politické incidenty apod. a tyto pak i náležitě pomocí svých úderných titulků „prodávala“. Dnešnímu čtenáři se zdá až podivné, nakolik věnovala pozornosti např. sebevraždám. Časté referování o spáchaných sebevraždách vytváří dokonce chvílemi dojem samostatné rubriky.

Z výše zmíněného je již zřejmé, že míra bulvarizace *Stunde*, alespoň v počátečních fázích vydávání, byla opravdu poměrně vysoká. Vedle častého využívání fotografie totiž deník vykazoval i další znaky typické pro bulvární listy¹²²: zprávy ze soukromí veřejně činných osobností¹²³, nedostatečná zahraniční rubrika, jednoduchá forma sdělení zpráv, vulgární charakter některých fotografií anebo celková orientace na zábavu (viz křížovky, hádanky, romány na pokračování, apod.). Příkladů těchto znaků lze najít v deníku mnoho.

Tvář *Stunde*, tak jak ji nastavil Bekéssy s Tschuppikem, zůstala během následujících let v zásadě stejná a i přes některé odlišnosti spíše formálního charakteru se míra bulvarizace deníku příliš nesnížila.

3.4.1.4 Die Börse

Prvním Bekéssyho listem ve Vídni byla „*Die Börse*“¹²⁴. Týdeník „*Burza*“ poskytoval každý čtvrtek za 1 šilink (10 000 rakouských korun) informace ze

¹¹⁹ Die „Stunde“ in vergrößerter Ausgabe. *Die Stunde*. 1925, č. 582, s. 7.

¹²⁰ *Ibid.*

¹²¹ *Ibid.*

¹²² Kritéria pro stanovení bulvárního charakteru viz McLachlan a Golding. McLACHLAN, S.; GOLDING, P. Tabloidizaion In the British Press: A Quantitative Investigation into Changes in British Newspapers, 1952-1997. In Sparks, C.; Tulloch, J. (ed.). *Tabloid Tales: Global debates over media standards*. Lanham: Rowman&Littlefield Publishers, 2000, s. 75-90.

¹²³ Referování o soukromí veřejně činných osob zastupuje např. článek, v němž se píše o nové Hitlerově lásce. Viz Hitler hat sich verlobt, *Die Stunde*, 1925, roč. 3, č. 593, s. 7.

¹²⁴ Pokud není uvedeno jinak, informace ke kapitole byly získány z:

světa obchodu a průmyslu, mapoval situaci na poli burzovních akcií, přinášel reportáže ze zahraničí a také analýzy, popř. eseje, na témata tehdy aktuálních hospodářských otázek. Ze všech listů nakladatelství *Kronos* byl nejstarší a fungoval prakticky po celé meziválečné období; zanikl až v roce 1938 (na trhu byl tedy osmnáct let).

MZV chtělo *Börse* využít k propagaci svých plánů hospodářské integrace ve střední Evropě, k čemuž mu také *Kronos* dal své plné svolení.¹²⁵

Nejvýrazněji je s *Die Börse* spojen Gustav Stern¹²⁶, jehož dosadilo na šéfredaktorský post MZV. Na rozdíl od J. Wirtha a M. Schreiera pocházel Stern však z Československa a byl smluvním pracovníkem MZV.¹²⁷ To se projevovalo v těchto ohledech:

- 1) Stern měl u MZV velice specifické postavení, protože na rozdíl od jiných šéfredaktorů si ho ministerstvo zvalo na tiskové porady¹²⁸;
- 2) vedl s MZV živé debaty¹²⁹ mnohdy důvěrného charakteru, z nichž je patrné, že aktivně pracoval pro československé zájmy a účastnil se vytváření propagandistických strategií (v oblasti hospodářské politiky), jeho referování se obsahem v některých případech podobá vyslaneckému;
- 3) důvěrně znal československé prostředí, včetně tiskového zázemí;
- 4) všechny zprávy psal česky.

Ministerstvo tedy nemělo žádný důvod zpochybňovat jeho loajalitu. Příkladem jeho aktivní účasti v oblasti hospodářské politiky může být oslovování významných, hospodářsky angažovaných osobností, které chtěl získat pro různé podniky propagačního i politického charakteru. Tyto akce pořádal v souladu s politickými směrnicemi MZV za účelem zintenzivnění hospodářské integrity ve střední Evropě.

Die Börse. Wien: Kronos Verlag, 1925-1927.

¹²⁵ „*Die Börse*, (...) má být přebudována na tribunu programového utváření středoevropského hospodářství a vydavatelství ji již k tomuto účelu dalo volně k dispozici.“ (překl. autora) Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Zeitungsinteressen in Wien, s. 2.

¹²⁶ Gustav Stern se narodil 13. 12. 1886 v Dolním Slivně (Mladá Boleslav). Zahájil zde i svoje studia v obecné škole, poté přestoupil na pražskou reálku a nakonec do Vídně na Export-Akademie. Před válkou pobýval v Anglii, Spojených Státech a Mexiku, po válce nastoupil do redakce *Tribuny*. Od března r. 1919 také začal v Praze vést *Der Osteuropäische Volkswirt*. Jeho manželka se jmenovala Luisa, roz. Bondyová. Měl dvě děti – Ilsu a Petra. Viz Archiv MZV, Londýnský archiv – důvěrný 1939-1945, kart. 228, dotazník Gustava Sterna, 1. 6. 1941.

¹²⁷ Viz *Ibid.*

¹²⁸ Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 23, Zpráva z tiskové porady na vyslanectví z 12. 10. 1932, s.1.

¹²⁹ Komunikaci mezi MZV a Gustavem Sternem lze sledovat v rámci osobních fondů zpravodajské sekce Archivu MZV. Archiv MZV, III. sekce 1918-39, Jmenná spisovna, kart. 60, Gustav Stern.

V rámci plánovaného projektu konference nástupnických států oslovil tak např. v r. 1931 Viléma Pospíšila (tehdejšího guvernéra Národní banky československé)¹³⁰, o němž zde již byla řeč jako o zastánci československých zájmů a spolupracovníkovi s MZV (viz pozn. ref. 161).

Kromě propagandy v oblasti hospodářské politiky se *Börse* hodila především československým bankám, které ji hodně využívaly pro svoji reklamu. Inzerovaly zde např. bankovní domy *Petschek & Co.*, *Prokop a Bouda* či *Hašek & Co.*, dále *Banka československých legií*, *Česká průmyslová a hospodářská banka* anebo *Česká obchodní banka* (tedy v podstatě všechny banky soustředěné na pražských Příkopech nebo na Poříčí).

Vedle Gustava Sterna zastupoval československé zájmy v *Börse* ještě její pražský korespondent. Identitu tohoto korespondenta se nepodařilo objevit, nicméně jisté je, že pozice nenáležela během celého meziválečného období jedinému člověku.¹³¹ Minimálně v roce 1931 mělo dojít k vystřídání. Při té příležitosti lze jako o novém korespondentovi spekulovat o Bedřichu Weinerovi, jehož Stern Hájkovi na post doporučoval. Bedřich Weiner pracoval v *Tribuně* a později se stal spolumajitelem *Metro-Press*; Stern o něm mluví jako o vhodném kandidátovi především z těchto důvodů: „ (...) vím, že nemá velkého vzdělání hospodářského. Na druhé straně ho považuji za jednoho z nejlepších hospodářských reportérů v Praze. Má všude přístup a je slušný člověk. Německy umí do té míry, že může korespondovat.“¹³² Jestli však Hájek, popř. Stern, v této věci Weinerja oslovil a došlo k ujednání, není jisté.

Činnost Gustava Sterna je také důkazem, že mezi jednotlivými periodiky pod správou MZV existovala intenzivní spolupráce – např. mezi vídeňským tiskem (*Die Börse*) a československým tiskem psaným v němčině (*Prager Presse*).¹³³ Tato situace byla dána tím, že exponenti MZV tvořili pevnou síť a vzájemně spolupracovali pro dosažení stejných cílů, přičemž mnoho z nich zastávalo více funkcí a míst najednou (např. Emil Oplatka byl obchodním ředitelem celého vídeňského podniku *Vernay*,

¹³⁰ Archiv MZV, III. sekce 1918-39, Jmenná spisovna, kart. 60, Gustav Stern, Dopis Viléma Pospíšila Janu Hájkovi ohledně návrhu na hospodářskou konferenci nástupnických států, 25. 6. 1931. Z tohoto dopisu vyplývá, že Pospíšil konkrétně o této akci pochyboval.

¹³¹ Ohledně pražského dopisovatelství do *Börse*: Archiv MZV, III. sekce 1918-39, Jmenná spisovna, kart. 60, Gustav Stern, Dopis Gustava Sterna Janu Hájkovi ohledně výběru nového korespondenta v *Die Börse*, 9. 10. 1931.

¹³² Archiv MZV, III. sekce 1918-39, Jmenná spisovna, kart. 60, Gustav Stern, Dopis Gustava Sterna Janu Hájkovi ohledně výběru nového korespondenta v *Die Börse*, 9. 10. 1931.

¹³³ Archiv MZV, III. sekce 1918-39, Jmenná spisovna, kart. 60, Gustav Stern, Dopis Gustava Sterna s prosbou o zveřejnění článku v *Prager Presse*, 18. 6. 1932.

redaktorem *Prager Presse*, šéfem *Centropressu* a také pracovník agenturního zpravodajství *Central European Radio*¹³⁴). Pro MZV byla tato mediální koncentrace z hlediska propagandy velice výhodná, protože umožňovala využívat více kanálů s malým počtem důvěrníků.

3.4.1.5 Die Bühne a Die Sphinx

Dalšími periodiky, vydávanými v nakladatelství Kronos, byl hádankový časopis *Die Sphinx* a kulturní revue *Die Bühne*.

Časopis *Die Bühne*¹³⁵ („Jeviště“) se poprvé objevil v roce 1924. Jednalo se o „odpočinkovou“ četbu zaměřenou převážně na kulturu. Byl to kaleidoskopický výběr recenzí, reportáží a povídek z oblasti filmu, módy, umění, hudby, ale i sportu. Šéfredaktorem (vydavatelem) byl od r. 1924 Hans Liebstöckl, který působil zároveň v redakci deníku *Die Stunde*, kde tehdy vedl kulturní rubriku. Jeho oborem byly především hudba a divadlo, zabýval se též různými antroposofickými naukami („Geheimwissenschaften“).¹³⁶ V časopisu se angažoval také Fritz Kaufmann, jehož jméno se od roku 1926 objevuje v tiráži u pozice „odpovědného redaktora“.

Tento týdeník samozřejmě ke svým politickým cílům MZV mohlo jenom těžko využít. Své zastání zde však mohly najít kulturní soubory, osobnosti, akce a umělecká díla z Československa, a tak bylo výhodné mít *Die Bühne* jako propagační nástroj „po ruce“. *Bühne* měla i poměrně zajímavý náklad (asi 20 000, r. 1927)¹³⁷.

Křížovky *Die Sphinx*¹³⁸ vydával Kronos od roku 1925. Byl to týdeník za cenu 40 grošů, poměrně rozsáhlého charakteru (zhruba 15 stran). *Kronos*, respektive Bekéssy, patrně vsadil na úspěch křížovek a různých hádanek zprvu tištěných ve *Stunde* – tam

¹³⁴ Viz Archiv MZV, Londýnský archiv – důvěrný 1939-1945, kart. 228, dotazník Emila Oplatky, 10. 5. 1944.

¹³⁵ Informace k časopisu *Die Bühne* čerpány z:

Die Bühne. Wien: Kronos Verlag, 1924-1932. Dostupný přes databázi neskenovaných periodik Österreichische Nationalbibliothek: ANNO – AustriaN Newspapers Online. ANNO: *historische österreichische Zeitungen und Zeitschriften* [online]. Österreichische Nationalbibliothek, ©2011 [cit. 2013-23-05]. Dostupné z: <http://anno.onb.ac.at>

¹³⁶ K osobnosti H. Liebstöckla KUTSCHERA, ref. 104, s. 53-54.

¹³⁷ Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Zeitungsinteressen in Wien, s. 2

¹³⁸ Pokud není uvedeno jinak, informace k časopisu byly získány studiem jednotlivých čísel časopisu *Die Sphinx* z roku 1926:

Rätselzeitung Die Sphinx. Wien: Kronos Verlag, 1926.

ÖSTERREICHISCHE NATIONALBIBLIOTHEK. *Rätselzeitung Die Sphinx*. *Onb.ac.at* [online]. ©2007 [cit. 2013-05-23]. Dostupné z: <http://data.onb.ac.at/rec/AC10332997>

také s velkou slávou redakce představila tehdy první křížovku vůbec¹³⁹ – a rozhodl se využít potenciál tohoto fenoménu vytvořením samostatného křížovkářského časopisu.

Obsah *Die Sphinx* tvořily výhradně různé křížovky, rébusy, jazyková cvičení, matematické úlohy, kouzelnické triky, hlavolamy a hry, ale své místo zde měly např. i detektivní romány na pokračování anebo vtipy. Dalo by se říci, že časopis byl takovou rozšířenou verzí „Unterhaltungsbeilage“ nedělního vydání *Die Stunde*. Ostatně oba dva listy (*Die Stunde* a *Die Sphinx*) byly propojeny skrze osobu Maximiliana Krämera, který měl ve *Stunde* na starosti právě onu redakci zábavy a ve *Sphinx* byl šéfredaktorem.

Sphinx měla výjimečně zdařilou a originální grafickou podobu. Křížovky byly často upraveny do určitých obrazců a navíc odkazovaly na různé aktuální události v roce (např. velikonoce; viz příloha č. 9). Především pak křížovka umístěná na titulní stránce působila dojmem samostatného výtvarného díla. Není tedy pochyb, že z pohledu dnešní doby tkví hodnota časopisu hlavně v jeho uměleckém zpracování.

Jak již bylo řečeno, Bekéssy na svoje listy aplikoval osvědčené obchodně-marketingové strategie. V časopisu *Sphinx* jednou z těchto strategií byla např. „křížovka o ceny“. Nutno však podotknout, že se nejednalo, tak jako v případě deníku, pouze o soutěž jednorázovou. Popularita časopisu a především zisky z prodeje byly živeny „křížovkou na pokračování“, tedy příslibem, že kdo pošle více odpovědí v dané sérii křížovek, má nárok i na hodnotnější ceny. Pokud chtěl čtenář dosáhnout na ceny nejlákavější¹⁴⁰, musel si teoreticky po dobu několika týdnů časopis kupovat, vyluštit jednotlivé tajenky a poslat je spolu s konkrétními kupony z časopisu do redakce.¹⁴¹

Invencím v oblasti reklamy a obchodu skutečně nebyly v listech kladeny meze. Zajímavý postřeh přináší číslo¹⁴² z 29. 3. 1926, který svědčí o živé interakci mezi obchodní sférou a médií, ale také mezi jednotlivými typy médií – v tomto případě mezi venkovní reklamou a tiskem. Zde uvedená „Rätselserie“¹⁴³ byla zajímavá nápadem umístit slova tajenky na světelnou reklamu („Wanderschrift“), kde problikávala několikrát denně. Z tohoto spojení mohly profitovat obě strany. Vlastník světelné

¹³⁹ Viz Was ist K.W. R.? *Die Stunde*. 1925, č. 556, s. 5.

¹⁴⁰ Na nejvyšších příčkách byly peněžní obnosy, následovaly je ceny věcné, např. hedvábné kravaty a punčocháče, sada zdobených talířků, apod. VII. Kreuzwort-Preisrätselserie. *Rätselzeitung Die Sphinx*. 1926, č. 43, s. 16.

43. Preisrätselserie. *Rätselzeitung Die Sphinx*. 1926, č. 43, s. 16.

¹⁴¹ Na stejném principu funguje dnes marketing celé řady nejenom mediálních produktů. Obecně se dá říct, že lidé jsou serialitou přitahováni.

¹⁴² *Rätselzeitung Die Sphinx*. 1926, č. 43.

¹⁴³ Rätsel durch Lichtreklame! *Rätselzeitung Die Sphinx*. 1926, č. 43, s. 8.

Rätsel durch Lichtreklame! Silben-Preisrätsel. *Rätselzeitung Die Sphinx*. 1926, č. 48, s. 8.

reklamy, popř. dům, kde byla reklama umístěna (zde „Dianabad“) zvyšoval šanci upoutat na sebe pozornost; a časopis zase stoupal na atraktivitě (tajenku samozřejmě bylo nutno doplnit vystřiženými kupony). Pokud na světelné reklamě inzerovala nějaká firma na stálo, možná dostal časopis za reklamu i zapláceno. Jak úspěšné tyto obchodní strategie však skutečně byly a jaký měly vliv na prodejnost novin, stejně jako charakter vlastnických poměrů a pravidel inzerce 20. let patří k otázkám jiným, zasahujícím nad rámec této práce.

Konvergence obsahů napříč mediálními typy není jediným postřehem získaným ze studia časopisu. *Sphinx* je dále příkladnou ukázkou např. mediální participace. Redakce totiž vyzývala čtenáře, aby se aktivně zapojili do vytváření časopisu zasíláním svých křížovkářských výtvorů (s pevnými požadavky) a nabízela za zveřejněné kousky honorář. Pro příspěvky do ostatních rubrik byl honorář odstupňovaný dle kvality zaslání díla.¹⁴⁴

Časopis *Die Sphinx* je z hlediska zkoumání propagandy sice bezcenný, přece však může být užitečný v jedné věci: A to posloužit jako důkaz distribuce listů vydavatelství *Kronos* do mnoha míst Evropy. Pozornému čtenáři totiž neujde, že jména uveřejněná v souvislosti se zasláním správného vylučování, pocházejí např. i z Ljubljany nebo Bělehradu.¹⁴⁵ Stejně tak z údajů o požadovaném předplatném pro jednotlivé země lze odtušit potenciální odběr listů v Německu, Československu, Jugoslávii, Maďarsku, Rumunsku, Polsku a Švýcarsku.¹⁴⁶

Je jasné, že podobně jako u *Die Bühne*, se prostřednictvím *Sphinx* pražské Ministerstvo zahraničních věcí nemohlo propagandisticky realizovat, poněvadž časopis neměl žádný politický vliv¹⁴⁷. MZV mohlo vidět pozitivního využití pouze v případné inzerci a v tom, že se zde objevovaly často reklamy na ostatní deníky tištěné v *Kronos*, mezi nimi i na *Die Stunde*. Všechny listy vydavatelství byly totiž silně provázány nejenom redakčně, prostřednictvím novinářů, ale i obsahově. Takovým propojovacím kanálem byla právě třeba série křížovek ve *Stunde*, *Bühne* a *Sphinx*, jejichž tajenky potom pospojováním vytvořily jednu delší zprávu¹⁴⁸. Samozřejmě k luštění, a tedy

¹⁴⁴ An alle Rätsel-Einsender! *Rätselzeitung Die Sphinx*. 1926, č. 43, s.8.

¹⁴⁵ *Rätselzeitung Die Sphinx*. 1926, č. 52.

¹⁴⁶ Bezugspreise. *Rätselzeitung Die Sphinx*. 1926, č. 43, s. 15.

¹⁴⁷ Archiv MZV, III. sekce – zpravodajská, kart. 703, Účast ministerstva zahraničních věcí na vídeňských tiskových podnicích, sdružených okolo tiskárny Vernayovy, a její vývoj, s. 5.

¹⁴⁸ V případě této „Rätselserie“ mělo pospojovanou tajenku vytvořit „policejní zprávu, v níž se jedná o případu před nedávnem spáchané dechberoucí sebevraždy jednoho luštitel křížovky“. Je poněkud úsměvné, že sebevražda jako skandál se mohla stát námětem dokonce i pro tajenky křížovek. Eine

kupování všech potřebných listů, měla čtenáře motivovat opět výhra – i takto se v polovině dvacátých let zvyšoval prodejní potenciál některých deníků. Časopis *Die Sphinx* byl navíc vděčný v tom, že nekladal tak velké nároky na výrobu, a přesto znamenal pro nakladatelství významnou sumu peněz.¹⁴⁹ „*Kleine Regie, guter Erfolg*“, hodnotí jeho potenciál archivní materiál MZV z r. 1927.¹⁵⁰

3.4.2 Der Tag

*Der Tag*¹⁵¹, později *Der Wiener Tag*¹⁵², patřil také k poměrně „vysokonákladovým“ deníkům (50-60 000 výtisků v r. 1924, 40-50 000 v r. 1926). Vycházel dvakrát denně (ráno a večer), včetně pondělí; na trhu byl od 25. 11. 1922. Šéfredaktor Maxmilian Schreier vedl politickou agendu a zástupce šéfredaktora Josef Koller spravoval nepolitickou sekci. *Der Tag* inklinoval k bulvárnímu charakteru, podobně jako *Stunde* a politicky se profiloval jako levicově-liberální („linksliberal“) - pohyboval se někde mezi postoji sociálních demokratů a křesťanských sociálů.

Tag měl na trhu docela specifickou pozici, poněvadž jako jediný „ranní list“ („*Morgenblatt*“) byl levicově vyhraněný – v počátečních fázích své existence dokonce radikálním způsobem.¹⁵³ Stál tedy do jisté míry na opačné straně politického spektra než *Stunde*. I redakční tým měl stabilnější obsazení než *Stunde*. Maxmilian Schreier zde fungoval jako šéfredaktor od vzniku novin až do r. 1934, kdy po únorových událostech vyklidil pozici (stejně tak i jeho spolupracovník Zappler – parlamentní zpravodaj – tehdy z novin odešel).¹⁵⁴

kombinierte Kreuzwort – Preisrätselserie der „Sphinx“, „Bühne“ und „Stunde“. *Rätselzeitung Die Sphinx*. 1926, č. 51, s. 7.

¹⁴⁹ Náklad *Sphinx* činil asi 18 000 (1927). Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Zeitungsinteressen in Wien, s. 2

¹⁵⁰ *Ibid.*

¹⁵¹ Pokud není uvedeno jinak, informace o deníku jsou čerpány z:

PAUPIÉ, ref. 29, s. 180-188.

URBAN, ref. 1.

Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Zpráva E. Oplatky ohledně „Situace vídeňských listů v dubnu 1934“.

Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Zeitungsinteressen in Wien.

¹⁵² Deník vycházel od 1. 7. 1930 jako *Wiener Tag*. List se přejmenoval, aby nedocházelo k záměně za berlínský *Der Tag*. *Ibid.*, s. 179.

¹⁵³ „(...) „*Der Wiener Tag*“ byl určen pro souběžníky sociálně-demokratické strany a předčil zejména v dřívějších letech radikalismem v různých otázkách mnohdy i stranický tisk.“ Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Zpráva E. Oplatky ohledně „situace vídeňských listů v dubnu 1934“, s. 1.

¹⁵⁴ Viz Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Zpráva E. Oplatky ohledně „situace vídeňských listů v dubnu 1934“, s. 2.

Redakce byla sice stabilnější a nebyla zatížena žádnými finančními skandály, ale o to více muselo být MZV obezřetnější vzhledem k silné angažovanosti obou redaktorů. V budoucnu se bohužel ukázalo, že míru důvěry v loajalitu těchto dvou mužů, i navzdory proběhlým událostem (zrušení první smlouvy), MZV poněkud přehnal. I když redakční program byl stejný jak pro *Stunde*, tak pro *Tag*, Schreier i Zappler si nenechali tolik diktovat, a proto s nimi zástupci ministerských zájmů neměli lehkou práci.

Politické záměry MZV mělo v listu následující: 1) zmírňovat anšlusové tendence 2) vést list tak, aby sloužil jako platforma pro diskuzi, kde by bylo možné uvádět zájmy jednotlivých států v soulad, a tím (3) vyvolávat podněty k hospodářské spolupráci.¹⁵⁵ Lze předpokládat, že dominance protianšlusové politiky a podpora středoevropské hospodářské spolupráce byly hlavní náplní redakčního plánu obou listů.

3.4.3 Compass

Odkoupením podílu tiskárny Vernay se do působnosti MZV dostalo kromě *Kronosu* i nakladatelství *Compass*.¹⁵⁶ Vernay náleželo 100% akcií této společnosti a byla tedy jeho plným vlastníkem. Podniku šéfoval komerční rada R. Hanel, nejvýznamnější akcionář *Vernay* a partner *Orbis*. Ve správní radě společnosti zasedaly dále i jiné významné osobnosti, z nichž některé byly nakloněny československé politice.¹⁵⁷ Úzké propojení vídeňského *Compassu* s Československem naznačuje i to, že společnost měla svoji pobočku v Praze.

Nakladatelství vydávalo v podstatě jediný tiskový produkt, přesto pro MZV z hlediska propagandy výhodný a zajímavý. Jednalo se o obsáhlé několikavazkové výroční adresáře z oblasti průmyslu a obchodu. Tyto adresáře, podle nakladatelství

¹⁵⁵ „*Der Tag* (...) má hodně čtenářů, kteří by jinak lehce podlehli socialistické propagandě, v anšlusové otázce působí neutralizačně a je připraven ihned k ofenzívě, jakmile je třeba platformy ke sjednocení otevřeně projevených zájmů Rakouska a jiných nově vzniklých států, což umožňuje vyvolávat středoevropskou spolupráci a zachovat přitom polemický tón.“ (překl. autora) Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Zeitungsinteressen in Wien. Tento dokument zveřejňuje ve své knize i R. Urban. Viz URBAN, ref. 1, s. 132.

¹⁵⁶ Informace k nakladatelství *Compass*, její produkci a správě, získány z:

Archiv MZV, III. sekce – zpravodajská, kart. 703, Účast ministerstva zahraničních věcí na vídeňských tiskových podnicích, sdružených okolo tiskárny Vernayovy, a její vývoj, s. 5. URBAN, ref. 1, s. 150.

Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Zeitungsinteressen in Wien, s. 2.

¹⁵⁷ R. Urban např. uvádí presidenta Engela a dvorního radu Schmidta jako blízké politice MZV. Engel měl dříve řídit Anglobanku, Schmidt zase provádět osvětu v podobě založení vysoké školy zaměřené na světový obchod. URBAN, ref. 1, s. 150.

nazývané volně „Kompasy“, byly vděčné jak pro tiskárnu (stabilní tisk se stálým příjmem¹⁵⁸), tak i pro československé zástupce ve Vernay, protože adresáře kromě Rakouska a Československa mapovaly i jiné země – Jugoslavii, Maďarsko a Rumunsko. Ideálně doplňovaly politiku MZV a manifestovaly plány ohledně hospodářské spolupráce v Evropě. Dávaly též možnost kontroly a otevíraly československým podnikům cestu do světa.

Vernay poskytovala MZV poměrně rozmanitou škálu svých tiskovin, kde se ministerstvo mohlo realizovat. Deník *Tag* četlo levicově orientované publikum, *Stunde* inklinovala zase spíše k pravicovým názorům. Dále tu byla *Börse* a adresáře *Compass* využitelné pro propagandu v hospodářských otázkách a koneckonců i *Die Bühne* a *Die Sphinx*, které byly pro uplatňování politického vlivu sice bezcenné, mohly působit příznivě v oblasti reklamy a propagace. Navíc finanční příjem z prodeje těchto časopisů nebyl pro nakladatelství zanedbatelný.

I když výše zmíněná rekapitulace ukazuje, jak rozmanité bylo pole působnosti pražského ministerstva, tiskový koncern Vernay nebyl jedinou platformou pro uplatňování jeho politického vlivu ve Vídni.

3.5 Další možnosti propagandy

Pražské MZV, povzbuzené úspěšně se rozvíjející spoluprací s tiskárnou Vernay, začalo posilovat svoji propagandistickou činnost i v jiných oblastech. Zkušenost roku 1925 totiž ukázala, že anšlusové hnutí může být nevyzpytatelné a že propojení Německa s Rakouskem je reálnou hrozbou.

3.5.1 Konexe s významnými osobnostmi

Jednou z možných cest, jak proti anšlusu působit, bylo prosazovat středoevropskou hospodářskou spolupráci prostřednictvím československých, popř. Československu nakloněných významných osobností z oblasti průmyslu, obchodu,

¹⁵⁸ „Kompasy“ představovaly pro tiskárnu sazbu o 120ti tunách a byly proto pevně svázaný (i do budoucna) výhradně jenom s tiskárnou Vernay. Viz Archiv MZV, III. sekce – zpravodajská, kart. 703, Účast ministerstva zahraničních věcí na vídeňských tiskových podnicích, sdružených okolo tiskárny Vernayovy, a její vývoj, s. 5.

i tisku. Takovou osobností byl pro MZV např. Alexander Redlich, vídeňský ředitel Ullsteinova vydavatelského domu. Existují doklady¹⁵⁹ o tom, že Redlich v r. 1926 zkontaktoval ve věci hospodářské spolupráce pozdějšího šéfa „Bundespressedienst“ Ludwiga a navrhl mu plán vytvořit hospodářský komitét - nejprve ve Vídni, posléze v Československu – a na bázi jejich spolupráce řešit hospodářskou problematiku nástupnických států. Součástí Redlichova plánu byla i propagace tohoto podniku, k čemuž měla sloužit měsíční revue. Ludwig, ačkoli Redlicha trpělivě vyslechl, doneslo se však k němu, že je „exponent Hradčanů“ a neměl žádný zájem se v této věci dále angažovat.¹⁶⁰

O využití průmyslníků a finančníků pro propagační a diplomatické aktivity MZV, které je jako své zástupce tajně delegovalo k navazování spolupráce (tiskové, hospodářské,...), píše také R. Urban; a kromě Redlicha zmiňuje v této záležitosti další osobnosti.¹⁶¹ Bohužel, jak bylo vidět v případě Alexandra Redlicha, spojení mezi nimi a MZV mohlo být poměrně snadno prozrazeno a tudíž jejich snaha neměla žádný efekt.

3.5.2 *L'Europe Centrale* a ostatní tisky nakladatelství Orbis

V rámci propagandistických prostředků využívaných MZV pro „rakouskou otázku“ je na místě zmínit také tisky nakladatelství Orbis, které se obracely k zahraničnímu, popř. ne-českému publiku, jako např. *Prager Presse*. Jejich důležitost je zde vzhledem k užšímu tématu práce poněkud opomíjena, nicméně i ty dotvářely propagandistickou síť ministerstva a plnily svou úlohu u jiného segmentu čtenářstva. Kromě německých tiskovin začal od října roku 1926 Orbis vydávat novou týdenní revue s názvem *L'Europe Centrale* psanou ve francouzštině. Revue (šéfred. G. Marot) řešila středoevropské politické otázky a představovala další propagandistickou sílu na poli diplomatického klání, tentokrát ve francouzském prostředí. (Nutno však podotknout, že MZV vydávala před touto revue ještě také „*Gazette de Prague*“ – *L'Europe Centrale* se

¹⁵⁹ OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandtschaft-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandtschaft Prag, kart. 17, Unterredung des Journalisten Dr. Alexander Redlich des Ullstein Hauses mit Gesandten Ludwig über eine engere wirtschaftliche Kooperation mit den Sukzessionsstaaten. 28. 10. 1926.

¹⁶⁰ Ludwig se k tomuto vyjádřil: „(...) ani v nejmenším mě nenapadne pomoci zde ve Vídni spoluvytvořit, i když nepřímo, nové stanovisko československé propagandy.“ (překl. autora) *Ibid.*

¹⁶¹ Dalšími osobnostmi „representační skupiny“ údajně např. byli: Guttman, Ringhoffer, Pospíšil a Dvořáček. Urban se také zmiňuje v souvislosti s A. Redlichem o pokusu získat v r. 1925 *Neue Freie Presse*. Z transakce však také sešlo, poněvadž z pozdějších jednání Benedikt (šéfredaktor) vycítil možné politické dopady; byla mu též poskytnuta půjčka, tudíž finanční dotace již nepotřeboval. URBAN, ref. 1, s. 134, 152, 154.

však zabývala více odbornými politologickými otázkami. Byla výsledkem velké reorganizace v Orbis, která měla proběhnout v létě roku 1926.¹⁶²)

O existenci *L'Europe Centrale* zde píše z toho důvodu, že MZV záleželo na francouzském prostředí kvůli protianšlusové politice. Bylo třeba francouzskou veřejnost a diplomacii neustále ubezpečovat, jak nepřijatelný z mnoha důvodů anšlus je. Francie znamenala totiž pro MZV v mezinárodním ohledu jednu ze sil, která by mu mohla zabránit. Že se časopis vyjadřoval k anšlusové problematice, dokumentuje např. článek uveřejněný 16. 4. 1927.¹⁶³

3.5.3 Zpravodajské agentury

Důležitými nástroji pro propagandu, doplňující vídeňské listy, byly zpravodajské agentury¹⁶⁴. Ostatně o existenci *Centropressu* jsem se již v rámci činnosti zpravodajské sekce MZV zmínila. Ve Vídni ministerstvo využívalo za účelem propagandy nejdříve *Central European Radio* (zpravodajská služba agentury *Centropress*) a posléze *Transatlantik Radio*.

Vídeňské *Central European Radio (CER)* vzniklo na popud MZV v říjnu 1927. Sídlilo v redakci *Neues Wiener Tagblatt* (Iglaseegasse 69), kde pracovali tehdy dva pražští důvěrníci, Josef Isidor Langstein a Paul Rosenberg, jež správou nové agentury za měsíční gáži 700 šilinků Jan Hájek pověřil.

¹⁶² OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandtschaft-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandtschaft Prag, kart. 17, Die neue Revue des Orbis Verlages: L'Europe Centrale... 26. 10. 1926.

¹⁶³ Článek napsal André Tibal a rozebírá v něm dvě francouzské publikace, které mají vyjadřovat postoje francouzské veřejnosti k anšlusové otázce. Tento článek nešel pozornosti F. Marka – píše o něm I. Seiplovi na rakouský Bundeskanzleramt. Viz OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandtschaft-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandtschaft Prag, kart. 18, L'Europe Centrale über den Anschluss, 28. 4. 1927, s. 1.

¹⁶⁴ Následující informace o zpravodajských agenturách a propagandě MZV jsou získány z těchto zdrojů: OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandtschaft-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandtschaft Prag, kart. 26, Tschechoslowakische Einflüsse in der Wiener Presse, 31. 1. 1931.

OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandtschaft-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandtschaft Prag, kart. 19, Zpráva vyslanec Marka I. Seiplovi ohledně československé zahraniční propagandy, 20. 12. 1927, s. 2.

OESTA, AdR, AA, Neues Politisches Archiv 1918-1938 Teilbestand, Liasse Österreich 6 – Presse, kart. 227, Nr. 10 - Liste der in Wien anwesenden Berichterstatte ausländischer Blätter.

NA Praha-Chodovec, MZV-VA I, inv.č. 379, kart. 971, Z vídeňské žurnalistiky. *Večerník N.L.*, 24.4. 1924.

OESTA, AdR, AA, Neues Politisches Archiv 1918-1938 Teilbestand, Liasse Österreich 6 – Presse, kart. 227, Liste der Korespondenzen.

Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 23, Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 23, Zpráva z tiskové porady na vyslanectví z 12. 10. 1932.

STEJSKAL, Jan. Zprávy z českého století: tiskové agentury a česká společnost 1848-1948. Praha: Triton, 2008. ISBN 978-80-7387-170-3, s. 201.

Isidor Langstein¹⁶⁵ posílal své příspěvky do pražského německého listu *Prager Tagblatt* a ve Vídni se osvědčil jako důvěrník ministerských zájmů v redakcích *Achtuhrblatt*, *Neues Wiener Tagblatt* a *Wiener Morgenzeitung*. Do těchto novin, které patřily pod koncern Steyrermühl, nastoupil v roce 1924 (zpráva¹⁶⁶ o jeho přestupu do *Achtuhrblattu* se objevuje v dubnu 1924). Langsteinova přítomnost ve zdejších redakcích byla zřejmě taktéž podmíněná subvencemi pražského MZV.¹⁶⁷ Paul Rosenberg je vedený v seznamech¹⁶⁸ vídeňských zpravodajů zahraničních listů rakouského ministerstva jako korespondent novin *Bohemia*, *Mahr. Ostrauer Morgenzeitung* a *Grenzbote* (v Bratislavě).

„Korespondovat“ pro agenturu CER začal Langstein s Rosenbergem 15. 10. 1927. Zprávy posílali dvakrát za den a úlohu měly plnit následující: „(...) *in unauffälliger Weise politische und wirtschaftliche Nachrichten über Österreich in einem der tschechoslowakischen Aussenpolitik genehmen Sinne zu lancieren.*“¹⁶⁹ Jejich korespondenci odebírala poměrně značná část vídeňského tisku. Pro ilustraci je možné použít memorandum z 11. 2. 1927 uveřejněné v Urbanově studii¹⁷⁰ „*Máme (...) prostřednictvím zpravodajské služby CER vliv na koncern Steyrermühl (Tagblatt 40 000), týdenní vydání Tagblattu 85 000, Volkszeitung 60 000, Kleine Volkszeitung 150 000. Dodáváme koncernu Vernay politický program, koncernu Steyrermühl denně několik stránek telegramů (...)*“¹⁷¹

Ministerstvo však ve třicátých letech přestalo posílat listu *Neues Wiener Tagblatt* finanční podpory a na začátku roku 1931 Langsteina tento list propustil.¹⁷²

¹⁶⁵ Isidor Langstein se narodil 10. 4. 1879 v Novém Bydžově.

OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandsch.-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandtschaft Prag, kart. 26, Tschechoslowakische Einflüsse in der Wiener Presse, 31. 1. 1931, s. 2.

¹⁶⁶ NA Praha-Chodovec, MZV-VA I, inv.č. 379, kart. 971, Z vídeňské žurnalistiky. *Večerník N.L.*, 24.4. 1924.

¹⁶⁷ K domněnce o subvencování listů Steyrermühl viz:

NA Praha-Chodovec, MZV-VA I, inv.č. 379, kart. 971, Z vídeňské žurnalistiky. *Večerník N.L.*, 24.4. 1924.

OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandsch.-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandtschaft Prag, kart. 26, Tschechoslowakische Einflüsse in der Wiener Presse, 31. 1. 1931.

¹⁶⁸ OESTA, AdR, AA, Neues Politisches Archiv 1918-1938 Teilbestand, Liasse Österreich 6 – Presse, kart. 227, Nr. 10 - Liste der in Wien anwesenden Berichterstatter ausländischer Blätter.

¹⁶⁹ OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandsch.-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandtschaft Prag, kart. 19, Zpráva vyslance Marka I. Seiplovi ohledně československé zahraniční propagandy, 20. 12. 1927, s. 2.

¹⁷⁰ URBAN, ref. 1, s. 157, 159.

¹⁷¹ *Ibid.*

¹⁷² OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandsch.-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandtschaft Prag, kart. 26, Tschechoslowakische Einflüsse in der Wiener Presse, 31. 1. 1931, s. 2.

Důvody ministerstva přestat list subvencovat a založit další agenturu nejsou zcela zřejmé.

CER nepřestala fungovat¹⁷³, byla však zřízena nová zpravodajská služba *Transatlantik Radio* (oficiální název *Transatlantik Radio – Wirtschaftsdienst Ges. m. b. H.*), která byla součástí CER.¹⁷⁴ Sídlila v Hofburgu a posilovala vliv na zahraniční korespondenty (především na ty, co pracovali pro periodika z oblasti střední a jihovýchodní Evropy), ale i na vídeňský tisk. Vydávala bulletiny, jež si obě skupiny (korespondenti i vídeňské noviny) předplácely a dále poskytnuté zprávy využívaly. Právě z předplatného se agentura byla schopna uživit. Instrukce pro agenturu z MZV zněla jasně: „(...) zprávy podávati sice stručně avšak již prostoupené naším stanoviskem, bez upřílišněné tendenčnosti.“¹⁷⁵

Politická účast v *Transatlantik Radio* vznikla z nápadu propagandisticky podpořit cíle Malé Dohody (idea pocházela údajně z Bělehradu). Původně se uvažovalo o zřízení agentury s názvem *United Press of Europe*, ale vzhledem k již existující americké *United Press* se od tohoto názvu a koneckonců i projektu upustilo. Místo něho se zpravodajská sekce rozhodla využít právě vídeňskou pobočku berlínské společnosti *Transatlantik Radio*, která patřila Johannu Schaffelhoferovi a Franzi Hartauerovi. V roce 1930 ji pak buď odkoupila anebo začala finančně podporovat a prosadila na ředitelskou pozici opět Isidora Langsteina.

Langstein vedl *Transatlantik Radio* se svým synem Jiřím (Georgem), který také spolupracoval s MZV.¹⁷⁶ A jak napovídá již oficiální název agentury, zaměřovali se především na zpravodajství z hospodářského, obchodního a průmyslového sektoru; i ze sektoru bankovníctví. Tyto zprávy však samozřejmě měly politický rozměr, což ostatně

¹⁷³ Ještě v r. 1936 Ludwig píše na rakouská vyslanectví o záměru ČSR zjistit určité politické informace a o dalším zpracování těchto zpráv: „Tyto zprávy (...) jsou poskytovány stále zpravodajské síti a rozšiřovány obzvláště na Západ (...). Služba nefunguje pouze na bázi telegramů, kombinuje je také s něčím podobným jako je „korespondenční služba“ zahraničních listů. Centrum této zpravodajské služby je *Central European Radio* (...)“ (překl.autora) OESTA, AdR, AA, Neues Politisches Archiv 1918-1938 Teilbestand, Liasse Österreich 6 – Presse, kart. 227, Innerpolitische Informationen für die Presse, 19. 6. 1936.

¹⁷⁴ Oplatkova zpráva z r. 1936 uveřejněná v URBAN, ref. 1, s. 146-149.

¹⁷⁵ Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 23, Zpráva z tiskové porady na vyslanectví z 12. 10. 1932, s. 3. O vlivu československé politiky na tuto agenturu Orazio Pedrazzi (italský vyslanec v Praze) prostřednictvím F. Marka: „Tato zpravodajská kancelář byla původně politicky nezabarvená. Nyní zcela slouží Československu.“ (překl.autora) OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandsch.-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandtschaft Prag, kart. 26, Tschechoslowakische Einflüsse in der Wiener Presse, 31. 1. 1931, s. 2-3.

¹⁷⁶ Jiří Langstein alias Jiří Hronek, narozen r. 1. 5. 1905 v Roudnici nad Labem, český novinář a spisovatel.

dokazuje zařazení agentury v již zmiňovaných administrativních listech ministerstva pod agentury s „převážně politickým obsahem“¹⁷⁷ zpráv.

Agenturu zaměřenou vyloženě na zprávy z hospodářské oblasti zaopatřoval totiž Gustav Stern. Jmenovala se *Estrop, Ost- und Mitteleuropaeischer Wirtschaftsdienst*, sídlila v ulici Hessgasse 7 a konkurovala ostatním hospodářsky zaměřeným vídeňským korespondenčním službám jako byla např. *Effektedienst* nebo *Agrarische Nachrichtenzentrale*.¹⁷⁸

Založit agenturu *Estrop* byl zřejmě nápad přímo Gustava Sterna, který přesvědčil ke svému podniku kromě MZV i několik dalších investorů: Ministerstvo obchodu, Československou národní banku, Svaz československých bank, Obchodní a živnostenská komora v Praze a Ústřední svaz československých průmyslníků. K dohodě¹⁷⁹ mezi ním a těmito úřady došlo v prosinci 1933. Stern se zde zavázal k tříleté službě (1934-1936), k čemuž mu měla být poskytnuta roční taxa 120 000 Kč. Smlouvou dále potvrzoval hájit hospodářské zájmy Československa, akceptovat v průběhu provozování služby instrukce výše uvedených úřadů a nechat si svoji činnost případně kontrolovat.

Z dosavadního popisu propagandy je patrné, že z žurnalistů, podílejících se na chodu vídeňských podniků, ministerstvo skutečně plně důvěřovalo Langsteinovi, Sternovi a Oplatkovi. A když se na začátku 30. let zostřily politické poměry, angažovalo proto první dva muže jako kontrolní posilu do ne-stop procentně loajální redakce listu *Tag* (viz dále).

Ministerstvo zahraničních věcí napnulo veškeré svoje síly a kromě tiskárny Vernay využilo i jiných metod, jak svoje politická stanoviska prosazovat. Tato kapitola rozhodně nepokryla veškeré z nich, nicméně alespoň částečně naznačila rozmanitost prostředí, kde své propagandistické záměry ministerstvo realizovalo.

¹⁷⁷ Vedle *Transatlantik Radio* jsou zde uvedeny další vídeňské agentury jako např. *Christliche Pressezentrale*, *Korrespondenz Herwei*, *Korr. Herzog*, *Telegraphen Compagnie* (Dr. Hugo Schoszberger, Albert Schoszberger), *Mitteleuropaeische Korrespondenz „MIKO“* (Ferdinand Ertl), *Europaeische Nationalitaeten – Korr.* Viz OESTA, AdR, AA, Neues Politisches Archiv 1918-1938 Teilbestand, Liasse Österreich 6 – Presse, kart. 227, Liste der Korespondenzen.

¹⁷⁸ Informace o těchto agenturách čerpány z:

OESTA, AdR, AA, Neues Politisches Archiv 1918-1938 Teilbestand, Liasse Österreich 6 – Presse, kart. 227, Liste der Korespondenzen.

¹⁷⁹ Archiv MZV, III. sekce 1918-39, Jmenná spisovna, kart. 60, Gustav Stern, Opis dohody k zajištění hospodářské Informační služby z jihovýchodní a střední Evropy ve Vídni, 16. 12. 1933.

3.6 Zlatá éra Vernay (1927)

Organizace podniku se plně zaběhla a tým důvěrníků ustálil. Největší zodpovědnost dostal Emil Oplatka, který podnik řídil především z obchodního hlediska a dohlížel na politické otázky. Hospodářskou problematiku zaopatřoval novinář Plešner, bývalý administrativní pracovník *Tribuny*¹⁸⁰ – samozřejmě s Gustavem Sternem, plně vytiženým vedením *Die Börse*. Přímo v tiskárně pak ve správní radě působil Josef Eis, a to údajně velice přesvědčivě¹⁸¹. Účetní revize vykonával Uher (zhruba od počátku 30. let Kliment) a „běžné kontroly časopiseckého hospodaření“¹⁸² bývalý bankovní ředitel Rosenfeld. Agenturní zpravodajství vyřizovali Langstein a Rosenberg. Kromě těchto „interních“ pracovníků podniku sledovalo činnost samozřejmě vyslanectví a jeho tisková kancelář (Josef Šrom). Celou síť důvěrníků pak koordinoval a řídil Jan Hájek – na základě situačních zpráv, ústní domluvy anebo společných tiskových porad.

Svého produktivního vrcholu dosáhla tiskárna v r. 1927.¹⁸³ Vydavatelství Kronos se dařilo a Beneš se s Hájkem rozhodli dále zvětšovat působnost MZV, nejenom ve Vídni. V červenci roku 1927 se objevily např. zvěsti¹⁸⁴ o tom, že ministerstvo „jedná“ s *Wiener Allgemeine Zeitung* a budapeštským *Magyar Hirlap*. Pravost těchto zvěstí nelze potvrdit ani vyvrátit.

Co je však jisté, je to, že nakladatelství Kronos, podle zprávy policejního ředitelství ve Vídni¹⁸⁵, přikoupilo v roce 1928 Schreierův „pondělník“ *Morgen*. Schreier měl po transakci nadále zůstat v novinách šéfredaktorem a údajně mu byl přislíben plat 5000 šilinků měsíčně. Kronos dle zprávy vynaložil na tento obchod 200 000 šilinků. Sice existuje domněnka, že vydavatelství odkoupilo *Morgen* již dříve¹⁸⁶, ale vzhledem k tomu, že listy *Morgen* a *Tag* byly úzce spojeny osobou Maxmiliána Schreiera (v obou

¹⁸⁰ OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandtschaft-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandtschaft Prag, kart. 19, Zpráva vyslance Marka I. Seiplovi ohledně československé zahraniční propagandy, 20. 12. 1927, s. 2.

¹⁸¹ „Josef Eis, (...), který je na svém postu úspěšně činný již dva roky, zastupuje naše zájmy přímo jako zplnomocněnec Vernay, nepřímou jako náš důvěrník u Tag AG.“ (překl. autora) Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Zeitungsinteressen in Wien, s. 2.

¹⁸² Archiv MZV, III. sekce – zpravodajská, kart. 703, Účast ministerstva zahraničních věcí na vídeňských tiskových podnicích, sdružených okolo tiskárny Vernayovy, a její vývoj, s. 7.

¹⁸³ *Ibid.*, s. 3. Dle této zprávy byl obrat tiskárny roku 1927 asi 4 miliony rakouských šilinků. O deset let později to bylo zhruba už 2, 7 milionu.

¹⁸⁴ OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandtschaft-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandtschaft Prag, kart. 18, Auswärtige Pressepolitik Dr. Benes's, 12. 7. 1927.

¹⁸⁵ OESTA, AdR, AA, Neues Politisches Archiv 1918-1938 Teilbestand, Liasse Österreich 6 – Presse, kart. 227, Verkauf des Montagblattes 'Der Morgen' an die 'Kronos-Verlags A.G.', 16. 4. 1928.

¹⁸⁶ Uveřejněné memorandum z roku 1927 v Urbanově knize v rámci dosavadní rekapitulace podniku sděluje, že MZV „má“ mimo jiné i *Morgen*. URBAN, ref. 1, s. 157-159.

šéfredaktorem), MZV mohlo uplatňovat na tento list vliv i před tím, než ho oficiálně, prostřednictvím Kronos, koupilo.

Pondělník *Der Morgen*¹⁸⁷ vznikl už v r. 1910. Po válce sice nějakou dobu vystupoval proti Malé Dohodě a prosazoval anšlus k Německu, nicméně, zřejmě působením politiky MZV, svůj postoj obrátil až k výsledné podpoře E. Dollfusse (r. 1933) a odsouzení hitlerismu.

I tento list se však primárně o politické otázky nezajímal; jeho obsah tvořilo především sportovní zpravodajství, dále rubrika zábavy (humor, móda, auto, apod.) a inzerce. Otázkám aktuálního dění, politiky a hospodářství nebyl věnován až takový prostor. Jednalo se však o oblíbený list, jehož náklad byl v r. 1928 kolem 75 000 výtisků, a tak lze ministerský zájem zcela pochopit.

Navzdory úspěchům ministerstvo však stále trápila sveřepest v odmítání nabídek Benedikta, šéfredaktora *Neue Freie Presse*. List uveřejňoval z perspektivy československé politiky nevhodné články, a proto MZV provádělo opakované pokusy – vždy prostřednictvím různých osob – nějakou „spolupráci“ domluvit. Pokud bych měla zrekapitulovat dosavadní snažení: hned zkraje dvacátých let vyjednával v *NFP* Arne Laurin; v r. 1924 se k němu přidal Emil Oplatka¹⁸⁸, později nakonec i Alexander Redlich (r. 1925, viz ref. 112).

Nyní, v roce 1927, se opět otázka listu *NFP* stala kvůli jeho finančním potížím aktuální a MZV, na základě analýzy jeho současného stavu, zkoumalo možnosti odkoupení.¹⁸⁹

Rozpad Rakouska-Uherska uškodil z hlediska finančního *NFP* mnohem více než kterémukoli jinému deníku, protože list byl budován jako mohutný podnik svázaný s „Ballhausplatzem“ a tradicí monarchie. A právě tradice ho držela v této době ještě nad vodou, ale finance dosavadních podporovatelů (mezi nimi opět bankéř Rothschild), přestávaly stačit. Navíc deník potápěl značný úbytek inzerentů a jejich odliv do jiných deníků. Náklad tehdy pro všední dny propadl na 35 000 a analýza finanční situace listu hovořila o sanaci částkou 15 milionů Kč.

NFP měl pro zahraniční politiku MZV značný potenciál, ale jak se v rámci této analýzy¹⁹⁰ dále píše, nutností a předpokladem pro zdárně fungující propagandu by pro

¹⁸⁷ PAUPIÉ, ref. 29, s. 211, 212.

¹⁸⁸ Oplatka byl v letech 1913 – 1919 dopisovatelem *NFP*. A ještě předtím, než list *Tag* převzala tiskárna Vernay, zkoušel Oplatka nabídnout tento list tiskárně, kde se tiskl i *NFP*. Benedikt však návrh (ačkoli byl podporován majitelem tiskárny Goldschmiedem) neschválil. Viz URBAN, ref. 1, s. 152, 154.

¹⁸⁹ Následující informace o *NFP* a návrhu na jeho odkoupení čerpány z: Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Zeitungsinteressen in Wien, s. 4.

Benedikta znamenalo přijmout požadavky ministerstva a jeho politické názory ohledně nově uspořádané Evropy. A to byl velký problém, protože Benedikt údajně byl: „*schwerer Neurastheniker, unberechenbar, wetterwendisch, schwer zu beeinflussen und schwer zur Verantwortung zu ziehen.*“¹⁹¹

Benedikt odolal nabídkám MZV zřejmě i tehdy, poněvadž přes občasné propagandistické výdobytky (např. zveřejnění Benešových memoárů 25. a 28. 9. 1927¹⁹²) zůstal celkově list pro československou vládu problematický. Rozčarování nad obsahem *NFP* je patrné i z chování Jana Hájka, který neváhal ventilovat svoje zklamání pražským korespondentům tohoto listu a odmítat spolupráci s nimi, dokud se poměry v listu nezlepší.¹⁹³

I tak nad *NFP* nezlomilo MZV hůl a jak bude ještě vidět dále, ve třicátých letech se řešila otázka možného subvencování *NFP* znovu, a to dokonce několikrát.

3.7 Nástup krize 30. let. Financování podniku.

Po úspěšném období však přišel strmý pád v podobě celosvětové finanční krize, která se nevyhnula ani Vídni. Podnik se dostal do problémů již po roce 1928, kdy začaly jeho schodky postupně narůstat.¹⁹⁴ MZV přicházelo s návrhy na různé strategie, jak finanční situaci podniku řešit. V roce 1929 se uvažovalo např. o sloučení deníků *Stunde* a *Tag* do jednoho velkého listu plného obrázků a ilustrací. Tento projekt vzešel z nápadu vybudovat podobně koncipovaný list jako bylo berlínské *Tempo* (nakl.

¹⁹⁰ *Ibid.*

¹⁹¹ *Ibid.*

¹⁹² Benešovy memoáry způsobily poměrně bouřlivou reakci v nejvyšších kruzích rakouské vlády. Znervóznily spolkového kancléře Seipla i generálního sekretáře Petera, kteří chtěli v této věci intervenovat a zveřejňování zastavit (báli se, že součástí memoárů budou i pro některé politiky nepříjemné „detaily“). Když k nim však dorazilo ujištění, patrně z vyslanectví, že mohou být i pro budoucí díl bez obav, situace se uklidnila. Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 23, Zpráva vyslance Vavrečky ohledně dojmu, který vyvolávají memoáry Beneše uveřejněné v *NFP*.

Memoáry jsou dostupné v internetové databázi neskenovaných novin Österreichische Nationalbibliothek Wien, *Neue Freie Presse*, 25. a 28. 9. 1927: ANNO – AustriaN Newspapers Online. *ANNO: historische österreichische Zeitungen und Zeitschriften* [online]. Österreichische Nationalbibliothek, ©2011 [cit. 2013-23-05]. Dostupné z: <http://anno.onb.ac.at>

¹⁹³ Jednalo se o případ pražské dopisovatelky *NFP* Wachsmann-Worliczek. Viz OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandsch.-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandtschaft Prag, kart. 19, Zpráva vyslance Marka I. Seiplovi ohledně československé zahraniční propagandy, 20. 12. 1927.

¹⁹⁴ Archiv MZV, III. sekce – zpravodajská, kart. 703, Účast ministerstva zahraničních věcí na vídeňských tiskových podnicích, sdružených okolo tiskárny Vernayovy, a její vývoj, s. 4.

Ullsteinverlag), jemuž se po finanční stránce muselo dařit velice dobře, protože i v nastalém čase vycházel v enormě vysokých nákladech.¹⁹⁵

V tomto případě však zůstalo pouze u návrhu a MZV se uchýlilo nakonec ke zcela jinému řešení. Pomoci vyvést podnik z krize měly změny v r. 1930, jejichž součástí bylo i založení švýcarské holdingové společnosti *Particité*¹⁹⁶. Tato společnost vznikla hlavně pro platební účely MZV a s jejím založením je spojen československý zástupce a zároveň budoucí člen její správní rady Vilém Stein (u úředníků se objevují jména Ambul a Nallet).

V souvislosti se vznikem *Particité* je nyní vhodné zastavit se u systému financování celého vídeňského podniku a v rámci rozkrývání propagandy ho osvětlit. MZV měla nejdříve zajištěn u *Vernay* účet a na něj posílala, s využitím poukazů Živnostenské banky, své subvence. Jednalo se o účet záložní, čerpaný v případech, kdy náklady listů převyšovaly tržby. Když se stala mezičlánkem mezi MZV a vídeňskými tiskovými podniky *Particité*, šly veškeré platby nejprve přes tuto společnost, a ta následně svým jménem subvence do Vídně zasílala. Příjemcem subvencí byl již zmiňovaný člen správní rady *Vernay* Josef Eis, na jehož soukromý účet peníze putovaly (nikoli již tedy na účet vedený ve *Vernay*). *Particité* sídlila sice v Ženevě (Rue de Confédération), ale své obchodní ředitelství měla ve Vídni a neřídil ho nikdo jiný než Emil Oplatka.

Jak jsem již naznačila, vytvoření této holdingové společnosti nebylo osamoceným aktem, nýbrž zapadalo do celkového plánu provést rozsáhlejší podnikové změny. MZV totiž při této příležitosti účetně přepsalo na *Particité* jenom část podniku. Změny provedlo hlavně v nakladatelství *Kronos*, odkud převedlo na *Particité* pouze účet *Die Stunde* – účty k *Die Bühne* a *Die Sphinx* ponechalo pod správou *Vernay*. *Die Börse* si od této chvíle finančně také spravoval Gustav Stern sám, k čemuž mu však MZV poskytovala na provozní kapitál peníze.

Particité se nyní podílela na vídeňských podnicích následovně: vlastnila 90% společnosti *Tag, G. m.b. H.*, 100% nakladatelství *Kronos* (aktuálně jenom *Stunde*),

¹⁹⁵ Informace o tomto projektu viz OESTA, AdR, AA, Neues Politisches Archiv 1918-1938 Teilbestand, Liasse Österreich 6 – Presse, kart. 227, Herausgabe einer grossen illustrierten Zeitung in Wien durch den Orbisverlag, 25. 4. 1929.

¹⁹⁶ Následující informace o společnosti *Particité*, změnách v podniku a způsobu financování jsou čerpány z Archiv MZV, III. sekce – zpravodajská, kart. 703, Účast ministerstva zahraničních věcí na vídeňských tiskových podnicích, sdružených okolo tiskárny Vernayovy, a její vývoj.

a 30% *Vernay*¹⁹⁷. MZV tedy zkoncentrovalo svůj podíl tam, kde to skutečně bylo důležité – v denících *Die Stunde* a *Der Tag*.

Tento postup zvolilo ministerstvo také kvůli možnosti lépe kamuflovat původ posílaných peněz. Vystopovat spojitost MZV s *Particité* už bylo mnohem obtížnější, na což poukazuje Josef Šrom: „(...) náš vliv uplatňuje se přes švýcarskou holdingovou společnost (p. Stein). Můžeme tedy vůči svým odpůrcům maskovati věc právě touto nepřímou formou.“¹⁹⁸ Vzápětí však dodává: „Ovšem naše situace je ztížena tím, že o československém engagement bylo s rakouskými oficiálními kruhy otevřeně mluveno i některými kruhy našimi. (O věci mluví však též pamflet red. Svozila proti dru. Benešovi z r. 1926.)“¹⁹⁹

Vzhledem k tomu, že zavedení švýcarské *Particité* přišlo až v době, kdy se přistupovalo k informaci o československých podílech na financování vídeňských tiskových podniků téměř jako k veřejnému tajemství, minula se v tomto ohledu strategie MZV zcela účinkem. Že se o „věci“ vědělo jak v Rakousku, tak v Československu, byl opravdu velký problém celé vídeňské propagandistické akce. Výše jsem již upozorňovala na to, že rakouská vláda informaci o vložení ministerských peněz do tiskárny *Vernay* zjistila prakticky záhy, v r. 1925. I rakouský tisk psal o československé propagandě (viz výše). Podobná byla situace také v Praze. Marek ze zdejšího vyslanectví v roce 1927 už suverénně píše: „*Es ist hier übrigens allgemein bekannt, dass die Blätter des Vernay-Verlages wie die Börse, Stunde, Der Tag, Die Bühne etc. bereits unter vorwiegend tschechoslowakischem Einflusse stehen (...)*“²⁰⁰

O to, že bylo rakouské ministerstvo o československé propagandě dobře informované, se do velké míry zasloužil právě Ferdinand Marek. Bundeskanzleramt měl velké štěstí, že měl na pražském vyslanectví osobu tak diplomaticky zdatnou jako byl on. O jeho kvalitní službě byl přesvědčen už na začátku dvacátých let Karl Renner (viz výše).

¹⁹⁷ Dalších pět procent oproti původnímu stavu bylo získáno při tržním uvolněním akcií. *Ibid.*

¹⁹⁸ Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 23, Zpráva z tiskové porady na vyslanectví z 12. 10. 1932, s. 1.

¹⁹⁹ *Ibid.*, s. 1, 2.

²⁰⁰ „*Je zde všeobecně známo, že listy nakladatelství Vernay jako je Die Börse, Stunde, Der Tag, Die Bühne atd. se už nacházejí převážně pod československými vlivy (...)*“ OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandtschaft-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandtschaft Prag, kart. 19, Zpráva vyslance Marka I. Seiplovi ohledně československé zahraniční propagandy, 20. 12. 1927.

Důvěra v tohoto vyslance se rakouskému ministerstvu vyplatila. Marek si dokázal diplomaticky poradit v každé situaci²⁰¹ a nepochybně si také vybudovat pevnou síť vztahů, do níž byly začleněny osoby z různých oblastí. Měl dobré vztahy s československou vládou (z jeho zpráv vyplývá, že udržoval přátelsky důvěrné kontakty např. s ministrem Benešem), ale znal také mnoho lidí pohybujících se v tisku²⁰².

Ve zprávách adresovaných na Bundeskanzleramt své zdroje dost často skrýval, psal např. „*Eine mit den Wiener Presseverhältnissen gut vertraute Persönlichkeit machte mir kurzlich streng vertraulich einige Mitteilungen...*“²⁰³ nebo „*wie ich von zuverlässiger Seite höre (...)*“²⁰⁴ apod. I proto je těžké dnes přesně zrekonstruovat, jak informace ohledně nákupu vídeňských podniků k Markovi a tedy i k nejvýše postaveným rakouským politikům „prosákla“. V některých případech²⁰⁵ to však Marek neudělal a při referování o tajných informacích ohledně ovlivňování vídeňského tisku prostřednictvím MZV se zmínil, že mu poskytl informace např. tehdejší (r. 1931) italský vyslanec v Praze, Orazio Pedrazzi. Spolupráce těchto dvou vyslanectví nepřekvapí, poněvadž zcela odpovídá politickému rozdělení v Evropě během meziválečného období, především pak ve třicátých letech. Pedrazzi sledoval, stejně jako československé MZV, propagandu svého politického protivníka. Kde však tuto informaci získal on, zůstává otázkou.

²⁰¹ Jednou z nepřijemných situací pro rakouský tisk bylo třeba odejmutí „Postdebitu“ listů *Steyrermühl* na podzim r. 1931. Ve věci nápravy situace a opětovné distribuce novin tohoto koncernu do Československa příznivě působil právě Marek. Viz dokumenty:

OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandsch.-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandtschaft Prag, kart. 26, Amtsvermerk. Steyermühl Angelegenheit. Gespräch des H. V. K. mit Dr. Benes, 6. 9. 1931.

OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandsch.-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandtschaft Prag, kart. 26, Wiener Zeitungen des Steyermühl-Verlages; Entziehung des Postdebites, 11. 9. 1931.

OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandsch.-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandtschaft Prag, kart. 26, Děkovný dopis adresovaný F. Markovi od „Verband der Herausgeber der österreichischen Tageszeitungen“, 8. 10. 1931.

²⁰² Např. Hugo Urban-Emmerich, průmyslník spřízněný s *Prager Tagblatt*. OESTA, AdR, AA, 1./2.

Republik, Gesandsch.-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandtschaft Prag, kart. 26, Interessensnahme des Prager Tagblattes am Wiener VERNAY-Verlag, 3. 2. 1931.

²⁰³ „*Osoba dobře obeznámená s poměry ve vídeňském tisku mi v krátkosti poskytla vysoce důvěrná sdělení...*“ OESTA, AdR, AA, Neues Politisches Archiv 1918-1938 Teilbestand, Liasse Österreich 6 – Presse, kart. 227, Die ungarische Propaganda und die Zustände innerhalb der „Union der Vertreter der ausländischen Presse“ in Wien, 8. 3. 1928.

²⁰⁴ „*Jak slýchávám z důvěryhodného zdroje (...)*“ OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandsch.-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandtschaft Prag, kart. 16, Ankauf von Wiener Verlagsdruckereien durch den Prager Verlag „Orbis“, 22. 10. 1925.

²⁰⁵ OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandsch.-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandtschaft Prag, kart. 26, Tschechoslowakische Einflüsse in der Wiener Presse, 31. 1. 1931.

Cenné informace na Bundeskanzleramt putovaly také z policejního ředitelství ve Vídni, které tiskové záležitosti prošetřovalo.²⁰⁶

3.8 Celní Unie (1931)

Particité očividně nebyla receptem na veškeré problémy podniku a ministerstvo dále přemýšlelo, jak jeho stav zlepšit. Na začátku roku 1931 např. uvažovalo o možné účasti *Prager Tagblatt* ve *Vernay*. Podpora z tohoto listu měla přijít nikoli finanční, nýbrž měla být spíše technického a administrativního rázu. Vydavatel *Prager Tagblatt* se údajně Benešovi nabídl, že se *Vernay* pokusí vyvést z krize.²⁰⁷

Veškeré plány však upozadila nenadálá zpráva o plánované celní unii mezi Německem a Rakouskem, která se zpětně ukázala být naprostým mezníkem ve vztahu vídeňských listů a MZV. Tato dohoda, i když nenaplněná, uštědřila obrovskou ránu československé diplomacii a výrazně také poškodila do té doby relativně harmonickou spolupráci obou stran. Celní unie byla zkouškou, v níž vídeňské deníky jako propagandistický nástroj MZV zcela neobstály.

Projekt celní unie²⁰⁸ z roku 1931 měl zajistit užší hospodářskou německo-rakouskou spolupráci a je spojen především se dvěma osobami: německým ministrem zahraničí J. Curtiem a rakouským kancléřem J. Schobrem. Jednání byla vedena v tajnosti, oba politici své návštěvy veřejnosti vysvětlovali jako další rozvíjení Briandova plánu²⁰⁹. Tato tajná jednání započala již v únoru 1930, nicméně klíčová jednání proběhla až v březnu 1931. Tehdy se plán také nechtěně prozradil a způsobil velký poprask. V šoku bylo hlavně Československo spolu s Francií, poněvadž celní unie zrazovala dosavadní myšlenky o středoevropské spolupráci a hlavně naplňovala vize ohledně tolik obávané nerovnováhy způsobené německou touhou po ovládnutí celého regionu.

Taková situace vyžadovala mobilizaci všech propagandistických sil dostupných MZV. Především vídeňský tisk měl být v pohotovosti a působit proti tomuto projektu.

²⁰⁶ Např. viz OESTA, AdR, AA, Neues Politisches Archiv 1918-1938 Teilbestand, Liasse Österreich 6 – Presse, kart. 227, Verkauf des Montagblattes 'Der Morgen' an die 'Kronos-Verlags A.G.', 16. 4. 1928.

²⁰⁷ OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandtsch.-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandtschaft Prag, kart. 26, Interessennahme des Prager Tagblattes am Wiener VERNAY-Verlag, 3. 2. 1931.

²⁰⁸ Níže zmíněné informace o celní unii byly získány z:
KONRÁD, ref. 28.

²⁰⁹ Aristide Briand byl tehdy francouzský předseda vlády a zároveň ministr zahraničí. V roce 1929 podal na shromáždění Společnosti národů v Ženevě návrh na evropskou spolupráci. *Ibid.*, s. 243.

Realita však ukázala, že deníky, ač podporované finančními dotacemi MZV, se do činnosti nijak zvlášť nehrnuly – peníze nebyly schopny zajistit loajalitu především šéfredaktora *Tagu* a dalších redaktorů tohoto listu. Josef Šrom o události píše: „*Za boje o celní unii zejména „Tag“ dosti zklamal vinou svého šéfredaktora p. Schreiera, který byl desorientován osobně mu blízkým Schobrem.*“²¹⁰ Podobně hodnotí situaci i Emil Oplatka: „*boj proti tomuto plánu (celní unie, pozn. autora) nedošel v „Tagu“ vyjádření, poněvadž Schreier byl zjevně Schoberovi osobně zavázán.*“²¹¹ MZV z tohoto propagandistického debaklu vyvodilo důsledky. Reorganizovalo redakci (propustilo několik redaktorů²¹²) a jako dohlázele zde nasadilo své dva důvěrníky – Langsteina a Sterna, jejichž postoje a oddanosti si bylo jisté.²¹³ Maxmilian Schreier jako šéfredaktor svoji pozici však obhájil.

Vídeňské listy subvencované MZV celní unii nevzdorovaly, jak se od nich čekalo; celní unie dokonce rozkolísala loajalitu k Benešovi a jeho politice i u některých pražských německy psaných novin.²¹⁴ Naneštěstí však přišla do Rakouska krize způsobená pádem *Creditanstalt*.²¹⁵ Vídeňský tisk se sice události okolo *Creditanstalt* snažil využít ještě ve prospěch celní unie, ale jak píše z rakouského vyslanectví Vavrečka, pomoc ze západu byla nevyhnutelná: „*Krise Kreditky (...) zatlačila víc do pozadí veškerý zájem o otázku celní unie. Nacionalisticky a velkoněmecky podbarvený tisk od N. F. Presse až po Arbeiterzeitung líčí sice i tuto událost jako domněle účinný argument pro nutnost hospodářského anšlusu na Německo (...), avšak i nejprostší občan vidí jasně, že nouze Kreditky je vším jiným než důkazem prospěšnosti celního spojení s Německem, neboť situace průmyslu financovaného tímto ústavem by se v celní unii jenom ještě zhoršila.(...) provozovací kapitál průmyslový i obchodní a prostředky na větší investice veřejné, může si Rakousko opatřit jen ze západu, z Paříže, z Londýna a ze Švýcar.*“²¹⁶

²¹⁰ Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 23, Zpráva z tiskové porady na vyslanectví z 12. 10. 1932, s. 2.

²¹¹ Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Zpráva E. Oplatky ohledně „situace vídeňských listů v dubnu 1934“, s. 2.

²¹² Archiv MZV, III. sekce – zpravodajská, kart. 703, Účast ministerstva zahraničních věcí na vídeňských tiskových podnicích, sdružených okolo tiskárny Vernayovy, a její vývoj, s. 12.

²¹³ Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 23, Zpráva z tiskové porady na vyslanectví z 12. 10. 1932, s. 2.

²¹⁴ Viz OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandtschaft-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandtschaft Prag, kart. 26, Eine Intrigue des Prager Tagblatt gegen den Zollpakt? Dementi der Prager deutschen Gesandtschaft, 30. 4. 1931.

²¹⁵ KONRÁD, ref. 28, s. 253.

²¹⁶ Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 23, Situační zpráva H. Vavrečky adresovaná Kroftovi a Benešovi z května 1931.

Vavrečka sice na jednu stranu poznamenal, jak je téměř nemožné a bláhové věřit celní unii, na druhou stranu si dobře uvědomoval aktuální škodlivost vlivu rakouského tisku na veřejnost. Proto se snažil využít novou situaci a navrhoval Benešovi a Kroftovi do Ženevy, aby se snažili při diplomatických jednáních podmínit získání finančních půjček Rakousku také zárukou, že rakouský tisk přestane ve prospěch celní unie psát a veřejnost nadále mystifikovat, poněvadž idea v nápravu finančního stavu prostřednictvím Německa je reálně dosti zcestná. Především na Schobra měli vyvíjet tlak, protože „*pracuje více s tiskem než s politickými stranami, ba inspiruje tisk proti vůdčí straně v koalici. Všechny tirády o samospasitelnosti celní unie, která šířil rakouský tisk v posledních týdnech a která ještě opakuje, pocházejí přímo i nepřímo z tiskové úřední služby rakouské. Doporučuji naléhavě, aby se Schobrovi dostalo poučení – nejlépe snad ze strany francouzské – že je vyloučeno, aby Rakousko získalo finanční pomoc ze západu, dokud ve Vídni bude úředním přičiněním falšovat rakouské veřejné mínění.*“²¹⁷

Rakousko opravdu potřebovalo zoufale od Francie finanční půjčky a díky tomu byl Schober také donucen, aby se plánu vzdal.²¹⁸

Situace ve Vídni byla nepříznivá, a tak se MZV mohlo opřít pouze o propagandistické metody²¹⁹ mimo tamější tisk. Orbis např. tehdy vydal dvě francouzské brožury zaměřené proti celní unii: *L'Autriche et L'Union Douanière* autora M. Bittermanna²²⁰ a *Le Caractère Économique de L'Union Douanière Austro – Allemande* vyhotovenou několika osobnostmi z oblasti hospodářské sféry, kteří ji publikovali pod pseudonymem *Argus*. Tyto dva tisky byly poté rozšiřovány dále prostřednictvím vybraných vyslanectví. S MZV v té době údajně spolupracoval tým několika vybraných osobností z oblasti ekonomie a financí, který se snažil nashromáždit argumenty proti celní unii. V rámci něho pracoval především docent Basch, působící v Národní bance.

²¹⁷ *Ibid.*

²¹⁸ KONRÁD, ref. 28, s. 253. Projekt celní unie zkoumal také soudní dvůr v Haagu. Kvůli porušování mírových smluv a ženevských protokolů by – i v případě, že by se Schober plánu nevzdal – celní unii nepovolil. *Ibid.*

²¹⁹ Následující informace o propagandistických aktivitách MZV proti celní unii čerpány z Markovy zprávy adresované F. Peterovi:

OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandsch.-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandtschaft Prag, kart. 26, Tschechoslowakische Propaganda gegen den Zollplan. 28. 5. 1931.

²²⁰ M. Bittermann vydával revue *Hospodářská politika*.

V této době, už poněkolikáté, také opět ožila myšlenka získat deník *Neue Freie Presse* na stranu Československa, respektive politiky MZV. Urban ve své studii²²¹ zveřejňuje zprávu Vavrečky z 20. 11. 1931 o krizi tohoto listu a možnosti jeho sanace. Zpráva obsahuje zdůraznění, že *NFP* si musí zachovat před čtenářstvem svoji pozici nezávislého deníku, tudíž by měla být provedena např. skrze „*seriosní průmyslníky rakouské*“.²²²

Krise *NFP* se vlekla, a tak se MZV ještě v roce 1932 nevzdávalo ideje list získat²²³ a hovořilo o sanaci v podobném duchu jako Vavrečka rok předtím; nově však uvažovalo o zapojení Francouzů. Pro samotné ministerstvo totiž případná sanace *NFP*, vzhledem k již poskytovaným subvencím *Vernay*, nebyla aktuálně možná a 10 milionů Kč (zhruba tolik si investice vyžadovala), by rozpočet MZV již neutáhl. Přesvědčit Francouze a poté od nich postupně skupovat podíl, jehož velikost by se v závislosti na snižování účasti ve *Vernay* zvětšoval, mohlo být účinným a elegantním řešením: kapitál by byl z ne moc dobře fungujícího propagandistického podniku postupně přesypán do slibněji vypadající akce. *NFP* totiž dle Šroma měla „*stále určité renomé, vliv na Balkáně i ve stř. Evropě, (...) v rukou dovedných mohla by hráti význačnou roli při úpravě středoevropských poměrů*“²²⁴. O reálném politickém vlivu na Balkáně a v Turecku se naopak v případě listů tiskárny *Vernay* nedalo bohužel příliš hovořit.²²⁵

Plán se dostal do té fáze, že byl prodiskutován s tehdejšími francouzskými vyslancem ve Vídni Clauzelem (ten ho podpořil) a dále postoupen ministru Benešovi k jednání do Paříže. K jeho dalšímu rozvoji však, jak vyplývá z následujících událostí, zřejmě nedošlo.

²²¹ URBAN, ref. 1, s. 156-157.

²²² *Ibid.*, s. 157.

²²³ Informace ohledně plánu sanace *NFP* v roce 1932 byly získány z:

Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 23, Zpráva J. Šroma o stavu *Neue Freie Presse* a možné sanaci adresovaná ministru Benešovi na vyslanectví do Paříže, 14. 10. 1932.

Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 23, Zpráva z tiskové porady na vyslanectví z 12. 10. 1932, s. 2-3.

²²⁴ Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 23, Zpráva J. Šroma o stavu *Neue Freie Presse* a možné sanaci adresovaná ministru Benešovi na vyslanectví do Paříže, 14. 10. 1932.

²²⁵ Rakouský vyslanec v Turecku se v lednu 1931 vyjádřil následovně: „*nikdo zde o tento list (Wiener Tag, pozn. autora) ani pohledem nezavádí, zatímco 'Neue Freie Presse' tu přece jenom ještě někteří lidé čtou a jiní ho zase považují za reprezentativní orgán Rakouska*“ (překl. autora) OESTA, AdR, AA, Neues Politisches Archiv 1918-1938 Teilbestand, Liasse Österreich 6 – Presse, kart. 227, Berichterstattung der Wiener Presse über Vorfälle in der Türkei, 17. 1. 1931.

3.9 Krise podniku. Úvahy o ukončení subvencování (1933-34)

Fašismus se nad Rakouskem vzdouval čím dál tím mocněji. Naději vidělo MZV v Dollfussovi a jeho politice, a proto reagovalo²²⁶ citlivě na články otištěné ve *Stunde* nebo *Tag*, které žádným způsobem neprospívaly. Ministerstvo odsoudilo veškeré projevy nelibosti vůči rakouské sociální demokracii, patrné např. v článku²²⁷ *Stunde* z 24. 9. 1933. Hájek na základě tohoto pochybení redakce vyjádřil nutnost Dollfusse podporovat a náležitě toto zdůraznit i vedení listů, „ne však ve formě rozkazů, nýbrž aby byli oba (šéfredaktoři Schreier a Wirth, pozn. autora) přesvědčeni, že tato linie je jediná správná“²²⁸. Sbor exponentů MZV (Oplatka, Stern, Šrom, Fierlinger) tehdy z Hájkovy iniciativy vytvořil pro obě redakce instrukce²²⁹ (viz příloha č. 1), jimiž se měly řídit. K politice Dollfusse se nakonec přiklonil i list *Der Morgen* a silně se vymezil vůči nacistické ideologii.²³⁰

Podporu Dollfusse a boj proti fašismu usměrnily v denících dramatické události v únoru 1934. Tyto události měly samozřejmě dopad i na vídeňský tisk a donutily MZV přemýšlet o budoucnosti subvencovaného podniku. Brzy po nich, ještě v únoru, Oplatka vycítil nutnost jednat s šéfem Bundespressdienst Ludwigem o deníku *Tag* a představit mu jeho politický postoj²³¹: podpora oficiálních kruhů, rozvoj demokracie a odpor vůči heimwehřům a fašismu a v zahraniční politice podpora nezávislosti Rakouska. Oplatka též řešil s Ludwigem problematiku židovských otázek – *Tag* dle Ludwiga neměl reprodukovat žádná antisemitská vyjádření současných politiků.

K vrcholu své krize dospěl podnik v dubnu 1934, kdy se reálně uvažovalo o ukončení celé vídeňské akce.²³² První návrh padl ve zprávě²³³ Z. Fierlingera Benešovi, Kroftovi a Hájkovi, kde se praví, že psát opozičně je v tuto dobu vzhledem k utuženým

²²⁶ O tomto problému viz Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 23, Tiskové podniky ve Vídni. Psaní Tagu a Stunde po rekonstrukci Dollfussovy vlády, 24. 9. 1933.

²²⁷ Článek má název „Politische Mathematik“ a je přiložen ke zprávě ref. 194.

²²⁸ Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 23, Tiskové podniky ve Vídni. Psaní Tagu a Stunde po rekonstrukci Dollfussovy vlády, 24. 9. 1933.

²²⁹ Tyto instrukce jsou přílohou dokumentu výše uvedeného (viz ref. 220).

²³⁰ PAUPIÉ, ref. 29, s. 212.

²³¹ Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Politický program *Tag* a rozmluva s Ludwigem, 26. 2. 1934. Tento dokument je přílohou k Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Zpráva E. Oplatky ohledně „situace vídeňských listů v dubnu 1934“.

²³² Pokud není uvedeno jinak, následující text vznikl na základě informací získaných z:

Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 24, Protihabsburská akce a náš vídeňský tisk, 9. 4. 1934.

Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Dopis J. Šroma ohledně návrhu likvidace vídeňských podniků, 18. 4. 1934.

Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Zpráva E. Oplatky ohledně „situace vídeňských listů v dubnu 1934“.

²³³ Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 24, Protihabsburská akce a náš vídeňský tisk, 9. 4. 1934.

poměrům naprosto vyloučeno. Dokonce ani dřívější strategii nepřímého odporu – tzn. nepsat pro fašismus a věnovat se nepolitické oblasti, hlavně zahraniční, už nebylo možné v aktuálních podmínkách provozovat. Celou redakci údajně držel v šachu úřední aparát, a tak vznikla „*kuriosní situace*“, že náš tisk v ČSR píše protifašisticky a tisk zde námi podporovaný píše velmi blahovlně pro fašismus.“²³⁴ Tento stav byl pro MZV dlouhodobě neudržitelný, proto se idea likvidovat podniky jevila vcelku jako logický krok. Likvidovat navrhovalo vyslanectví nejprve prostřednictvím konkursu, s vyhlídkou na budoucí „*pružnější a účelnější*“²³⁵ podnik vyhovující aktuální situaci. Kromě problémů se subvencovanými listy trápilo vyslanectví i ovlivňování zahraničních korespondentů, kteří měli v rámci propagandy již od začátku pro MZV velký význam.

O několik dní později byla už reakce²³⁶ z vyslanectví o něco méně radikální, i když v prostředí rozvíjejícího se totalitního režimu a silně potlačené svobody slova, stále skeptická. Tlak na redakce nepolevoval a zprávy vnucované úřady se množily. Nejinak na tom byla *Stunde*, o níž se Šrom vyjádřil, že nechce a ani „*se neodvází říci slovo, které by vybočovalo z rámce stavovsko-fašistické linie rakouské oficiální politiky. Najdou se ovšem výjimky, ale v celku "Stunde" po převratu únorovém zklamala.*“²³⁷ I Oplatka hovořil v této souvislosti o selhání J. Wirtha a dožadoval se spolu s ostatními vysvětlení.²³⁸

To se mu také dostalo. V dopise²³⁹ Oplatkovi Wirth popsal aktuální situaci, i již proběhlou (převážně politickou) historii listu a ujistil ho o své loajalitě a přesvědčení bojovat proti fašismu a zastávat principy demokracie. Nicméně cenzura byla dle něho ve *Stunde* tak silná, že veškeré pokusy vzdoru účinně mařila. Otevřeně se vyjadřovat proti nastalým poměrům bylo tehdy zcela vyloučeno; jediný způsob, jak provádět jistou formu protestu, bylo s využitím nepřímých a kamuflovaných strategií.²⁴⁰ MZV tedy

²³⁴ Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 24, Protihabsburská akce a náš vídeňský tisk, 9. 4. 1934, s. 4.

Právě proto byla ve Vídni částečně limitována kolportáž československých listů. *Ibid.*

²³⁵ *Ibid.*, s. 5.

²³⁶ Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Dopis J. Šroma ohledně návrhu likvidace vídeňských podniků, 18. 4. 1934.

²³⁷ *Ibid.*

²³⁸ Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Zpráva E. Oplatky ohledně „situace vídeňských listů v dubnu 1934“, s. 3.

²³⁹ Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Dopis J. Wirtha E. Oplatkovi, 14. 4. 1934. Tento dokument je nejspíše přílohou k Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Zpráva E. Oplatky ohledně „situace vídeňských listů v dubnu 1934“.

²⁴⁰ Jako příklad uvádí Wirth odcitování některých výroků současné vlády, které nepřímou poukazují na to, že existuje v Rakousku pořád někdo, kdo ze současných poměrů vybočuje. Anebo používání té strategie, kdy se sice vychvází různé vlastnosti nových mocnářů, ale to jenom proto, aby se tato chvála mohla následně obrátit v apel. Viz *Ibid.*, s. 4.

Wirthovi, zdá se, odpustilo. Ostatně Oplatka se o něm v úvahách o likvidaci *Stunde* vyjádřil jako o „šéfredaktorovi, který na naše přání opustil místo šéfa v úřední zpravodajské kanceláři, vzdal se státní pense a po osm let pracoval v naprosté loyaltě ke Praze, pouze pro zájem listu.“²⁴¹ V této souvislosti upozornil na to, že v případě, že list bude likvidován, vznikají MZV vůči Wirthovi morální závazky.

I když byla *Stunde* pro ministerstvo o něco důležitější, protože neměla tak úzký politický a čtenářský profil jako *Tag* (levicový list, jeho čtenářstvo tvořili hlavně předplatitelé), četli ji zahraniční novináři a vláda, zkrátka byla populárnější; po únoru 1934 se najednou tato finančně vyčerpávající propagandistická akce jevila dosti bledě.

Pozitivněji hodnotil Šrom i Oplatka stav *Tagu* – politicky nabýval po únoru na významu a nebyl pro ministerstvo tolik finančně náročný jako *Stunde*. I když totiž nebyl deníkem sociální demokracie, přesto Oplatka soudil, že by nyní *Tag* mohl přilákat dosavadní příznivce této strany, a hlavně také židovské čtenářstvo.²⁴² Pro jeho další vydržování hovořila i skutečnost, že se zde obměnila redakce – Schreiera i Zapplera se podařilo bez protestů vyloučit. Na místo šéfredaktora se nyní dostal „loyální, i když nikoli příliš odvážný“²⁴³ Vincenz Ostry a do nepolitické sekce redaktor Rudolf Kalmar, který údajně již dlouhou dobu akceptoval „každý pokyn vydavatelství“²⁴⁴. Hned 4. 3. 1934 zde proto v úvodníku mohlo vyjít vyjádření redakce k nastalé situaci, které bylo projevem rezistence. Toto programové prohlášení²⁴⁵ (viz příloha č. 2) také bylo natištěno na letáky a údajně jimi bylo obesláno půl milionu lidí (konkrétní adresy). Mobilizace k tomuto propagandistickému opatření svědčí o vůli redakce spolupracovat a aktivně se vůči únoru vymezit.

Ale i zde, i když by třeba chtěli, nemohli v současné situaci redaktoři psát plně opozičně, což také vyslanectví chápalo. Přes nastalou skepsi se proto objevuje u důvěrníků MZV o něco rozvážnější a umírněnější tón - Šrom se přes prvotní zklamání přenesl a ve výše uvedené zprávě navrhoval určitou dobu počkat, jak se situace dále bude vyvíjet. Považoval totiž subvencovaný tisk pořád za československého „strážce

²⁴¹ Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Zpráva E. Oplatky ohledně „situace vídeňských listů v dubnu 1934“, s. 7.

²⁴² Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Politický program *Tag* a rozmluva s Ludwigem, 26. 2. 1934, s. 2. Tento dokument je přílohou k Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Zpráva E. Oplatky ohledně „situace vídeňských listů v dubnu 1934“.

²⁴³ Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Zpráva E. Oplatky ohledně „situace vídeňských listů v dubnu 1934“, s. 2.

²⁴⁴ *Ibid.*

²⁴⁵ Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 24, Protihabsburská akce a náš vídeňský tisk, 9. 4. 1934, s. 5, 6.

*zahraničně-politických zájmů*²⁴⁶, který byl ve Vídni i teď užitečný, protože dle něho dával najevo jiným vídeňským novinám, že existují listy, které mohou usměrňovat a poopravovat zprávy týkající se československé politiky. Oplatka se také snažil budoucnost listů vidět v pozitivnějším světle: „*Vzhledem k četným zkušenostem s rakušanstvím lze stále ještě očekávat, že doposud trvajícím ohrožování existence listů zmizí a že již v brzké době bude zase možno skutečně prováděti redakční program „Tagu“.*“²⁴⁷

Tato fakta a úvahy důvěrníků MZV, společně s ústupem dramatické poučkové cenzury²⁴⁸ vedla Hájka nakonec k přesvědčení, že minimálně ještě nějakou dobu se listů nevzdá a počká, jak se situace v Rakousku vyvíjí. V rámci řešení situace *Stunde* ministerstvo zvažovalo eventualitu prodat list potenciálním rakouským zájemcům, ale takovým, kteří by zaručili, např. i smluvně, že budou dodržovat některé politické požadavky MZV. Mezi ně počítal Oplatka Dollfusse nebo Wirtha a obchod navrhoval uskutečnit za 200, popř. 300 tisíc šilinků.²⁴⁹ Z obchodních plánů, minimálně z těch, které počítaly s Dollfussem, však pochopitelně záhy sešlo.

3.9.1 Nabídky v nouzi (1934)

Během krizového roku 1934 evidovalo československé vyslanectví také nové nabídky na subvencování listů. O finanční dotace žádal ministerstvo např. Samu Fényes, šéf bukurešťského (dříve vídeňského a slovenského) listu *Uj Magyarok*, který zastával postoj antirevizionistické politiky.²⁵⁰ S nabídkou se ozval i *Neues Wiener Journal*. Paní Löwensteinová, manželka spolumajitele *NWJ* a zároveň jeho správcová, se na vyslanectví vyjádřila, „*že list je ochoten sloužiti Československu, bude-li mu poskytnuta nějaká finanční pomoc.(...)*“²⁵¹ a Šrom dále tlumočí, „*že by list byl úplně k naš*

²⁴⁶ *Ibid.*, s. 3.

²⁴⁷ Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 24, Protihabsburská akce a náš vídeňský tisk, 9. 4. 1934, s. 5.

²⁴⁸ Tato censura probíhala prostřednictvím dvou orgánů – tiskové služby, kterou vedl Ludwig, a tiskové policie zatoupenou Feyem a Altmannem. Oplatka zejména pozdější „*odstavení*“ Altmanna považoval za příznak lepších vyhlídek. Viz Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Zpráva E. Oplatky ohledně „situace vídeňských listů v dubnu 1934“, s. 5.

²⁴⁹ Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Zpráva E. Oplatky ohledně „situace vídeňských listů v dubnu 1934“, s. 7, 10. O plánech převzetí *Stunde* E. Dollfussem také viz URBAN, ref. 1, s. 161.

²⁵⁰ Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 24, Dr. Samu Fenyes, ředitel listu *Uj Magyarok* v Bukurešti, 25. 6. 1934.

²⁵¹ Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 24, *Neues Wiener Journal*, nabídka spolupráce, 28. 9. 1934.

*dispozici, že bychom si tam mohli dosadit kontrolujícího redaktora (...)*²⁵² Těto žádosti ale s jistotou MZV nevyhovělo, jednak z důvodů rozpočtových a jednak kvůli jeho monarchistickému charakteru.²⁵³ O spolupráci měl zájem dále šéfredaktor Otto Günther, důvěrník v roce 1934 již bývalého vicekancléře Winklera, který navrhoval zorganizovat se (společně s dalšími státy) proti habsburské a legitimistické propagandě. K tomuto návrhu se již vyslanectví stavělo poměrně příznivě, ale z jeho reakce je patrná jistá míra nedůvěry a opatrnosti: „*Ovšem musili bychom předem zjistiti, jak tato protilegitimistická nová organizace je vybudována, kdo za ní stojí, musilo by také předem býti dohodnuto, že za hmotnou podporu, kterou této akci poskytneme, budeme honorováni určitými viditelnými výsledky.*“²⁵⁴

Z těchto slov je cítit hořkost a zklamání nad dosavadní účastí ve Vernay, kde se právě „viditelné výsledky“ jaksi nedostavily. Není možné se ubránit podezření, že se nabídky na vyslanectví hrnuly nyní jen proto, že spojení mezi Vernay a MZV bylo v tiskovém prostředí notoricky známé a každá příležitost vymámit z ministerstva další peníze za příslib určitých politických cílů se jevila pro některé finančně vyčerpané podniky jako cesta z bludného kruhu. Hájek toto moc dobře věděl a i v případě Otto Günthera žádost nepodpořil – že se investované peníze přetaví v reálnou propagandu nebylo totiž vůbec jisté.²⁵⁵

3.10 Silná, ale odtajněná propaganda (1934)

Po zavraždění Engelberta Dollfusse v československých kruzích ve Vídni zavládla nová vlna deprese, nicméně i po této události se MZV nehodlalo vzdát a naopak mobilizovalo čím dál tím více svoji účast, a tím i propagandu v podniku.

Vražda jediného Hitlerova oponenta donutila MZV bojovat v listech proti fašismu, uvádět svoje politická stanoviska a prosazovat nezávislost Rakouska. Jak již bylo řečeno, otevřená kritika současných poměrů by byla problematická, proto MZV zprvu volila spíše různé nepřímé cesty. Např. se snažila při každé příležitosti zveřejňovat takové části politických projevů, obsahující tezi o nutnosti samostatnosti

²⁵² *Ibid.*

²⁵³ Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 24, Neues Wiener Journal, nabídka spolupráce, 22. 10. 1934.

²⁵⁴ Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 24, Protihabsburská akce a náš vídeňský tisk, 9. 4. 1934.

²⁵⁵ Archiv MZV, III. sekce – zpravodajská, kart. 703, Dopis J. Hájka Z. Fierlingerovi ohledně nabídky O. Günthera, 1934.

Rakouska. Ilustrovat toto mohu v případě deníku *Tag*, který např. 7. 10. 1934 otiskl v souvislosti s Mussoliniho projevem v Římě den předtím následující: „*Mussolini betonte (...) mit allem Nachdruck, daß Italien auch weiterhin die Unabhängigkeit der österreichischen Republik verteidigen werde.*“²⁵⁶ Podobně bylo postupováno při příležitosti referování o volbách ve Francii, kdy byl v *Tagu* zreprodukován tento Herriotův výrok: „*Wir (radikálové, pozn. autora) haben wenigstens nach besten Kräften die Unabhängigkeit Österreichs verteidigt.*“²⁵⁷ V listu jsou obě tvrzení náležitě zdůrazněna, především graficky.

Propagandisticky se MZV chopilo i událostí okolo atentátu v Marseille na začátku října 1934. Všimlo si toho rakouské vyslanectví v Maďarsku a okamžitě podalo stížnost²⁵⁸ ministrovi zahraničí Berger-Waldeneggovi. Problematická byla pro Maďarsko nepříznivá vyjádření Jelky Pogorelec, která *Stunde* i *Tag* reprodukovala z francouzského listu *Paris Soir*. Rakouský vyslanec k této kauze popuzeně dodává: „*Wiener Blätter "Die Stunde" und "Der Tag", die immer besonders tschechenfreundlich sind, aus tschechischen und anderen Quellen Nachrichten verbreiten (...) massenhaft in Jugoslawien verbreitet werden und einer Ungarn feindlichen Hetze dienen.*“²⁵⁹

MZV skutečně začalo poměrně bez okolků využívat *Stunde* a *Tag* jako své „tribuny“; v novinách se postupně zvyšovala koncentrace zpráv z Československa anebo zpráv výhodných pro jeho politiku. I pouze letmý průzkum článků r. 1934, především těch říjnových, ukazuje tuto tendenci. Již titulky mnoho napovídají: „*Die Wirtschaftstagung der Kleinen Entente*“²⁶⁰, „*Antihabsburgischer Staatsfeiertag in Ungarn*“²⁶¹, „*Zur Zusammenarbeit bereit: Erklärungen Dr. Benesch' zum römischen Pakt*“²⁶², „*Trauersitzung des Prager Kabinetts: Authentischer Bericht über den Mord von Marseille*“²⁶³, „*Der Propagandaapparat des Nationalsozialismus*“²⁶⁴, „*Das Beileid des Pr. Masaryk*“²⁶⁵ (vyjádření lítosti nad smrtí R. Poincarého) a další. MZV dokonce

²⁵⁶ Italien für die Unabhängigkeit Österreich: Eine bedeutsame Rede Mussolinis. *Der Wiener Tag*. 1934, Nr. 4063, s. 1.

²⁵⁷ Heute Wahlen in Frankreich. *Der Wiener Tag*. 1934, Nr. 4063, s. 4.

²⁵⁸ OESTA, AdR, AA, Neues Politisches Archiv 1918-1938 Teilbestand, Liasse Österreich 6 – Presse, kart. 227, Beschwerde über die Schreibweise österreichischer Blätter, 18. 10. 1934.

²⁵⁹ *Ibid.*

²⁶⁰ Die Wirtschaftstagung der Kleinen Entente. *Der Wiener Tag*. 1934, Nr. 4058, s. 2.

²⁶¹ Antihabsburgischer Staatsfeiertag in Ungarn. *Der Wiener Tag*. 1934, Nr. 4058, s. 2.

²⁶² Zur Zusammenarbeit bereit: Erklärungen Dr. Benesch' zum römischen Pakt. *Der Wiener Tag*. 1934. Nr. 3904, s. 1.

²⁶³ Trauersitzung des Prager Kabinetts: Authentischer Bericht über den Mord von Marseille. *Der Wiener Tag*. 1934. Nr. 4067.

²⁶⁴ Der Propagandaapparat des Nationalsozialismus. *Der Wiener Tag*. 1934. Nr. 4074.

²⁶⁵ Beileid des Pr. Masaryk. *Der Wiener Tag*. 1934. Nr. 4072.

zřídilo v Podskalské ulici II/1209 pražskou redakci *Tagu* a její existenci zveřejnilo i v tiráži deníku.

Stunde za Tagem v propagandistickém boji nijak zvlášť nezaostávala. Rozšířila svoji zpravodajskou službu a navázala spolupráci s americkou agenturou *International New Service*.²⁶⁶ Její články byly anti-německou propagandou natolik prostoupeny, že se stala součástí souhrnné zprávy ohledně „útoků rakouského tisku proti Německu“²⁶⁷.

Jedno je tedy jisté, propaganda s blížícím se rokem 1938 ve vídeňských listech sílila, bohužel se ve vzduchu pořád vznáší otázka, s jak silným efektem.

3.11 Konec podniku (1938)

Ačkoli se vídeňské listy ke spokojenosti MZV propagandisticky činily, podnikové finanční ztráty stále narůstaly. 268 Správa Vernay se snažila všemožným způsobem s problémy vypořádat, např. odepsala své půjčky jako akciové investice nebo zažádala o zvýšení úvěru u Kreditanstalt (neúspěšně), kde doposud dlužila již 1 milion šilinků, ale stejně nedokázala předejít soudnímu vyrovnání. Došlo k němu 1. 5. 1936. Před konkursem však zachránil Vernay Jan Hájek, který se v září toho samého roku nakonec uvolil dodat peníze. Své rozhodnutí podmínil ale několika požadavky. Za prvé, tito věřitelé (i Kreditanstalt) se vzdají poloviny nárokovaných peněz v případě, že jim bude poskytnuta hotovost; a za druhé, rodina Hanelova (otec a syn) přestanou v podniku figurovat jako vlastníci, poněvadž mu neprospívají. Jako odškodnění jim MZV nabídne svůj podíl v Compass, a tudíž i možnost ho prakticky celý vlastnit. S podmínkami všichni souhlasili a Hájek tedy vyplatil hotově všechny hlavní věřitele (částkou zhruba 720 000 šilinků), ovládl ho z 93% a finančně zcela zotavil.

Že se MZV svého díla nevzdalo a poskytlo částku tak velkou i v době stále opatrnějších rozhodování o investicích a zhoršující se rozpočtové bilance, svědčí o naléhavosti situace; o tom, jak důležité pro něho podniky byly, a zároveň také o velké naději, pořád ještě do vídeňských deníků vkládané. I když se prostřednictvím vídeňských listů ministerská diplomacie snažila i po roce 1936 bojovat proti anšlusu

²⁶⁶ Viz Der Nachrichtendienst der Stunde. *Der Wiener Tag*. 1934. Nr. 4065.

²⁶⁷ OESTA, AdR, AA, Neues Politisches Archiv 1918-1938 Teilbestand, Liasse Österreich 6 – Presse, kart. 227, Angriffe der österreichischen Presse gegen Deutschland, 13. 11. 1934.

²⁶⁸ Pokud není uvedeno jinak, tato kapitola byla zpracována na základě informací získaných z: Archiv MZV, III. sekce – zpravodajská, kart. 703, Účast ministerstva zahraničních věcí na vídeňských tiskových podnicích, sdružených okolo tiskárny Vernayovy, a její vývoj.

a nacistické ideologii²⁶⁹, ani ona, ani nikdo jiný, mu nakonec nedokázal zabránit. V důsledku něho se prakticky ihned začaly likvidovat všechny tiskové podniky nacistům „nepohodlné“, tedy i ty pod správou Československa. Dne 12. 3. nacisté zastavili *Tag*, den poté i *Stunde*.²⁷⁰ MZV (*Particité*) bylo i přes podniknuté právní pokusy okamžitě zbaveno veškerých svých majetkových podílů.

Tiskárna sice nepřestala fungovat zcela²⁷¹, ale musela projít kompletní „očistou“ („Arisierung“).²⁷² V praxi to znamenalo deportace a zatýkání židovských zaměstnanců či politických odpůrců. Šéfredaktoři Ostry, Kalmar i Schreier byli zatčeni, Schreier spáchal ze strachu z deportace ve vězení sebevraždu. Část zaměstnanců také přešla pod ochranu Rudolfa Hanela do *Compassu*, jemuž se „očista“ vyhnula.²⁷³ Vernay tehdy převzal *Erwin Metten und Nachfolger*. Po válce tiskárna byla ještě v provozu, svoji činnost ukončila až v polovině osmdesátých let.

Vzhledem k tomu, že skupinu redaktorů zaangażovaných v propagandistické akci ve vídeňských tiskových podnicích tvořili z velké části židé, a navíc aktivně se účastníci proti Německu, bylo velké nebezpečí, že skončí tragicky. Arne Laurin se musel vzdát svého šéfredatorského křesla v *Prager Presse* z popudu SS-Sturmbannführera Freiherra von Gregoryho 31. 12. 1938. Chvilí před okupací se mu pak oklikou podařilo vycestovat do Ameriky (affidavit od amerického vyslance Carra). Zde také poměrně záhy, zemřel.²⁷⁴

Gustav Stern i Emil Oplatka stačili utéct před postihy do Londýna, kde během války dále působili ve službách MZV. Stern se dostal do Anglie přes Polsko a od r. 1939 do května 1941 tu pracoval jako překladatel a hlasatel *BBC*. Ihned poté (s datem 1. 6. 1941) přešel do Československého studijního ústavu.²⁷⁵ Emil Oplatka se zapojil do exilového odboje taktéž, i on pracoval pro rozhlas, a to pro *Groupement Interallié*

²⁶⁹ Protifašistický boj Paupié zdůrazňuje zejména u *Die Stunde*: „List (Die Stunde, pozn. autora) se ostře obrátil proti nacistům a zachoval si svůj agresivní tón proti nacismu i po červencové dohodě v r. 1936.“ (překl. autora) PAUPIÉ, ref. 29, s. 189.

²⁷⁰ PAUPIÉ, ref. 29, s. 188.

ÖSTERREICHISCHE NATIONALBIBLIOTHEK. Die Stunde. *Onb.ac.at* [online]. © 2007 [cit. 2013-05-23]. Dostupné z: <http://data.onb.ac.at/rec/AC02716366>

²⁷¹ Jak uvádí S. Falk, v r. 1938-39 zaměstnávala kolem 400 lidí a zřejmě i kvůli tomu, se ji nacisté nakonec rozhodli neuzavřít. FALK, Susanne Swantje. NS-Presspolitik in Österreich ab 1938 am Beispiel eines Wiener Verlagshauses. In: *Shoa.de* [online]. [cit. 2013-05-21]. Dostupné z: http://www.zukunft-braucht-erinnerung.de/index.php?option=com_content&task=view&id=238

²⁷² Následující informace o osudech tiskárny byly čerpány z:

Ibid.

²⁷³ I proto nebyl po roce 1945 Rudolf Hanel odsouzen, ačkoli jako člen NSDAP i SA k tomu měl předpoklady. Postavili se za něj kromě jiných Ostry a Wirth. *Ibid.*

²⁷⁴ KUBKA, ref. , s. 102.

²⁷⁵ Archiv MZV, Londýnský archiv – důvěrný 1939-1945, kart. 228, dotazník Gustava Sterna, 1. 6. 1941.

(od r. 1942). Od 1. 4. 1944 byl navíc zaměstnán i v německém referátě MZV u vyslance Kobra.²⁷⁶

Isidor Langstein již Němcům bohužel neunikl. V roce 1942 ho nacisté deportovali do koncentračního tábora, odkud už se nevrátil.²⁷⁷

I osudy vyslanců, jak na československé, tak i rakouské straně, přinášejí smutné konce. Ferdinand Marek²⁷⁸ byl ihned po anšlusu zbaven funkce velvyslance, avšak v Praze setrval. V r. 1945 pomáhal uprchlíkům z Rakouska, kteří emigrovali kvůli válce.

Za souhlasu E. Beneše a K. Rennera začal opět F. Marek vybudovávat nové vyslanectví. Svého poslání však nemohl plně dostat, poněvadž byl již ke konci května zatčen Sověty, kteří ho obvinili ze špionáže namířené proti SSSR. I když se žádné obvinění nepotvrdilo, Marek byl za stále se zhoršujícího zdravotního stavu držen ve vězení v Moskvě, kde 4. 5. 1947 zemřel.

Josef Šrom²⁷⁹, tiskový attaché a legační rada československého vyslanectví ve Vídni, byl v r. 1939 poslán na Ministerstvo školství, dále však působil v odboji. Během války ho zatkli a uvěznilo nacisté a za tuto činnost (i za činnost před anšlusem), dostal trest smrti. Popraven byl za heydrichiády, 20. 4. 1942.

O něco pozitivnější jsou případy Jana Hájka, Huga Vavrečky, Kamila Krofty a Zdeňka Fierlingera, a to přinejmenším v tom, že tito lidé válku přežili.

²⁷⁶ Archiv MZV, Londýnský archiv – důvěrný 1939-1945, kart. 228, dotazník Emila Oplatky, 10. 5. 1944.

²⁷⁷ Jeho syn Jiří však válku přežil; před jejím začátkem pracoval v Paříži jako redaktor listů Melantrich. Zde také prakticky ihned (na konci března 1939) založil odbojový časopis *Československé Zprávy*, později sjednocený s *Československým bojem*. Viz Archiv MZV, Londýnský archiv – důvěrný 1939-1945, kart. 228, dotazník Jiřího Langsteina-Hronka.

²⁷⁸ STEINER, ref. 33, s. 24-26.

²⁷⁹ Viz DEJMEK, ref. 2, s. 77. a Archiv MZV, Personální spisy 1918-1945, Josef Šrom.

ZÁVĚR

Ministerstvo zahraničních věcí propagandisticky působilo v meziválečné Vídni velmi aktivně. Svoji činnost přitom neomezovalo pouze na propagandu tiskovou, snažilo se rozšiřovat svá stanoviska i pomocí jiných prostředků. Kromě postupně nabývajících vlivu nad tiskárnou *Vernay* využívalo ke svým účelům i zpravodajské agentury a obracelo se též s různými propagandistickými úkoly na velkopřemyslníky, popř. jiné významné osobnosti. Tímto měla být ve Vídni zajištěna dostatečně široká platforma pro prosazování zájmů československé politiky.

Propaganda však narážela na celou řadu problémů, které bránily jejímu efektivnímu fungování. Zásadní se jeví především fakt, že spojení mezi tiskovým podnikem *Vernay* a československou vládou byl v obou státech všem notoricky známý. Rakouská vláda i tisková služba „Bundespressedienst“ měly o celé akci velice dobré informace, založení švýcarské společnosti *Particité* přišlo příliš pozdě. Propagandě ani nepomohl příliš samotný charakter listů. Je otázkou, zda právě zvolené deníky byly pro MZV zrovna šťastným rozhodnutím. Jak jsem uvedla výše, *Stunde* i *Tag* byly v poměrně značné míře bulvární, rozhodně bulvárnější než byly jiné vídeňské deníky této doby. Je otázkou, do jaké míry lze ovlivňovat politiku v zemi a politické názory čtenářů prostřednictvím deníku, kde není příliš etablovaná politická rubrika. Sice měly poměrně slušný náklad, ze začátku i politický vliv v zahraničí²⁸⁰, nicméně i z chování československé vlády lze v tomto ohledu vycítit nejistotu – intenzivní úsilí vyvíjené po celé meziválečné období o propagandu v deníku *Neue Freie Presse* to potvrzuje. I když není vyloučeno československé působení v tomto listu, prokazatelné důkazy o něm zatím ale neexistují.

Dalším faktorem ztěžujícím zdárné naplňování efektivního fungování propagandy, byla ne vždy Československu oddaná redakce deníků. Problematickou osobou v tomto ohledu byl pro MZV zejména Maxmilian Schreier, jehož loajalita vůči redakčnímu programu kolísala zejména v mezních situacích – při anšlusovém hnutí v r. 1925 nebo i za celní unie r. 1931.

Postupné nabývání stále většího podílu ve vídeňských listech bylo přímo úměrné obavám z anšlusu. Ministerstvo nezastavila ani krize v r. 1934, kdy se vážně uvažovalo, že se podniků vzdá. Vznikl tedy paradox: čím více bylo jasné, že noviny jako

²⁸⁰ Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Dopis J. Šroma ohledně návrhu likvidace vídeňských podniků, 18. 4. 1934, s. 3.

propagandistický nástroj nefungují, tím více bylo do nich investováno peněz. MZV po r. 1934 zastávalo názor, že pokud sílí anšlusové hnutí, účast na vídeňských podnicích musí být posílena. Zdá se, že ve světle zmíněných faktorů byla tato filozofie poněkud až sveřepá a rigidní, nikterak však neznevažuje úmysly, s níž byla vykonávaná – chránit demokracii a bojovat proti nacismu všemi možnými prostředky.

SUMMARY

The Czechoslovakian Ministry of Foreign Affairs used in Vienna very actively different kinds of propagandistic practices. In addition to the subsidizing *Vernay* publishing house, the Ministry also tried to use for its purposes news agencies or to address famous personalities (f.e. traders, industrialists or financiers). However, the problematic circumstances like a wide awareness of the propaganda in both countries, a non-loyalty of some of the journalists and a choice of newspapers caused that the propaganda was not very effective. But the Czechoslovakian authorities despite all problems and political circumstances still kept working on the propaganda and trying to protect democracy and to fight against Nazism by any possible means.

POUŽITÁ LITERATURA

Monografie a odborné studie

BEDNAŘÍK, P., J. JIRÁK a B. KÖPPLOVÁ. *Dějiny českých médií*. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-3028-8.

DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa*. Sv. I. Praha: Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2210-3.

DEJMEK, Jindřich. Pražské ministerstvo zahraničí a sebereprezentace Československa mezi světovými válkami. In: *Věře Olivové ad honorem: sborník příspěvků k novodobým československým dějinám*. Praha: Společnost přátel Edvarda Beneše v Ústavu T. G. Masaryka, 2006, s. 82-103. ISBN 80-86142-24-8.

KONRÁD, Ota. *Nevyvážené vztahy: Československo a Rakousko 1918-1933*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2012. ISBN 978-80-86495-89-7, s. 243-260.

KÖPPLOVÁ, Barbara a Jitka KRYŠPÍNOVÁ. Vydavatelská činnost společnosti Orbis v kontextu zahraniční politiky meziválečného Československa v letech 1921-1931. In: *Sborník Národního muzea v Praze, řada C*. Praha: Národní muzeum, 2010, s. 9-14. ISSN 0036-5351.

KUBKA, František. *Na vlastní oči: pravdivé povídky o mých současnicích*. Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 95-102.

KUTSCHERA, Anton. "Die Stunde " unter der Leitung ihres Herausgebers Emmerich Bekessy: Ein Beitrag zum Studium der Inflationspresse in Österreich. Wien, 1952. Dissertation. Universität Wien, Philosophische Fakultät.

Masarykův slovník naučný: lidová encyklopedie všeobecných vědomostí. Díl IV Ko-M. Praha: Československý Kompas, 1929.

Masarykův slovník naučný: lidová encyklopedie všeobecných vědomostí. Díl III H-Kn. Praha: Československý Kompas, 1927.

Masarykův slovník naučný: lidová encyklopedie všeobecných vědomostí. Díl VI R-S. Praha: Československý Kompas, 1932, s. 970-971.

McLACHLAN, Shelley a Peter GOLDING. Tabloidization in the British Press: A Quantitative Investigation into Changes in British Newspapers, 1952-1997. In Sparks, C.; Tulloch, J. (ed.). *Tabloid Tales: Global debates over media standards*. Lanham: Rowman&Littlefield Publishers, 2000, s. 75-90. ISBN 0-8476-9572-7.

PAUPIÉ, Kurt. *Handbuch der österreichischen Pressegeschichte 1848-1959*. Band I. Wien: Wilhelm Braumüller, Universitäts-Verlagsbuchhandlung Ges.m.b.H., 1960.

PEKAREK, Johanna Maria. *Der Zeitungsroman in der Wiener Tagespresse 1918 – 1938: unter Berücksichtigung der Entwicklung seit 1945*. Wien, 1953. Dissertation. Universität Wien, Philosophische Fakultät.

STEINER, Herbert. *První rakouský vyslanec v Praze Ferdinand Marek: jeho osudy v letech 1938 – 1947. Der erste österreichische Gesandte in Prag Ferdinand Marek: sein Schicksal in den Jahren 1938 – 1947*. Praha: Archiv Akademie věd České republiky, 1995. ISSN 1211 – 1813.

STEJSKAL, Jan. *Zprávy z českého století: tiskové agentury a česká společnost 1848-1948*. Praha: Triton, 2008. ISBN 978-80-7387-170-3.

TOMEŠ, Josef a Alena LÉBLOVÁ et al. *Československý biografický slovník*. Praha: Encyklopedický institut ČSAV Academia, 1992. ISBN 80-200-0443-2.

URBAN, Rudolf. *Tajné fondy III. sekce: z archivů ministerstva zahraničí republiky Česko-slovenské*. Praha: Orbis, 1943.

VEBER, VÁCLAV et al. *Dějiny Rakouska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010. ISBN 978-80-7422-105-7.

Archivní prameny

Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Zeitungsinteressen in Wien.

Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 23, Zpráva z tiskové porady na vyslanectví z 12. 10. 1932.

Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 4, Japonský tiskový ohlas o událostech ve Střední Evropě.

NA Praha-Chodovec, MZV-VA I, inv.č. 379, kart. 971, Prostitution der Presse. *Freiheit*, 22. 10. 1920.

NA Praha-Chodovec, MZV-VA I, inv.č. 384, 1923, kart. 987, Boj o Vídeň. Významná změna ve smýšlení Vídeňanů. *Lidové Noviny*, 7. 2. 1923.

NA Praha-Chodovec, MZV-VA I, inv.č. 384, 1923, kart. 987, Strach z Malé dohody ve Vídni. Ohlasy zprávy »Venkova« o společné výzbroji Malé dohody. *Venkov*, 4. 2. 1923.

Inventáře archivního fondu jednotlivých sekcí Archivu Ministerstva zahraničních věcí České republiky, I-VI. sekce MZV.

Archiv MZV, Osobní fondy, Personální spisy 1918-1945, Jan Hájek.

Archiv MZV, III. sekce – zpravodajská, kart. 703, Podávání zpráv tiskových činitelů v cizině o vlastní činnosti.

Archiv MZV, III. sekce zpravodajská, kart. 703, Přehledná zpráva o stavu propagační činnosti v roce 1920.

NA Praha-Chodovec, MZV-VA I, inv.č. 384, 1923, kart. 987, Tyrolský tisk ve službách Stinnesa. *Právo Lidu*, 27. 2. 1923.

Österreichisches Staatsarchiv, Archiv der Republik, Auswärtige Angelegenheiten, Neues Politisches Archiv 1918-1938 Teilbestand, Liasse Österreich 6 – Presse, kart. 227, Die ungarische Propaganda und die Zustände innerhalb der „Union der Vertreter der ausländischen Presse“ in Wien, 8. 3. 1928.

Archiv MZV, III. sekce – zpravodajská, kart. 703, Účast ministerstva zahraničních věcí na vídeňských tiskových podnicích, sdružených okolo tiskárny Vernayovy, a její vývoj.

NA Praha-Chodovec, MZV-VA I, inv.č. 384, 1923, kart. 987, Už nás nepotřebují? *Národní demokracie*, 16. 2. 1923.

NA Praha-Chodovec, MZV-VA I, inv.č. 384, 1923, kart. 987, »Der Tschechenspiegel« a »Die Monarchie«. *Večer*, 17. 2. 1923.

NA Praha-Chodovec, MZV-VA I, inv.č. 384, 1923, kart. 987, Ze státu, v kterém slušnost zmírá –. *Večerník N. L.*, 8. 6. 1923.

NA Praha-Chodovec, MZV-VA I, inv.č. 384, 1923, kart. 987, Úžasná sprostota vídeňských uličníků. Máme i nadále litovati Rakousko? *Večer*, 9. 6. 1923.

NA Praha-Chodovec, MZV-VA I, inv.č. 379, kart. 971, Vídeňské uličnictví. *Venkov*, 25. 6. 1924.

Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Zpráva Josefa Šroma ohledně stavu a případné likvidaci tiskových podniků ve Vídni z 18. 4. 1934, s. 3.

Österreichisches Staatsarchiv, Archiv der Republik, Auswärtige Angelegenheiten, Neues Politisches Archiv 1918-1938 Teilbestand, Liasse Österreich 6 – Presse, kart. 227, Ziele und Aufgaben der Deutschösterreichischen Mittelstelle.

OESTA, AdR, AA, Neues Politisches Archiv 1918-1938 Teilbestand, Liasse Österreich 6 – Presse, kart. 227, Die deutschen Parteien über den Anschluß Deutschösterreichs.

OESTA, AdR, AA, Neues Politisches Archiv 1918-1938 Teilbestand, Liasse Österreich 6 – Presse, kart. 227, Staatsbürgliche Freiheit im tschechoslowakischen Staat.

OESTA, AdR, AA, Neues Politisches Archiv 1918-1938 Teilbestand, Liasse Österreich 6 – Presse, kart. 227, Zpráva Pflügla z 2. 3. 1919 adresovaná na „Staatsamt für Äußeres“ ve Vídni.

OESTA, AdR, AA, Neues Politisches Archiv 1918-1938 Teilbestand, Liasse Österreich 6 – Presse, kart. 227, Notiz.

OESTA, AdR, AA, Neues Politisches Archiv 1918-1938 Teilbestand, Liasse Österreich 6 – Presse, kart. 227, Zpráva Ludwiga s příloženým memorandem J. Benesche, 20. 4. 1928.

NA Praha-Chodovec, MZV-VA I, inv.č. 379, kart. 971, Die Notlage der österreichischen Presse. *Neues Wiener Tagblatt*, 13. 12. 1921.

OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandsch.-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandtschaft Prag, kart. 19, Zpráva vyslance Marka I. Seiplovi ohledně československé zahraniční propagandy, 20. 12. 1927.

OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandsch.-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandtschaft Prag, kart. 15, Zpráva vyslance Marka adresovaná Rudolfu Ramkovi, Bundeskanzleramt, Auswärtige Angelegenheiten, 6. 3. 1925.

OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandsch.-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandtschaft Prag, kart. 16, Ankauf von Wiener Verlagsdruckereien durch den Prager Verlag „Orbis“, 22. 10. 1925.

OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandsch.-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandtschaft Prag, kart. 16, Ankauf von Wiener Verlagsdruckereien durch den Prager Verlag „Orbis“, 26. 10. 1925. V této zprávě Marek přepisuje i přikládá článek otisklý v *Rumburger Zeitung*, 24. 10. 1925.

OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandsch.-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandtschaft Prag, kart. 17, Die neue Revue des Orbis Verlages: L'Europe Centrale... 26. 10. 1926.

OESTA, AdR, AA, Neues Politisches Archiv 1918-1938 Teilbestand, Liasse Österreich 6 – Presse, kart. 227, Verkauf des Montagblattes "Der Morgen" an die "KronosVerlags A.G.", 16. 4. 1928.

OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandsch.-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandtschaft Prag, kart. 17, Unterredung des Journalisten Dr. Alexander Redlich des Ullstein Hauses mit Gesandten Ludwig über eine engere wirtschaftliche Kooperation mit den Sukzessionstaaten. 28. 10. 1926.

OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandsch.-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandtschaft Prag, kart. 17, Die neue Revue des Orbis Verlages: L'Europe Centrale... 26. 10. 1926.

MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 23, Zpráva vyslance Vavrečky ohledně dojmu, který vyvolávají memoáry Beneše uveřejněné v NFP.

Archiv MZV, III. sekce 1918-39, Jmenná spisovna, kart. 60, Gustav Stern, Dopis Gustava Sterna Janu Hájkovi ohledně výběru nového korespondenta v *Die Börse*, 9. 10. 1931.

Archiv MZV, III. sekce 1918-39, Jmenná spisovna, kart. 60, Gustav Stern, Dopis Gustava Sterna s prosbou o zveřejnění článku v *Prager Presse*, 18. 6. 1932.

OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandsch.-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandtschaft Prag, kart. 18, L'Europe Centrale über den Anschluss, 28. 4. 1927

NA Praha-Chodovec, MZV-VA I, inv.č. 379, kart. 971, Z vídeňské žurnalistiky. *Večerník N.L.*, 24.4. 1924.

OESTA, AdR, AA, Neues Politisches Archiv 1918-1938 Teilbestand, Liasse Österreich 6 – Presse, kart. 227, Nr. 10 - Liste der in Wien anwesenden Berichterstatter ausländischer Blätter.

OESTA, AdR, AA, Neues Politisches Archiv 1918-1938 Teilbestand, Liasse Österreich 6 – Presse, kart. 227, Liste der Korespondenzen.

OESTA, AdR, AA, Neues Politisches Archiv 1918-1938 Teilbestand, Liasse Österreich 6 – Presse, kart. 227, Innerpolitische Informationen für die Presse, 19. 6. 1936.

OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandsch.-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandtschaft Prag, kart. 18, Auswärtige Pressepolitik Dr. Benes's, 12. 7. 1927.

OESTA, AdR, AA, Neues Politisches Archiv 1918-1938 Teilbestand, Liasse Österreich 6 – Presse, kart. 227, Herausgabe einer grossen illustrierten Zeitung in Wien durch den Orbisverlag, 25. 4. 1929.

OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandsch.-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandtschaft Prag, kart. 26, Interessenahme des "Prager Tagblattes" am Wiener VERNAY-Verlag, 3. 2. 1931.

OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandsch.-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandtschaft Prag, kart. 26, Amtsvermerk. Steyermühl Angelegenheit. Gespräch des H. V. K. mit Dr. Benes, 6. 9. 1931.

OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandsch.-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandtschaft Prag, kart. 26, Wiener Zeitungen des Steyermühl-Verlages; Entziehung des Postdebites, 11. 9. 1931.

OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandsch.-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandtschaft Prag, kart. 26, Děkovný dopis adresovaný F. Markovi od „Verband der Herausgeber der österreichischen Tageszeitungen“, 8. 10. 1931.

OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandsch.-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandtschaft Prag, kart. 26, Tschechoslowakische Propaganda gegen den Zollplan. 28. 5. 1931.

Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 23, Situační zpráva H. Vavrečky adresovaná Kroftovi a Benešovi z května 1931.

Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 23, Zpráva J. Šroma o stavu *Neue Freie Presse* a možné sanaci adresovaná ministru Benešovi na vyslanectví do Paříže, 14. 10. 1932.

OESTA, AdR, AA, Neues Politisches Archiv 1918-1938 Teilbestand, Liasse Österreich 6 – Presse, kart. 227, Berichterstattung der Wiener Presse über Vorfälle in der Türkei, 17. 1. 1931.

Archiv MZV, III. sekce 1918-39, Jmenná spisovna, kart. 60, Gustav Stern, Opis dohody k zajištění hospodářské Informační služby z jihovýchodní a střední Evropy ve Vídni, 16. 12. 1933.

Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 24, Dr. Samu Fenyés, ředitel listu "Uj Magyarok" v Bukurešti, 25. 6. 1934.

Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 24, Neues Wiener Journal – nabídka spolupráce, 28. 9. 1934.

Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 24, Neues Wiener Journal, nabídka spolupráce, 22. 10. 1934.

Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 24, Protihabsburská akce a náš vídeňský tisk, 9. 4. 1934.

Archiv MZV, III. sekce – zpravodajská, kart. 703, Dopis J. Hájka Z. Fierlingerovi ohledně nabídky O. Günthera, 1934.

Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 23, Tiskové podniky ve Vídni. Psaní Tagu a Stunde po rekonstrukci Dollfusovy vlády, 24. 9. 1933. Součástí dokumentu jsou 3 přílohy.

Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Dopis J. Wirtha E. Oplatkovi, 14. 4. 1934. Tento dokument je přílohou k Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Zpráva E. Oplatky ohledně „situace vídeňských listů v dubnu 1934“.

Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Zpráva E. Oplatky ohledně „situace vídeňských listů v dubnu 1934“.

Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Politický program *Tag* a rozmluva s Ludwigem, 26. 2. 1934. Tento dokument je přílohou k Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Zpráva E. Oplatky ohledně „situace vídeňských listů v dubnu 1934“.

OESTA, AdR, AA, Neues Politisches Archiv 1918-1938 Teilbestand, Liasse Österreich 6 – Presse, kart. 227, Beschwerde über die Schreibweise österreichischer Blätter, 18. 10. 1934.

OESTA, AdR, AA, Neues Politisches Archiv 1918-1938 Teilbestand, Liasse Österreich 6 – Presse, kart. 227, Angriffe der österreichischen Presse gegen Deutschland, 13. 11. 1934.

Archiv MZV, Londýnský archiv – důvěrný 1939-1945, kart. 228, dotazník Gustava Sterna, 1. 6. 1941.

Archiv MZV, Personální spisy 1918-1945, Josef Šrom.

Archiv MZV, Personální spisy 1945-92, kart. 174, Zdeněk Fierlinger.

Archiv MZV, Personální spisy 1918-1945, Hugo Vavrečka.

Archiv MZV, Londýnský archiv – důvěrný 1939-1945, kart. 228, dotazník Emila Oplatky, 10. 5. 1944.

Archiv MZV, Londýnský archiv – důvěrný 1939-1945, kart. 228, dotazník Jiřího Langsteina-Hronka.

OESTA, AdR, AA, Neue Adm. Reg., F4, Personalakte, Mar, kart. 105, Ferdinand Marek.

OESTA, AdR, AA, Neues Politisches Archiv 1918-1938 Teilbestand, Politisches Präsidium, kart. 30, Ferdinand Marek, Dopis K. Rennera kancléři H. Schobrovi ohledně Markovy diplomatické služby, 26. 9. 1921.

OESTA, AdR, AA, 1./2. Republik, Gesandsch.-, Konsulats-, Botschafts- Archive, Gesandtschaft Prag, kart. 26, Eine Intrigue des 'Prager Tagblatt' gegen den Zollpakt? Dementi der Prager deutschen Gesandtschaft, 30. 4. 1931.

Elektronické zdroje

ANNO – AustriaN Newspapers Online. *ANNO: historische österreichische Zeitungen und Zeitschriften* [online]. Österreichische Nationalbibliothek, ©2011 [cit. 2013-23-05]. Dostupné z: <http://anno.onb.ac.at>

BUNDESKANZLERAMT ÖSTERREICH. Die Erste Republik. *Bka.gv.at* [online]. ©2004-2013 [cit. 2013-05-23]. Dostupné z: <http://www.bka.gv.at/site/7183/default.aspx>

Die Bühne. Wien: Kronos Verlag, 1924-1932. Dostupný přes: ANNO – AustriaN Newspapers Online. *ANNO: historische österreichische Zeitungen und Zeitschriften* [online]. Österreichische Nationalbibliothek, ©2011 [cit. 2013-23-05]. Dostupné z: <http://anno.onb.ac.at>

FALK, Susanne Swantje. NS-Pressepolitik in Österreich ab 1938 am Beispiel eines Wiener Verlagshauses. In: *Shoa.de* [online]. [cit. 2013-05-21]. Dostupné z: http://www.zukunft-braucht-erinnerung.de/index.php?option=com_content&task=view&id=238

Katalog der Deutschen National Bibliothek. Karl Tschuppik. *Portal.dnb.de* [online]. [cit. 2013-05-21]. Dostupné z <http://d-nb.info/gnd/11928636X>

MELISCHEK, Gabriele a Josef SEETHALER. *Auflagenzahlen der Wiener Tageszeitungen 1895-1933 in quellenkritischen Bearbeitung* [online]. 2001 [cit. 2013-05-21]. Dostupné z: <http://www.oeaw.ac.at/cmc/data/Arbeitsbericht%20Nr%201.pdf>

MINISTERSTVO ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ. Fondy meziválečných sekcí MZV 1918-1939. *Mzv.cz* [online]. [cit. 2013-05-23]. Dostupné z: http://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/organizacni_struktura/utvary_mzv/specializovany_archiv_mzv/fondy_archivu/index_6.html

MINISTERSTVO ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ. Organigram Ministerstva zahraničních věcí mezi válkami. *Mzv.cz* [online]. [cit. 2013-05-23]. Dostupné z: http://www.mzv.cz/public/ec/a6/df/484808_373171_sekce_schema.jpg

ÖSTERREICHISCHE NATIONALBIBLIOTHEK. Die Stunde. *Onb.ac.at* [online]. ©2007 [cit. 2013-05-23]. Dostupné z: <http://data.onb.ac.at/rec/AC02716366>

ÖSTERREICHISCHE NATIONALBIBLIOTHEK. Rätselzeitung Die Sphinx. *Onb.ac.at* [online]. ©2007 [cit. 2013-05-23]. Dostupné z: <http://data.onb.ac.at/rec/AC10332997>

ÖSTERREICHISCHE NATIONALBIBLIOTHEK. *Österreichische Nationalbibliothek* [online]. Österreichische Nationalbibliothek, ©2007 [cit. 2013-23-05]. Dostupné z: <http://onb.ac.at/>

Periodika

Antihabsburgischer Staatsfeiertag in Ungarn. *Der Wiener Tag*. 1934, Nr. 4058, s. 2.
Beileid des Pr. Masaryk. *Der Wiener Tag*. 1934. Nr. 4072.

Békessys Revolver. Wien: Ernst Spitz (Druck von Julius Wittenberg), 1927, č. 2.

Der Nachrichtendienst der Stunde. *Der Wiener Tag*. 1934. Nr. 4065.

Der Propagandaapparat des Nationalsozialismus. *Der Wiener Tag*. 1934. Nr. 4074.

Die „Stunde“ in vergrößerter Ausgabe. *Die Stunde*. 1925, č. 582, s. 7.

Die Börse. Wien: Kronos Verlag, 1925-1927.

Die Hochzeit der Tochter des Gesandten Krofta. *Die Stunde*. 1925, č. 581.

Die Stunde. Wien: Kronos Verlag, 1.1. – 31.3. 1925.

Die Stunde. Wien: Kronos Verlag, 1.1. – 31.3. 1927.

Die Wirtschaftstagung der Kleinen Entente. *Der Wiener Tag*. 1934, Nr. 4058, s. 2.
Heute Wahlen in Frankreich. *Der Wiener Tag*. 1934, Nr. 4063, s. 4.

Hitler hat sich verlobt, *Die Stunde*, 1925, roč. 3, č. 593, s. 7.

Italien für die Unabhängigkeit Österreich: Eine bedeutsame Rede Mussolinis. *Der Wiener Tag*. 1934, Nr. 4063, s. 1.

Rätselzeitung Die Sphinx. Wien: Kronos Verlag, 1926.

Trauersitzung des Prager Kabinetts: Authentischer Bericht über den Mord von Marseille. *Der Wiener Tag*. 1934. Nr. 4067.

Tschechoslowakei: Ing. Hugo Wawretschka. *Zeitungswissenschaft: Monatschrift für internationale Zeitungsforschung*. 1939, Heft 1, s. 43.

Was ist K.W. R.? *Die Stunde*. 1925, č. 556, s. 5.

Zur Zusammenarbeit bereit: Erklärungen Dr. Benesch' zum römischen Pakt. *Der Wiener Tag*. 1934. Nr. 3904, s. 1.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Instrukce pro redakci Stunde a Tag z r. 1933 (text)

Příloha č. 2: Úvodník *Tagu* ze 4. 3. 1934. Později natištěn jako programové prohlášení na letáky a využit k dalším propagandistickým účelům. (fotografie dokumentu a text)

Příloha č. 3: Dnešní budova na Canisiusgasse 8-10 (fotografie)

Příloha č. 4: *Der Wiener Tag*. Wien: Vernay, 1934, Nr. 3908, s. 1. (scan titulní strany)

Příloha č. 5: *Das Tagerl*. Wien: Vernay, 1931, Nr. 121. Příloha listu *Der Wiener Tag*. (scan)

Příloha č. 6: *Die Stunde*. Wien: Kronos Verlag, 1925, Nr. 567, s. 1. (scan titulní strany)

Příloha č. 7: *Die Stunde*. Wien: Kronos Verlag, 1934, Nr. 3908, s. 1. (scan titulní strany)

Příloha č. 8: *Die Börse*. Wien: Kronos Verlag, 1927, Nr. 6, s. 1. (scan titulní strany)

Příloha č. 9: *Rätselzeitung Die Sphinx*. Wien: Kronos Verlag, 1926, Nr. 43, s. 1. (scan titulní strany)

Příloha č. 10: *Rätselzeitung Die Sphinx*. Wien: Kronos Verlag, 1926, Nr. 48, s. 1. (scan titulní strany)

Příloha č. 11: *Die Bühne*. Wien: Kronos Verlag, 1926, Nr. 38, s.1. (scan titulní strany)

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Instrukce pro redakci Stunde a Tag z r. 1933²⁸¹

Čistopis instrukcí (odevzdán také předn. Hájkovi za návštěvy vysl. Fierlingera v Praze)

Podpora každé rakouské vlády, která hájí samostatnost a nezávislost Rakouska, nemá vésti k popírání těch vnitropolitických linií, které jsou obsaženy v nezměnitelném a pevném základním programu: vyžaduje se nejen obhajoba Rakouska proti násilným pokusům hitlerovského Německa přivést Rakousko k usměrnění, nýbrž také podpora proti úmyslům Říma provést totální fašisaci Rakouska, proti snahám maďarské vlády přiměti vládu rakouskou ke vstupu do revisionistické fronty /revisionismus ohrožuje celistvost Rakouska samého/ a konečně také proti snahám, směřujícím k obnově panství feudální šlechty a později k nastolení císařské rodiny Habsburků, která se svých domnělých práv na trůn dosud nevzdala. Každá restaurace by posílila reakci a znamenala by návrat k metodám předválečným. Myšlenka moderní konstituční monarchie není v Rakousku uskutečnitelná, neboť nemá zde oné tradice jako v Anglii a není tu žádoucích předpokladů k tomu, aby monarchie zaručovala zdravý vývoj demokratický.

Ve vnitřní politice k obraně demokracie je žádoucím udržení vlivu rolníků a dělníků ve vládě, tedy také k udržení sociálně demokratické strany jako strany křesťansko sociální.

Je třeba vyzvedati vše, co podporuje smíření dvou největších stran v Rakousku, v jejichž užší spolupráci lze spatřovati nejbezpečnější záruku budoucího zdárného vývoje samostatného státu rakouského. Je tudíž velmi důležité, aby vyzvednuta byla každá okolnost, která by mohla připravit lepší ovzduší pro podobnou spolupráci. Proto také je třeba vyhýbat se polemikám, spočívajícím na starých sporech a naopak zdůrazňovati každý projev, který by svědčil o nové orientaci v táboře sociálně demokratickém a křesťansko sociálním. Strana křesťansko sociální může se udržeti jen tehda, bude-li chtít postavit se ze skutečně rozumné sociální reformy a nebude-li podporovati zájmy feudální a vysloveně klerikální.

Rakousko jako stát s dlouholetou tradicí politických stran, na rozdíl od Itálie není schopno vytvořiti stabilní vládu bez opory širších politicko-parlamentárních útvarů, které netřeba chápati dle fašistické ideologie jako síly desintegrující, nýbrž jako integrující mechanismus, bez něhož moderní stát se nemůže obejít. Srovnání s Itálií již proto není možno, jelikož v Itálii nosnou myšlenkou fašismu je vypjatý nacionalismus, který na půd rakouské musí ve svých konečných důsledcích jen posílit myšlenku anšlusu. Fašismus může existovati pouze jako doktrína úzce nacionalistická a ne jako koncepce mezinárodní, pročez i vzhledem ke spolupráci ve střední Evropě byl by rakouský fašismus nejspolehlivějším dynamitem jakékoliv středoevropské koncepce. Rakouský fašismus mohl by prozatím sloužiti Itálii k uplatňování vlastních zvláštních zájmů. Nakonec však by se ukázalo, že rakouský fašismus by se musil obrátiti proti Itálii samé. Nicméně názor, že střetnutí se zájmů Itálie a Německa na půdě rakouské dopomůže k prohloubení německo-italského antagonismu a tudíž k zabezpečení evropské rovnováhy, je třeba z hlediska středoevropského odmítati, jelikož střední Evropa za podobných okolností by byla zatažena do těžkých politických bojů, které by válečné nebezpečí ještě zvýšily a která by zájmy všech středoevropských států, tudíž i Rakouska samého, těžce musily poškoditi. Fašisace Rakouska znamená v největší míře

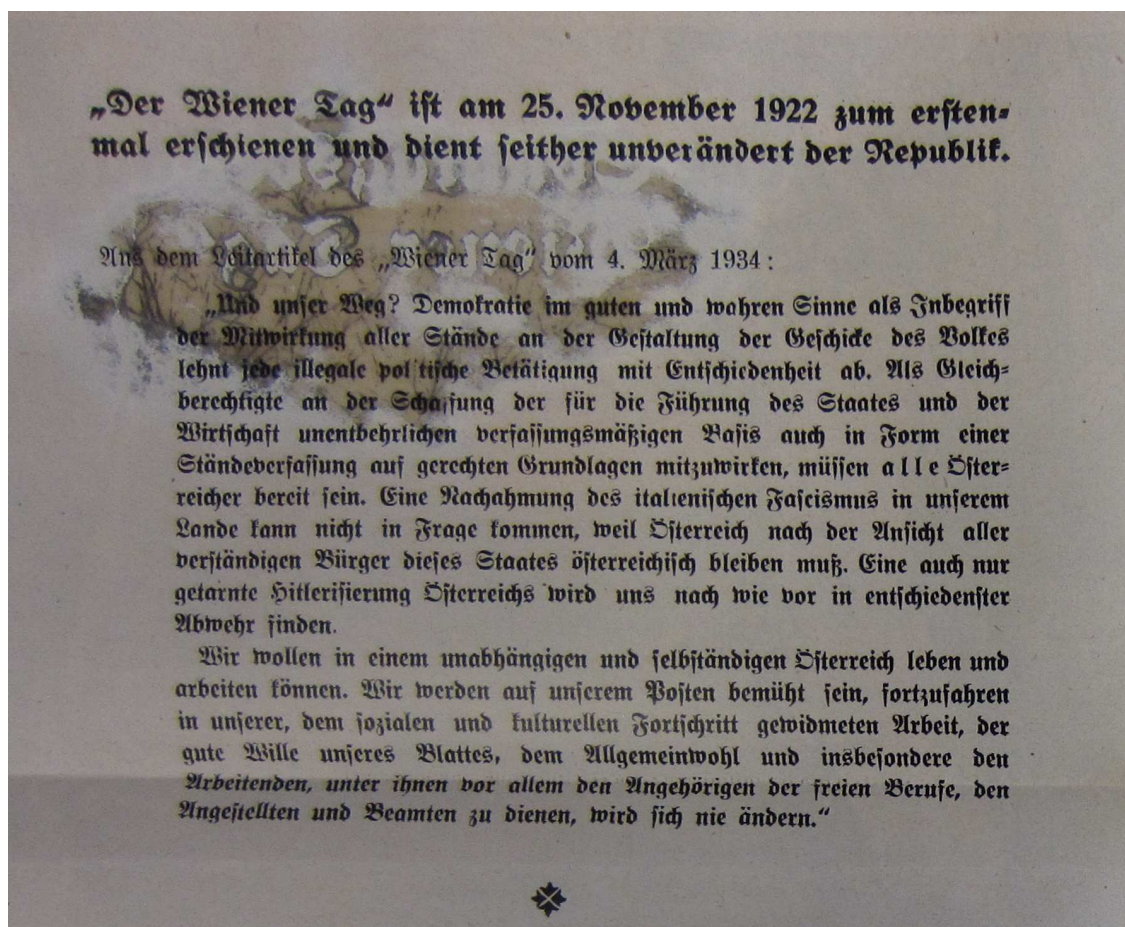
²⁸¹ Instrukce jsou přílohou k Archiv MZV, ZÚ Rakousko 1918-1944, kart. 23, Tiskové podniky ve Vídni. Psaní Tagu a Stunde po rekonstrukci Dollfusovy vlády, 24. 9. 1933.

balkanisaci střední Evropy. Vůči této fašistické ideologii je třeba vyzvedávati politikům neutrality vůči všem velmocím, která by usnadnila Rakousku najít vládní a parlamentární formu, která nejlépe odpovídá duchu rakouského lidu a která by i hospodářsky zajistila existenci Rakouska a další jeho rozvoj.

Myšlenka korporativního státu není vlastně dosud prakticky vyzkoušena, neboť v Itálii dosud opírá se o diktaturu. Je tudíž třeba vyčkati, jak bude v Rakousku myšlenka precisována a jak nová ústava bude vypadati, která samozřejmě bude vyžadovati delší doby, aby její nosnost byla prakticky dokázána. Rakousko, osvobodivší se od vlivu všech velmocí, najde správný poměr ke všem sousedním státům, čímž nemá býti řečeno, že by Rakousko se musilo hospodářsky a politicky vázati vůči státům Malé Dohody. Středoevropský plán nemusí znamenati žádné užší politické spojení s žádnou federalisaci.

Základní linie naší politiky musí býti zřetelně patry a to jak s ohledem na naše vlastní svědomí, tak i s ohledem na rakouskou veřejnost a na západoevropské demokracie. Demokratické idee nezradíme a nikdy se nevzdáme před všechny přechodné obtíže. Oba listy musí tuto věc jasně vyjadřovati, každý z nich však může může podržeti svou vlastní nuanci. Ani "Arbeiter Zeitung", ani "Prager Presse" nemají býti vzorem, což znamená, že ranní list nemá býti socialističtější než "Arbeiter Zeitung" a večerník oficiálnějším než "Wiener Zeitung". Akce proti demokracii nebo podpora různých politických intrik nemá býti v žádném případě námi protěžována. Také není přípustné, aby sociální demokracie Německa a Rakouska za své nynější politické porážky byla malicherně zesměšňována a ironisována nebo aby bylo pomáháno k jejímu dalšímu seslabování. Právě nyní jest její podpora tam, kde je to možno, činem charakterním a nutným.

Příloha č. 2: Úvodník *Tagu* ze 4. 3. 1934. Později natištěn jako programové prohlášení na letáky a využit k dalším propagandistickým účelům.²⁸²

„Der Wiener Tag“ ist am 25. November 1922 zum erstenmal erschienen und dient seither unverändert der Republik.

Und unser Weg? Demokratie im guten und wahren Sinne als Inbegriff der Mitwirkung aller Stände an der Gestaltung der Geschichte des Volkes lehnt jede illegale politische Betätigung mit Entschiedenheit ab. Als Gleichberechtigte an der Schaffung der für die Führung des Staates und der Wirtschaft unentbehrlichen verfassungsmäßigen Basis auch in Form einer Ständeversammlung auf gerechten Grundlagen mitzuwirken, müssen alle Österreicher bereit sein. Eine Nachahmung des italienischen Fascismus in unserem Lande kann nicht in Frage kommen, weil Österreich nach der Ansicht aller verständigen Bürger dieses Staates österreichisch bleiben muß. Eine auch nur getarnte Hitlerisierung Österreichs wird uns nach wie vor in entschiedenster Abwehr finden.

Wir wollen in einem unabhängigen und selbständigen Österreich leben und arbeiten können. Wir werden auf unserem Posten bemüht sein, fortzufahren in unserer, dem sozialen und kulturellen Fortschritt gewidmeten Arbeit, der gute Wille unseres Blattes, dem Allgemeinwohl und insbesondere den Arbeitenden, unter ihnen vor allem den Angehörigen der freien Berufe, den Angestellten und Beamten zu dienen, wird sich nie ändern.“

²⁸² Archiv MZV, Kroftův archiv 1918-1939, kart. 15, Zpráva E. Oplatky ohledně „situace vídeňských listů v dubnu 1934“, s. 2.

Příloha č. 3: Dnešní budova na Canisiusgasse 8-10

Die Stunde

Wien, Mittwoch
28. Jänner

Kredaktion mit Ausnahme des volkswirtschaftlichen Teiles:
Wien, III., Canalgasse Nr. 8-10 (Tel.-Nr. 06-5-35) Serie
Redaktion: Administration und Verlag
I., Wipplingerstraße 12 (Telefonnummer 05-5-05) Serie
Abonnementsbureau: I., Kohlmarkt Nr. 7 (Telephon 77-2-05)

PREIS
1500
KRONEN

Erscheint täglich um 4 Uhr nachmittags. - Abonnementspreise
für Österreich monatlich K 10.000. Auslandsabonnementspreise im
inneren Teil des Blattes - Inverre nach Tarif. - Allezeitige
Anzeigenannahme durch die Administration des „Die Stunde“ Wien,
I. Bezirk, Wipplingerstraße 12 (Telephon 05-5-05) Serie

Nummer 567
1925

Das Ehrenwort

Gustav Meyrink erzählt in einer seiner Grottesken von einem merkwürdigen Fund mitten unter alten Papyrusrollen. Auf der Schaufel des Archäologen lag auf einmal ein hartes Ding von rüchelhafter Beschaffenheit, das auf den ersten Blick aussah wie ein ehrwürdiger gefrorener Speichel. Die Entdecker sandte die sonderbare Masse an das große Berliner Laboratorium und ließen um eine Analyse. Die Berliner gelehrten prüften, studierten und grubelten, und sie konnten sich lange nicht einigen. Endlich kam über sie die Erhellung, und der heilige Geist diktierte ihnen: Was aus der Tiefe der Erde, über die ungeheure Geschehen hinweggerollt ist, gehoben ward, sei nichts anderes als ein versteinertes Ehrenwort.

Das versteinerte Ehrenwort, es ist, nach allem, was wir in den letzten Tagen über die Entwicklung unseiner Hochschullewesens gehört haben, das Symbol der Lernfreiheit von heute. Ein Professor verfenkt den andern, Studenten rebellieren gegen einen bestimmten Lehrer. Disziplinarkommissionen verkleiden sich als Halsgerichtsbarkeit, das bürgerliche Recht vermodert im Winkel, und an seine Stelle tritt der Burschenschaftsschwur.

Wie ein versteinertes Ehrenwort wirkt heute auch die Autonomie unserer Universitäten. Diese Autonomie war einstens da durch Geist befestigte Vorgelände der bürgerlichen Freiheit. Mitten in der Sterilität des autoritären Staates lag wie ein Blumenbeet eingepflanzt die schöne, vielversprechende Gelehrtenrepublik. Heute haben wir eine Republik mit Nachsicht der Gelehrten und heute haben wir Gelehrte mit Nachsicht der Republik. Die deutschumelnden Professoren betrachten die Aula als ihr intellektuelles Fideikommiß und die farbentragenden die Flurhüter, die den unbefundenen Wissenden den Eintritt in das Reich des versteinerten Ehrenwortes verwehren. Über die Lehrbefugnis entscheiden nicht Können und Begabung, sondern Kontrave, reaktionäre Denkart. Die Autonomie der Universitäten, dieses von der Freiheit ererbte Land ist jetzt von ihren schwärzesten Gegnern besetzt.

Die österreichischen Universitäten sind zu Exerzierfeldern der Mittelmäßigkeit geworden, sie sind nicht viel mehr als Beamtenfabriken, als Sinnbilder des Ehrenwortes ihrer Bürger, als Studenten zu randalieren, als Bürokraten zu schikanierten und als Pensionisten zu sterben.

Dr. Seipel geht ins Kloster

Die ganze christlichsoziale Partei unternimmt zu Ostern eine Pilgerfahrt nach Rom

Wie wir erfahren, wird der ehemalige Bundeskanzler Dr. Seipel zu Ostern Österreich auf längere Zeit verlassen. Er geht nach Rom und wird vier Wochen in einem römischen Kloster verbringen. Dieser Entschluß hängt mit zwei Tatsachen zusammen: Die christlichsoziale Partei hat auf Anregung Dr. Seipels analog der Zentrumspartei Deutschlands beschlossen, sich an den Feierlichkeiten des Heiligen Jahres durch

eine gemeinsame Pilgerfahrt nach Rom zu beteiligen.

An dieser Fahrt werden alle parlamentarischen Mitglieder und auch viele andere Funktionäre der Partei teilnehmen. Die österreichische Pilgerfahrt wird zu Ostern unternommen werden. Ostern fällt heute auf die Tage vom 9. April (Gründonnerstag) bis 13. April (Ostermontag). Die Reise, deren allere Details noch nicht bestimmt sind, dürfte danach anfangs April angetreten werden. Die vorbereitenden Arbeiten in Wien hat ein eigenes Komitee zu leiten; der Vatikan ist bereits von dieser geplanten Huldigungsfahrt der österreichischen Christlichsozialen unterrichtet. Auch in Rom werden Vorbereitungen zum Empfang der Österreicher getroffen werden.

Dr. Seipels Klosteraufenthalt

Dr. Seipel wird der Führer des Pilgerzuges sein. Nach Erieldung der Huldigung für den Papst wird sich Dr. Seipel in ein römisches Kloster zurückziehen. Es gibt

drei Fälle, in denen einem katholischen Priester ein solcher Klosteraufenthalt vorgeschrieben ist. Der eine, bei einer Strafe, kommt hier natürlich nicht in Betracht. Auch der zweite Fall, daß der Priester die sogenannten „Exerzitien“ absolviert,

trifft hier nicht zu. Bei Dr. Seipel kann es sich nur um die Vorbereitung zum Empfang einer hohen Würde handeln, die ihm in Rom von Papste erteilt werden dürfte.

Strafuntersuchung bei drei Brotfabriken

Die Hammerbrotwerke in die Untersuchung einbezogen

Heute ist auf Veranlassung der Staatsanwaltschaft eine gerichtliche Kommission, bestehend aus einem Mitglied der Staatsanwaltschaft, einem Mitglied des Landesgerichtes und zwei Mitgliedern der Wirtschaftspolizei, überdies aus zwei Sachverständigen, zwecks Revision in die Hammer-, die Kronen- und die Anstria-Brotfabrik entsendet worden.

Diese Kommission hat die Aufgabe, die Bücher zu revidieren, die Kalkulationen in den drei Fabriken zu kontrollieren und eventuell auch Backproben vorzunehmen.

Das Einschreiten gegen die drei genannten Fabriken erfolgt auf Grund von Anzeigen, die bereits im August und September des Vorjahres erstattet worden sind. Die Behörden mußten sich jedoch in dem letzten Monat auf das Strafverfahren gegen die Ankerbrotwerke beschränken und sind erst jetzt in die Lage gekommen, auch gegen die übrigen Fabriken vorzugehen. Dies ist mit dem heutigen Tage geschehen und das Strafverfahren wird nun auch gegen diese durchgeführt werden.

Der Fischmarktverkehr gegen die Teuerung soll also fortgesetzt werden. Die Kassen werden weggelassen und man sieht nun klar, daß es sich beim Vorgehen gegen die Ankerbrotfabrik in Wahrheit nur darum gehandelt hat, den lange von Sozialdemokraten beherrschten Hammerbrotfabriken das Odium des Brotwuchers aufzudrücken.

Es sich nunmehr die Polizeiaktion gegen die Teuerung auf das gesamte Gebiet der Brotzeugung ausgedehnt hat, erscheint es dringend notwendig, daß

die Sachverständigengutachten, auf Grund derer die Strafverfolgungen eingeleitet wurden, der Öffentlichkeit bekanntgegeben werden.

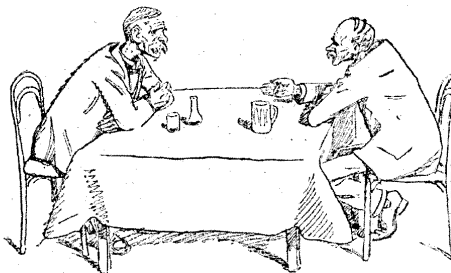
Die Geheimnistuerei hat nicht nur keinen Zweck, sondern sie nährt den Verdacht, daß hinter dem ganzen Hummel demagogische Tendenzen stecken.

Es ist jedenfalls Tatsache, daß sich der Mehlpreis seit dem Beginn des großen amerikanischen Getreideboom um 70 Prozent erhöht hat, während der Brotpreis sich in der gleichen Zeit nur um 10 Prozent hob.

Das Emporschnellen der Mehlpreise hat sich daher rascher vollzogen, als das parallele Hinwärtgehen des Brotpreises. Wenn also von Brotwucher gesprochen werden

Die beiden Österreicher

Zeichnung von Carl Jauerl

Hauskerr: Ich geh' an dem sozialistischen Mieterschutz aufgrund Mieter! Und ich kloppe' an der Seipelschen Sanierung

Zwieback

Großer Räumungs-Verkauf

aller Artikel, zu ganz außergewöhnlich verbilligten Preisen, in unserer volkstümlichen Abteilung im Tiefparterre

Wien, I., Kärntnerstrasse 11-15

20 g
(2000 KRONEN)

Er erscheint täglich von 2 Uhr nachmittags bis 4 Uhr abends.
 Redaktion: Kronos-Verlag, P.O. Centralpostamt (Tel.-Nr. 808-25 Serie) - Administration und Verlag: L. Wipplingerstr. 22 Tel. 808-05 Serie
 Abonnementskabinett: L. Wipplingerstr. 22 Tel. 808-05 Serie

Die Stunde

Kein Wert für den modernen Preisverfall
 Variable (echter) **HOBÉ**

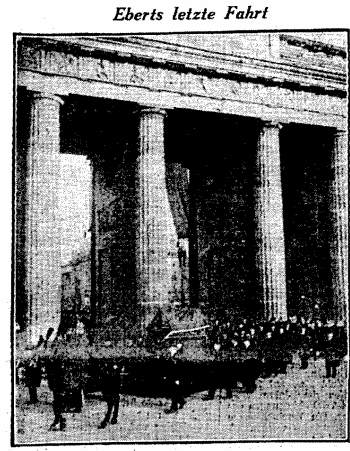

Hobé Frères & Co.
 Wien, I., Grillgasse, Straße 11 - Tel. 512 27

NUMMER 600 WIEN, SONNTAG, 8. MÄRZ 1925 JAHRGANG 3

Verschwinden eines Zehn-Milliarden-Vermögens

Siehe Seite 6

Der Leichenzug verläßt das Brandenburger Tor

Die ungarische Diva Maria Sereki in der Titelrolle der erfolgreichen Operette, die sie auch in Amerika schon dargestellt hat

Die Festversammlung unter Vorsitz des Staatssekretärs Kardinal Merry del Val

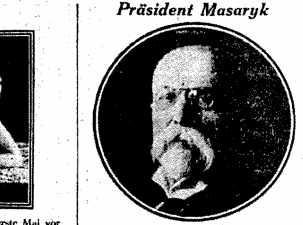
Die bekannte schwedische Tänzerin wird nächste Woche in der Hofburg das erste Mal vor dem Wiener Publikum tanzen

Der bekannte humoristische Autor trug dieser Tage seine Werke vor

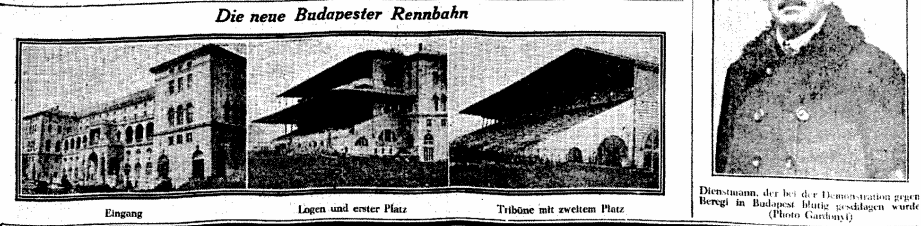
Subenmäddchen in Budapest, both als angebliche Schwester des Erststamm der Gaby Debyts an

feiert seinen 65. Geburtstag

Dienstmann, der bei der Demonstration gegen Boregi in Budapest blutig geschlagen wurde (Photo Gansbury)

<p>Messegelände Rotunde Stand 8936 Hans Bauer Jun. & Co. Kohlen-Großhandlung Wien, I., Mahlerstraße 14</p>	<p>Generalvertretung der Polnisch-Oberschlesischen Staatsschächte „Skarboforme“ für Österreich Ausstellung eines Riesenkohlenblocks. Jeder Messebesucher hat Gelegenheit, durch Schätzung des Gewichtes seinen Winterbedarf an Kohle kostenlos abzudecken!</p>
--	--

8. Jahrgang
Nummer 6

Die Börse

Gratis
unverkäuflich

ZEITUNG
FÜR DAS GESAMTE
WIRTSCHAFTSLEBEN

Erscheint jeden Donnerstag:
Redaktion: IX., Canisiusgasse 8-10, Telefon 18-5-95
Administration: I., Wipplingerstr. 32, Telefon 65-5-05
Nachdruck nur mit Quellenangabe gestattet

ANZELNUMMER:
1
SCHILLING

Bezugsbedingungen für ein Jahr:
Für Österreich S. 40,-
" die Tschechoslowakei b. K. 300
" Ungarn S. 40,-
" Jugoslawien S. 40,-
" Deutschland Mk. 40
" Italien Lire 200
Für Rumänien Lei 1500
" die Schweiz Schw. Frk. 60
" Belgien Frk. Ster. 3
" Amerika Dollar 12
" Japan Yen K. 30
" Dänemark dan K. 70
" die Türkei Lira 10
Preiserhöhung bei Steigerung der Druckkosten vorbehalten

Wien, 10. Februar 1927

Die Refundierungsanleihe

Man darf an der Emission al pari nicht starr festhalten

Die Verhandlungen wegen der Refundierungsanleihe der Zentralbank befinden sich nach der parlamentarischen Erledigung des Gesetzes im vollen Gange, wobei die Frage, in welcher Form die Emission der Anleihe erfolgen soll, den Hauptgegenstand der noch andauernden Beratungen zwischen Finanzministerium, Banken und Sparkassen bildet. Noch vor Monaten galt es fast als sicher, daß die neue Anleihe in Form von Losen zur Placierung gelangen werde. Die Situation des Losmarktes hat jedoch inzwischen eine wesentliche Veränderung erfahren, es hat sich bald herausgestellt, daß das große anlagensuchende Publikum mit Losen saturiert ist, und daß die Art, wie die letzten Lose begeben worden sind, in weiten Kreisen ein gewisses Mißtrauen gegenüber jeder Losanleihe hervorgerufen hat. Die Baulose der Emission 1928 wurden unter ganz eigenartigen Modalitäten placiert. Ihr Nominale lautet auf 10 Schilling, der Übernahmepreis für das Garantiesyndikat wurde mit 13 Schilling, der Zeichnungspreis mit 15 Schilling festgesetzt. Der Einführungspreis an der Börse erreichte sogar den Kurs von fast 27 Schilling, die Losratenkunden mußten für das Papier bis zu 40 und 50 Schilling bezahlen.

Diese gewaltige Diskrepanz zwischen dem Nominale und dem Verkaufspreis hat begreiflicherweise die Gewinnchancen des Losbesitzers auf ein Minimum reduziert und das ganze Losgeschäft für den Käufer zu einer äußerst unrentablen Transaktion gemacht.

Die Folgen der fehlerhaften Placierungstechnik haben sich auch bald eingestellt. Das Interesse für das Papier ging rapid zurück, das Losratengeschäft erfährt eine wesentliche Einschränkung, der Kurs sank allmählich auf ein Niveau, das schon ziemlich weit von dem Einführungskurs an der Börse entfernt ist. Die Emission der letzten Baulose-Anleihe hat das österreichische Losgeschäft so diskreditiert, daß man unter den gegenwärtigen Verhältnissen kaum an eine baldige Begebung neuer Losanleihen denken kann. Es kommt dazu, daß die Losanleihe von vornherein auf dem Inlandsmarkt beschränkt sein mußte, da schon mit Rücksicht auf die verschiedenen Sperrgesetze für ausländische Lose in den einzelnen Ländern eine Inanspruchnahme des Auslandskapitals so gut wie unmöglich ist. Es darf auch nicht übersehen werden, daß unsere Nachbarn selbst an Losanleihen denken; so beabsichtigt Budapest, wie wir bereits in der Vorwoche berichteten, Baulose in größerem Umfang zu emittieren und auch die jugoslawischen Finanzkreise tragen sich mit dem gleichen Plan. Es muß also mit einer ziemlich starken Konkurrenz in Losanleihen auf den einzelnen Anlagemärkten und sogar in Wien selbst gerechnet

werden, wo der Absatz solcher ungarischer und jugoslawischer Lose zweifellos zumindest versucht werden würde.

Der Kampf zwischen der Obligationenform und der Losform scheint sich daher bei der Refundierungsanleihe endgültig zugunsten der ersteren entschieden zu haben.

Bei der Herabsetzung der Bankrate in der Vorwoche ist auch gewiß die Rücksicht auf die kommende Staatsmission schon mitbestimmend gewesen; denn es wird mit Recht angenommen, daß bei einem herabgesetzten Zinsfuß und einer dadurch bewirkten Erhöhung des für Spareinlagen von Banken und Sparkassen bezahlten Zinssatzes das Publikum eher geneigt sein dürfte, eine gutfundierte und relativ hochverzinsliche Anleihe — es wird bekanntlich an eine 6½%ige Obligation mit einer nicht allzu langen Tilgungsdauer gedacht — zu zeichnen. Allerdings darf diese Bankrate von 6%, eine im Interesse der Gesamtwirtschaft zweifellos höchst begrüßenswerte Erscheinung, ebensowenig über den wahren Zustand auf dem österreichischen Geldmarkte hinwegtäuschen wie die Preise, die sich auf dem privaten Diskontmarkte herausgebildet haben.

Der Privatskont hat in den letzten Tagen den Satz von 5% bereits energisch unterschritten.

Man muß aber bedenken, daß das auf dem Diskontmarkte zu diesen Preisen ausgetobene Wechselmaterial sich zur Gänze aus den von drei Wiener Großbanken auf ihre Industrien gezogenen Tratten zusammensetzt. Denn da die Eskomptgesellschaft infolge der Einlagen der Gemeindegelder stets flüssig genug ist, um dem Reeskont ihrer Wechsel vollständig aus dem Wege gehen zu können, die Länderbank aber gleichfalls niemals als Geber, sondern dafür um so häufiger als Hereinnehmer von Wechseln für das Portefeuille ihres Pariser Stammhauses auftritt und die Wechselproduktion der Merkurbank recht geringfügig ist,

werden auf dem privaten Diskontmarkte überhaupt nur Wechsel mit dem Giro der Kreditanstalt, der Bodenkreditanstalt und des Bankvereins verkauft.

Um diese wenigen Wechsel scharf sich alles, was in Wien heute noch berufsmäßig als Eskompteur figuriert, das sind neben der erwähnten Länderbank und der gegenwärtig allerdings nicht sehr aktiven Postsparkasse vor allem die großen Privatbankfirmen mit Auslandsverbindungen, wie Kux, Bloch & Comp. und Scherbaum & Comp., die die Wechsel aufkaufen, um sie im Ausland in Pension zu geben. Es ist daher kein Wunder, daß diese Firmen den Diskontsatz förmlich bis zur Grenze der Konkurrenzfähigkeit mit den Auslandssätzen her-

unterliziert haben, um überhaupt noch ein Geschäft zu machen. Die Billigkeit des Privatskontmarktes, die dem auch bei einem Stand für tägliches Geld von 4½% und für Zeitgeld von 4½%, wie er bis vor wenigen Tagen in New York herrschte — für Dollar ins Ausland wird heute bereits mehr als 5% bezahlt — das internationale Geldpreisniveau bereits streift, ist daher keineswegs der Ausdruck einer übergroßen Geldflüssigkeit im Inlande, als vielmehr ein Beweis dafür,

daß infolge der Stagnation der österreichischen Wirtschaft Placierungsmöglichkeiten, die das internationale Kapital ratzen könnten, nur in verschwindendem Maße bestehen.

Der wirklich Geldbedürftige, der in den meisten Fällen kreditunwürdig ist, kann sich Geld auch zu weit höheren Sätzen in der Regel nicht verschaffen. Dies kann sich solange nicht ändern, als die Situation an der Börse die Emission von Kapitalvermehrungen nicht ermöglicht, durch die allein die Industrie sich entschulden und zu einer rentablen Produktion gelangen könnte, wodurch sie wieder kreditwürdig und zur Aufnahme echter, kurzfristiger Produktionskredite fähig würde. Daß die Börse heute aber so schwach ist, daß derartige Kapitalvermehrungspläne in uferloser Ferne scheitern, ist naturgemäß für die Emission der Refundierungsanleihe alles andere als ein günstiges Symptom.

Es darf dagegen durchaus nicht übersehen werden,

daß dem Kapitalisten, der eine Anlage sucht, heute auf der ganzen Welt erstklassige Placierungsmöglichkeiten zu relativ günstigen Bedingungen geboten werden.

So werden — wie im nachfolgenden Artikel des Näheren angeführt — im gegenwärtigen Augenblick beispielsweise in Belgien neue Anleihen emittiert, die mit einer nominell 7%igen Verzinsung ausgestattet sind, unter Berücksichtigung des Emissionskurses unter pari sich aber tatsächlich mit über 8% verzinsen. Auch französische Eisenbahnobligationen bieten ein ähnliches Rendement, und die neue französische Francs-Anleihe ist gegenwärtig für 710 Francs einschließlich des am 28. Februar abgehenden Kupons von 30 Francs erhältlich, so daß sich dieses Papier mit seiner nominell 6%igen Verzinsung tatsächlich mit nahezu 9% verzinst, wobei die internationalen Finanzkreise in Francs-Nominale heute eher eine spekulative Chance als ein Risiko erblicken. Die Situation auf dem internationalen Anlagemarkt wird durch den mäßigen Erfolg der deutschen Reichsanleihe grell beleuchtet, deren Zeichnungsfrist offenbar nur wegen des nicht befriedigenden Subskriptionsergebnisses immer wieder verlängert wird.

V. b. b.
UNSERE 15 MILLIONEN - PREISRÄTSELSERIE
Einzelpreis: 40 Groschen
Erscheint jeden Montag

RÄTSEL ZEITUNG DIE SPHINX

II. JAHRGANG, NR. 43

29. MÄRZ 1926

Kreuzworträtsel

1.

Erklärung auf Seite 16.

UNIVERSITÄTSBIBLIOTHEK
der technischen Universität Wien

Einzelpreis: 40 Groschen

V. b. b.
Erscheint jeden Montag

RÄTSEL ZEITUNG DIE SPHINX

3. MAI 1926

II. JAHRGANG, NR. 48

Kreuzworträtsel

1.

H. Zsche.

Erklärung auf Seite 16.

Příloha č. 11: *Die Bühne*. Wien: Kronos Verlag, 1926, Nr. 38, s.1.

